

De impact van de crisis op kinderen en jongeren

Kinderrechtenforum 9 | 2013

De impact van de crisis op kinderen en jongeren

Colofon

De impact van de crisis op kinderen en jongeren

Kinderrechtenforum nr. 9, 2013
Kinderrechtencoalitie Vlaanderen vzw
November 2013

Eindredactie

Farah Laporte en Lily De Clercq
Kinderrechtencoalitie Vlaanderen vzw
Pacificatielaan 5, 9000 Gent

Grafisch ontwerp

Pieter Willems
www.pjotr.be

Voorwoord

Sinds de oprichting van de Kinderrechtencoalitie Vlaanderen in 1996 is het steeds de betrachting geweest om mensen, organisaties en hun ideeën samen te brengen omtrent kinderrechten. De Kinderrechtencoalitie wil specifiek vanuit het gezichtspunt van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) een structurele bijdrage leveren aan de implementatie van de rechten van het kind zoals die worden erkend in het door België geratificeerde Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK).

Eén van de middelen die de Kinderrechtencoalitie hierbij hanteert, is de organisatie van Open Fora. Op deze momenten zijn ngo's, academici, beleidsinstanties, semioverheden en individuele geïnteresseerden welkom voor discussie en overleg.

Dit Kinderrechtenforum is het negende in de reeks en bundelt het standpunt en de aanbevelingen van de Kinderrechtencoalitie met bijdragen van sprekers op de Open Fora van 28 mei (de impact van de crisis op kinderen en jongeren in het Zuiden) en van 22 oktober 2013 (de impact van de crisis op kinderen en jongeren in België).

Met dit Kinderrechtenforum wil de Kinderrechtencoalitie de constructieve dialoog met alle betrokkenen verder verdiepen, belangrijke thema's blijvend onder de aandacht brengen en de discussies die hieromtrent worden gevoerd, stimuleren. Het Kinderrechtenforum zal als bronnenmateriaal worden gebruikt bij het alternatief rapport aan het VN-Comité voor de Rechten van het Kind, dat door de Kinderrechtencoalitie en haar Franstalige zusterorganisatie CODE wordt samengesteld, alsook bij de jaarlijkse actualisatie van dit rapport.

KINDERRECHTENFORUM

9

2013

De impact van de crisis
op kinderen en jongeren

3 Voorwoord

- 01** 7 De impact van de crisis op kinderen en jongeren
Kinderrechtencoalitie Vlaanderen
- 02** 17 Aanbevelingen
Kinderrechtencoalitie Vlaanderen
- 03** 37 Open Fora
Kinderrechtencoalitie Vlaanderen
- 04** 41 Crisis en maatschappelijke kwetsbaarheid:
het perspectief van gezinnen
Kristien Nys
- 05** 61 De impact van de crisis op de onderwijsloopbanen
van kwetsbare jongeren in Vlaanderen
Ides Nicaise
- 06** 71 Ontwikkeling en kinderarmoede: over de crisis
en het nut van de moderniteit
Francine Mestrum
- 07** 85 Van bevroren naar verdampt budget ontwikkelingssamenwerking
Koen Detavernier
- 08** 95 Child responsive budgeting: budget als een instrument
voor de verwezenlijking van kinderrechten
Nele Lefevere
- 09** 107 Een generatie in gevaar – tijd voor actie
Marta Makhoul
- 119 Bronnen
- 121 Organisaties
- 125 Partners
- 127 Over de auteurs

De impact van de crisis op kinderen en jongeren

Aanleiding	7
Doelstelling	9
Een kinderrechtenbenadering	10
Ook ondernemingen dragen hun verantwoordelijkheid	11
Aanpak van de crisis nefast voor armoede en ongelijkheid?	12
Hoogdringend tijd om maatregelen te treffen	13

01

De impact van de crisis op kinderen en jongeren

Kinderrechtencoalitie Vlaanderen

7

Aanleiding

“Children’s lives and well-being are intimately entwined with the financial security and well-being of their parent/s and for low-income families reliant on social assistance or employed in precarious labour market positions the impact of financial crises can be considerable. Children in these families are some of the most hidden victims of financial stress and their needs and concerns can easily be overlooked and obscured within the family.”¹

De huidige financiële en economische crisis heeft een negatief effect op zowel de economische, sociale, burgerlijke en politieke rechten van mensen, vooral degene die in zich in een kwetsbare situatie bevinden. Dit niet enkel in Europa, maar over heel de wereld.²

Enerzijds heeft de crisis als gevolg dat vele bedrijven, organisaties en overheidsdiensten moeten besparen in personeel of zelfs de boeken moeten sluiten. Dit zorgt voor een drastische **verhoging van de werkloosheidscijfers** in Europa, ook in ons land.³

Anderzijds hebben verschillende landen in Europa ervoor gekozen – of werden verplicht – om de economische crisis te bestrijden door belastingen te verhogen en **strikte besparingsmaatregelen** toe te passen in sectoren zoals onderwijs, sociale bescherming en welzijn.

Deze twee factoren – minder werkgelegenheid en harde overheidsbesparingen – zorgen er echter voor dat de armoede en ongelijkheid ingrijpend toenemen in Europa, en daarbuiten.⁴ Gezinnen die reeds in of op het randje van armoede

-
- 1 European Network of National Observatories on Childhood (2011), *The impact of the economic crisis on children: lessons from the past experiences and future policies*, ChildONEurope Series 4, p. 15
 - 2 Resolutie over de gevolgen van de financiële en economische crisis voor de mensenrechten, *Europees Parlement*, 2012/2136(INI), 18 april 2013, art. A, C, D, N, O
 - 3 Het aantal werklozen in ons land steeg van 4,77 % in 2008 tot 5,50 % in 2013. Zie statistieken afkomstig uit de enquête naar de arbeidskrachten bij Belgische huishoudens (EAK). Te consulteren op de website van de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI), www.statbel.fgov.be
 - 4 UNICEF Spanje spreekt ook van een derde factor waardoor kwetsbare gezinnen en kinderen disproportioneel hard worden getroffen, namelijk voedselonzekeerheid. In: UNICEF Comité Español (2013), *Por una recuperación con rostro humano. La infancia y las familias vulnerables, en el epicentro de la crisis global*, p. 6

leven, zien steeds minder kansen om er uit te geraken en zien hun mogelijkheden op ondersteuning afnemen.

Als we het hebben over de gevolgen van de economische crisis, is het opvallend dat vooral volwassenen in beeld komen. Bedrijfssluitingen en ontslagen staan vooraan in het nieuws, economische maatregelen worden gebaseerd op meningen van werkgevers, vakbonden en politici. Uiteraard is het nodig om maatregelen te treffen, maar wordt er wel voldoende stilgestaan bij wat dit voor impact heeft op kinderen en belangrijker nog, wat zij er van denken?

Kinderen zijn immers de **verborgen slachtoffers** van de crisis. Ondanks het feit dat zij niet rechtstreeks te maken krijgen met de harde economische realiteit, ondervinden zij wel degelijk een reële impact in hun dagelijks leven. Niet alleen omdat hun ontwikkeling wordt beïnvloed door situaties van armoede (op vlak van gezondheid, onderwijs, gezin, vrije tijd), maar ook omdat ze hun **toekomstperspectieven** en hun kansen in het leven ondermijnd zien.

Hun stem wordt echter zelden gehoord en is onderbelicht in de berichtgeving. Werkloosheidscijfers en dalende koopkracht zijn makkelijk weer te geven in cijfers en statistieken, maar hoe meet je de concrete gevolgen in het dagelijkse leven van kinderen?

Het **VN-Comité voor de Rechten van het Kind** in Genève kaartte reeds in 2010 in haar slotbeschouwingen aan ons land aan dat onze sociale uitgaven laag liggen in vergelijking met de andere OESO-landen, en dat het aantal kinderen dat in armoede leeft hoogt ligt en de laatste jaren gestegen is.⁵ Hierbij vraagt het Comité om strategische budgetlijnen uit te tekenen voor kwetsbare kinderen en voor situaties die sociale maatregelen vereisen, ook in tijden van economische crisis of andere noodsituaties.⁶ Het Comité waarschuwt ons land er dus voor om ook tijdens economisch onzekere periodes rekening te houden met kinderen, en in hun welzijn en toekomst te blijven investeren.

Bovenstaande vaststellingen en bezorgdheden liggen aan de basis van de keuze van de leden van de Kinderrechtencoalitie om in 2013 een jaar lang te werken rond het thema "**de impact van de crisis op kinderen en jongeren**". Uitgangspunt hierbij was om stil te staan bij hoe kinderen en jongeren de gevolgen ondervinden van de huidige crisis. En bij uitbreiding: hoe moeten we hier mee omgaan? Wat kunnen we doen om aan deze gevolgen het hoofd te bieden? We willen de situatie van kinderen die opgroeien in gezinnen die hard getroffen zijn door de crisis, onderzoeken en in kaart brengen.

In 2010 werkte de Kinderrechtencoalitie al een jaar lang rond kinderarmoede. Het Kinderrechtenforum dat naar aanleiding van dat jaarthema is verschenen, legde problemen en knelpunten bloot in de verschillende levensdomeinen van kinderen: onderwijs, gezin, zorg, jeugdhulp, participatie, kinderopvang, gezondheid en huisvesting. Hierbij werd duidelijk aangetoond dat het bij de bestrijding van armoede niet enkel gaat over het bestrijden van financiële armoede, maar dat er aandacht nodig is voor kinderen in alle beleidsdomeinen.

⁵ Comité voor de Rechten van het Kind (2010), *Slotbeschouwingen: België*, artikel 19, CRC/C/BEL/CO/3-4

⁶ *Ibid*, artikel 20d

De Kinderrechtencoalitie pleitte toen voor een rechtenbenadering van armoede en armoedebestrijding, waarbij eerst en vooral de mensen en niet het behalen van economische doelstellingen centraal staan.⁷

We nemen de informatie en aanbevelingen uit voorgaand Kinderrechtenforum mee, armoede ligt immers aan de basis van een heleboel andere problemen waar kinderen en jongeren in crisistijden mee te maken krijgen. Daarom we willen naast het belichten van de **financiële gevolgen van de crisis** vooral stilstaan bij de gevolgen op de hele **leefwereld van kinderen**. Hoe heeft de crisis een impact op hun gezinssituatie? Kunnen ze nog volwaardig participeren aan de maatschappij? Vinden ze voldoende ondersteuning in hun gezin, op school en in hun vrije tijd? Hoe beleven ze dit alles, wat zijn hun gevoelens?

Tijdens de eerste consultatiemomenten met de leden van de Kinderrechtencoalitie over de concrete uitwerking van het jaarthema, werd de keuze gemaakt om de gevolgen van de crisis voor kinderen en jongeren niet alleen op Belgisch niveau te bekijken, maar ook kinderen in ontwikkelingslanden in het jaarthema op te nemen. De crisis heeft een mondiaal gezicht en ook kinderen in landen die niet rechtstreeks getroffen worden, ondervinden door onze geglobaliseerde economie wel degelijk een impact. We willen bekijken welke verantwoordelijkheid we vanuit België hierin dragen en wat zowel overheid als middenveld kunnen doen om de impact van de crisis op kinderen in het Zuiden zo veel mogelijk te beperken.

Doelstelling

Een van de doelstellingen van de Kinderrechtencoalitie is toezicht uitoefenen op de toepassing en de naleving van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) in België. De Kinderrechtencoalitie doet dit onder andere door informatie en expertise over kinderrechtenthema's te bundelen en samen te brengen. Om op een grondige manier te werk te kunnen gaan, werkt de Kinderrechtencoalitie sedert enkele jaren met jaarthema's, waarbij een specifiek onderwerp gerelateerd aan kinderrechten uitgebreid wordt bestudeerd.

Dit onderzoeken en verzamelen van informatie is de eerste stap in het proces. Bestaande knelpunten en problematieken worden onderzocht, uitgediept en aan de kaak gesteld.

In een tweede fase gebruiken we de geïdentificeerde knelpunten om na te denken over hoe we oplossingen kunnen formuleren en wie hierin verantwoordelijkheden draagt. We willen de opgedane kennis gebruiken om heel concrete aanbevelingen te doen, in eerste instantie aan de Belgische overheden maar ook aan andere sectoren en actoren uit onze samenleving (onderwijs, welzijn, jeugdwerk, ngo's, etc.). De Kinderrechtencoalitie vraagt hen expliciet om bij het nemen van maatregelen om aan de crisis het hoofd te bieden, rekening te houden met de impact ervan op de levens van kinderen en jongeren en deze impact maximaal te beperken. Investeren in kinderen en jongeren heeft ontegensprekelijk een

⁷ Kinderrechtencoalitie Vlaanderen (2010), *Kinderen en jongeren in armoede*, Kinderrechtenforum 7, p. 14

effect op hun huidige leefsituatie, maar ook op hun toekomst en op onze toekomst als samenleving. We moeten hierbij de reflex ontwikkelen om bij het maken van beleid en bij het nemen van initiatieven kinderen centraal te plaatsen.

Een kinderrechtenbenadering

De Kinderrechtencoalitie vertrekt in al haar werk steeds vanuit een rechtenbenadering, waarbij het realiseren van de rechten van alle kinderen in al hun levensgebieden centraal staat. Zoals UNICEF het reeds verwoordde: “Het reële niveau van een land meet je af aan de aandacht van dat land voor zijn kinderen, hun gezondheid en veiligheid, hun materiële situatie, hun opleiding en socialisatie, hun gevoel dat ze geliefd, geapprecieerd en opgenomen zijn in het gezin en de maatschappij waarin ze ter wereld kwamen”.⁸

Hierbij worden kinderen als onafhankelijke houder van rechten gezien en moeten ze betrokken worden bij besluitvorming die een impact heeft op hun levens.⁹ Er wordt hierbij steeds nagegaan wie verantwoordelijkheden draagt bij het garanderen en beschermen van hun rechten. Dit kan de overheid zijn, maar ook andere stakeholders zoals de ouders, de school, hulpverleners, etc.

Deze rechtenbenadering is gebaseerd op internationale standaarden en afspraken met betrekking tot kinderrechten.

De belangrijkste hierbij is het **Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK)**. Staten die het IVRK hebben geratificeerd, verbinden zich ertoe om de rechten van kinderen te respecteren, te beschermen en te garanderen, ook wanneer de middelen beperkt zijn. Het IVRK bevat geen specifiek recht op bescherming tegen armoede. Een aantal andere rechten uit het Verdrag (recht op onderwijs, recht op vrije tijd, recht op een toereikende levensstandaard, etc.) kunnen wel gekoppeld worden aan de levensdomeinen waarin kinderen worden getroffen door de crisis. Zo krijgen beleidsmakers, hulpverleners, ouders en kinderen zelf hefboomen aangereikt om onrechtvaardige situaties te bestrijden en te voorkomen.

De toepassing van het IVRK als hefboom creëert immers een gemeenschappelijke taal en een normen- en begrippenkader waaraan het welzijn van kinderen getoetst en gemeten kan worden. Het tekent een beleidskader uit om de gevolgen van de crisis, zoals armoede en uitsluiting, aan te pakken. Het onderstreept ook hoe cruciaal het is om de impact van de crisis vanuit een kindgericht perspectief te begrijpen. Hierbij zijn kindgerichte indicatoren en de authentieke participatie van kinderen onmisbare instrumenten.

Een ander internationaal belangrijk document als het gaat over kinderrechten is “**A World Fit for Children**”, aangenomen tijdens een speciale sessie over kinderen tijdens de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 2002. De staten die dit document onderschreven, engageren zich om de levens van kinderen

⁸ Onderzoekscentrum Innocenti van UNICEF (2007), in: UNICEF België (2010), *Dat denken we ervan. Jongeren geraakt door armoede spreken over hun leven.*, What do you think?, p. 60

⁹ Eurochild (2012), *Op. Cit.*, p. 5

en jongeren wereldwijd te verbeteren. In het document wordt aangegeven dat de geglobaliseerde economie kansen biedt op vlak van handel, investeringen en technologische vernieuwing. Tegelijkertijd waarschuwt men ervoor dat dit systeem ook gevaren inhoudt zoals financiële crisissen, armoede, sociale uitsluiting en ongelijkheid. Ontwikkelande economieën hebben het moeilijk om de voordelen van de globale markteconomie volledig te benutten, alsook om zich te wapenen tegen de negatieve effecten. De kinderen pleiten daarom voor een gelijkwaardig en inclusief economisch systeem, waarbij ook landen in ontwikkeling ten volle hun kansen kunnen benutten, en hierbij prioriteit geven aan vooruitgang voor de kinderen.¹⁰

Ook ondernemingen dragen hun verantwoordelijkheid

In april 2013 verscheen een nieuw Algemeen Commentaar (*General Comment*) vanuit het VN-Comité voor de Rechten van het Kind.¹¹ Deze algemene commentaren hebben tot doel om een bepaald artikel uit het IVRK verder uit te werken en concrete handvaten aan te reiken om rechten van kinderen te realiseren.

Het nieuwe Algemeen Commentaar gaat over de **impact van de bedrijfs-wereld op kinderrechten**. Dit onder meer door de globalisering van de economie en groeiende trends als decentralisering, outsourcing en privatisering van staatsbevoegdheden.

Ondernemingen kunnen een motor zijn om maatschappijen te doen vooruitgaan op het gebied van kinderrechten (door technologische vooruitgang, investeringen, goede werkomstandigheden). Maar ze kunnen evengoed een negatieve impact hebben op kinderrechten, bvb op het vlak van leven en ontwikkeling (milieuvuiling, promoten van ongezonde levensmiddelen) en op hun welzijn in het gezin (door onder meer slechte werkomstandigheden en ongunstige werkuren van hun ouders).

Er bestaat geen internationaal bindend instrument die de ondernemerswereld verantwoordelijkheden oplegt inzake mensenrechten. Het Comité meent echter dat de verantwoordelijkheden en de verplichtingen om kinderrechten te verdedigen in de praktijk het niveau van de staat overstijgen en dat dus ook private actoren hun verantwoordelijkheid hierin hebben. Ook overheden spelen hierin een rol, zij kunnen immers via reguleringen, afspraken en wetgeving ervoor zorgen dat ondernemingen deze verantwoordelijkheid opnemen.

Ook het Europees Parlement dringt in een recente resolutie aan bij binnen- en buitenlandse investeerders om een sterk beleid met betrekking tot *Corporate Social Responsibility* (Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen) in alle landen te voeren. Hierbij moet de nadruk liggen op duurzame ontwikkeling en *good governance*, alsook op mensenrechten, waardig werk, arbeidsvoorwaarden, etc.¹²

¹⁰ Speciale Zitting van de VN Algemene Vergadering voor kinderen (2002), *A World Fit for Children*, art. 19

¹¹ Comité voor de Rechten van het Kind (2013), *General Comment no. 16 on State obligations regarding the impact of the business sector on children's rights*, CRC/C/GC/16

¹² Resolutie over de gevolgen van de financiële en economische crisis voor de mensenrechten, *Op. Cit.*, art. 17

Aanpak van de crisis nefast voor armoede en ongelijkheid?

Ondertussen is de crisis al vijf jaar aan de gang. Vele landen zijn inmiddels overgegaan tot het nemen van harde maatregelen om tegemoet te komen aan besparingsopdrachten, waaronder ook het **terugschroeven van sociale uitgaven** (welzijn, gezondheidszorg, onderwijs, ...). Reeds bestaande maatregelen die de meest kwetsbare groepen in de maatschappij ten goede komen, worden afgebouwd en nieuwe investeringen worden opgeschort.¹³

Het verminderen van overheidsuitgaven op domeinen die de ontwikkeling van kinderen garanderen, heeft ook een gevolg voor de dienstverlening naar kinderen en gezinnen toe. De meeste organisaties die deze dienstverlening organiseren, hangen af van overheidsmiddelen en gezien er in tijden van crisis juist op deze budgetten gesnoeid wordt, komt het bestaan van deze organisaties in gevaar.¹⁴

Uit onderzoek naar vorige crisissen blijkt echter duidelijk dat het besparen op sociale uitgaven **nefast** is voor de **economische heropleving** en erger nog, dat dit zorgt voor een verdere **uitdieping van armoede en ongelijkheid**.¹⁵ UNICEF meldde reeds in 2010 dat het armoederisico bij kinderen in ons land hoger ligt dan de gemiddelde bevolking, terwijl ons BNP hoger is dan het EU-gemiddelde. Hun rapport toont aan dat het binnen de huidige budgettaire ruimte wel mogelijk is om armoede aan te pakken, en maakt duidelijk dat het niet beschermen van kinderen tegen de gevolgen van de huidige crisis, een van de meest kostbare fouten is die een samenleving kan maken.¹⁶

Wanneer de sociale bescherming wordt afgebouwd, zijn het immers de meest kwetsbare groepen (waaronder kinderen) die hiervan het meeste impact ondervinden.¹⁷ Kinderen die opgroeien in armoede, worden aangetast in hun huidige levenskwaliteit en krijgen minder kansen mee in hun verdere leven. Op die manier wordt onze maatschappij onherstelbare schade toegebracht.¹⁸ Hoe meer hervormingen en bezuinigingen zijn gericht op het afbouwen van de sociale bescherming, hoe meer de uitsluiting van deze groepen toeneemt en hoe langer het duurt voor de maatschappij zich van de crisis kan herstellen.

De huidige richting handhaven zal volgens een recent rapport van Oxfam leiden tot een **decennium van toenemende ongelijkheid**, met **zware socio-economische gevolgen**. Ten eerste betekent dit een hoger risico op sociale onrusten. Een grote mate van ongelijkheid leidt tot minder vertrouwen tussen mensen, tast de cohesie van gemeenschappen en samenlevingen aan. Meer ongelijkheid hangt ook nauw samen met toegenomen criminaliteit, slechtere gezondheid en lagere opleidingsniveaus. Ten tweede is er ook een verhoogde kans op nieuwe financiële

¹³ European Network of National Observatories on Childhood (2011), *Op. Cit.*, p. 12

¹⁴ Eurochild (2012), *Op. Cit.*, p. 4

¹⁵ Oxfam (2013), *A cautionary tale. The true cost of austerity and inequality in Europe*, Oxfam Briefing Paper 174

¹⁶ UNICEF Innocenti Research Centre (2012), *Measuring Child Poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries*, *Innocenti Report Card 10*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence

¹⁷ Eurochild (2012), *Op. Cit.*, p. 3

¹⁸ *Idem*

crisissen. Lange periodes van erg ongelijke inkomens leiden tot verhoogde tarieven voor risicovolle hoge renteleningen door degenen die zich het minst kunnen veroorloven om terug te betalen. Dat draagt dan weer de kiemen in zich voor nieuwe ingrijpende economische crisissen. Toenemende ongelijkheid brengt daarom op lange termijn duurzame groei in gevaar. Oxfam spreekt zelfs over een *lost decade* en vergelijkt de huidige situatie met die uit de jaren '80 en '90, toen structurele aanpassingsprogramma's werden opgelegd in ontwikkelingslanden zonder achteraf het gewenste effect te bereiken.¹⁹

Vandaag de dag erkennen zelfs instanties als het IMF hun fouten. *“It has also acknowledged publicly that it made ‘notable failures’ in the Greek bailout, underestimating how far its recommendations would undermine the country’s already faltering economy”. “We are seeing a belated recognition of the fact that the constraint imposed only by austerity was untenable. Clearly the experience, if experience was needed, has demonstrated that reliance on austerity is counter-productive.”*²⁰

Heel wat organisaties slaan vandaag alarm en stellen dat het zo niet verder mag gaan. Besparingen zijn begrijpelijk in het licht van het omgaan met verminderde budgetten, maar hebben een potentieel verborgen effect op kinderen in armoede, die net het meest gebaat zijn bij economische en sociale steunmaatregelen.²¹ Want zelfs kortetermijnshocks op kinderen kunnen levenslange en intergenerationele effecten hebben, die de huidige en volgende generatie(s) in armoede drijven. Blinde of te verwoede besparingen riskeren al te vaak net die mechanismen te ontmantelen die ongelijkheden zouden moeten verminderen en die duurzame groei voor iedereen mogelijk maken.

Hoogdringend tijd om maatregelen te treffen

UNICEF pleitte in de jaren '80 al voor een *adjustment with a human face*. Dit is een invulling van economische hervormingen waarbij mensen, en in het bijzonder de meest kwetsbare groepen, centraal staan en waar niet enkel een verbetering van economische en financiële indicatoren wordt beoogd.

Maatregelen die expliciet rekening houden met de noden van kwetsbare groepen met betrekking tot gezondheidszorg, voeding, onderwijs, werkgelegenheid en huisvesting, bevorderen het welzijn van alle mensen. Dit in tegenstelling tot plannen die deze basisbehoeften als secundair of residueel beschouwen. Dit betekent dat hervormings- en besparingsplannen er niet enkel op moeten toezien dat ze economische objectieven bereiken, maar ook moeten stilstaan bij hoe ze dat doen.

Er wordt ook gepleit om meer aandacht te besteden aan de **impactanalyse**. Heel vaak worden maatregelen getroffen zonder stil te staan bij de effecten die ze hebben op kwetsbare groepen zoals arme gezinnen en kinderen. Lessen uit het verleden pleiten ervoor om hier op een expliciete manier rekening mee te houden.

¹⁹ Oxfam (2013), *Op. Cit.*, pp. 3-5

²⁰ Professor Ashoke Mody, in: Oxfam (2013), p. 23

²¹ European Network of National Observatories on Childhood (2011), *Op. Cit.*, p. 16

Dit soort impactanalyse moet een plaats krijgen bij de opmaak en de evaluaties van het beleid.

Gezien de economische situatie van veel landen, zijn investeringen in kinderen niet alleen een morele verplichting, maar ook een **economische must**. Uit onderzoek blijkt steeds dat wanneer kinderen geen of weinig toegang hebben tot gezondheidszorg, voeding en onderwijs, ze later waarschijnlijk minder productieve leden van de samenleving worden, minder verdienen en hun armoede doorgeven aan hun kinderen.²² Dat is een kost die we ons niet kunnen veroorloven.

Zorgen voor toegankelijke, betaalbare en kwaliteitsvolle sociale dienstverlening, gezondheidszorg en onderwijs is daarom een investering in de toekomst, geen kost waar op bespaard kan worden. Het welzijnsbeleid van een staat speelt een vitale rol bij het aanpakken van de noden van kinderen in tijden van crisis. Hierbij moet gekeken worden naar de mogelijke winst voor kinderen, dit door het implementeren van kindgerichte beleidsmaatregelen en sociale investeringen. Het voorgaande leert ons dat kinderen net de grootste impact van ongelijkheden en uitsluiting ondervinden. Vandaar het belang om beleidsmaatregelen te nemen die tegemoet komen aan alle kinderen, zodat zij gelijke kansen hebben tot een volwaardige persoonlijke ontwikkeling. Als dit niet wordt gegarandeerd, kunnen ze daar hun hele leven gevolgen van ondervinden.²³

De lessen uit eerdere internationale crisissen uit de vorige eeuw, moeten de huidige regeringen leiden in hun acties, zowel om de fouten uit het verleden te vermijden als om de goede praktijken met succes toe te passen. Dat het Europees Parlement in haar resolutie over de impact van de crisis op mensenrechten vraagt om in de Post-2015 agenda rekening te houden met de impact van de financiële en economische crisis op voornamelijk de meest kwetsbare groepen, toont het belang aan van de lessen die we moeten trekken uit de aanpak van voorgaande crisissen.²⁴

De recente aanbeveling van de Europese Commissie "**Investing in children: breaking the cycle of disadvantage**"²⁵ biedt ondanks zijn niet-bindend karakter een waardevol kader aan voor de broodnodige structurele en multidimensionale aanpak van armoede en sociale uitsluiting bij kinderen en hun gezinnen.

We zijn echter hardleers. Dit is niet de eerste crisis, dit is niet de eerste keer dat hervormingen nodig zijn. *Been there, done that*. Als echter blijkt dat de blinde bezuinigingen die bij vorige crisissen werden doorgevoerd niet het gewenste effect bereikten, is het hoog tijd geworden om hieruit te leren. De morele druk op regeringen om kinderrechten te respecteren en om kinderarmoede te bestrijden, neemt alvast toe. Maar ondanks dit alles, blijkt uit de realiteit dat de nodige investeringen uitblijven. De crisis wordt als excuus gebruikt om te snoeien in welzijn en sociale bescherming, en niet om in te zetten op structurele veranderingen.

²² UNICEF Social Inclusion, Policy and Budgeting, *Impact of the crisis on children*, laatst geconsulteerd op 20/11/2013 via http://www.unicef.org/socialpolicy/index_52498.html

²³ European Network of National Observatories on Childhood (2011), *Op. Cit.*, p. 13

²⁴ Resolutie van het Europees Parlement van 18 april 2013, *Op. Cit.*, art. 47

²⁵ Commission Recommendation of 20.2.2013, *Investing in children: breaking the cycle of disadvantage*, *Europese Commissie*, 20.02.2013

Investeren in kinderen is echter geen vrijblijvende keuze, er zit spoed achter. Vooral omdat maatschappelijk kwetsbare kinderen niet kunnen wachten. Terwijl een volwassene tijdelijke situaties van armoede kan incasseren, worden de gevolgen van periodes van armoede in de kindertijd al te vaak geprojecteerd over de hele levenscyclus. Gezien de inzet, kunnen de economische, ethische en financiële argumenten voor verandering niet sterker weerklinken.

Aanbevelingen

Leefwereld	17
De crisis heeft een impact op de financiële situatie van gezinnen.....	17
De crisis heeft een impact op het welzijn van kinderen in het gezin.....	19
De crisis heeft een impact op de vrijetijdsbesteding van kinderen	21
De crisis heeft een impact op het wereldbeeld en het toekomstperspectief van kinderen	22
Onderwijs	23
De crisis heeft een impact op de mogelijkheden van ouders om de schoolkosten te betalen.....	23
De crisis vergroot het risico op ongekwalificeerde uitstroom en vergroot de bestaande ongelijkheden in het onderwijs	24
De crisis heeft een impact op de relatie tussen families en scholen.....	26
De crisis heeft een impact op de ondersteuning van kinderen op school	26
De crisis heeft gevolgen voor het sociaal kapitaal van ouders en kinderen.....	28
De crisis zorgt ervoor dat het hoogdringend tijd is om te handelen.....	28
Werk	29
De crisis heeft een impact op de tewerkstelling van jongeren.....	29
Kinderen en jongeren in het Zuiden	30
De crisis heeft een impact op het welzijn van kinderen in ontwikkelingslanden .	30
De crisis heeft een impact op de budgetten voor ontwikkelingssamenwerking. .	32
De crisis heeft een impact op jeugdwerkloosheid in ontwikkelingslanden	33

Gedurende het hele traject in het kader van het jaarthema, deed de Kinderrechtencoalitie verschillende inzichten op. Dit zowel uit literatuur en onderzoeken, als via leden en partnerorganisaties, experts, academici en de media. Vooral tijdens de Open Fora (cfr. infra), waar overleg en uitwisseling van informatie tussen beleidsmakers, middenveld, experts en academici centraal staan, kwamen verscheidene knelpunten aan bod.

We geven hieronder een korte opsomming van de belangrijkste levensdomeinen waar kinderen en jongeren een impact van de crisis ondervinden, gevolgd door een aantal concrete aanbevelingen waarin we overheden en diverse andere *stakeholders* willen aansporen om bij het nemen van maatregelen met betrekking tot de crisis rekening te houden met de impact ervan op kinderen en jongeren.

De aanbevelingen worden onderverdeeld in de subthema's die aan bod kwamen tijdens de Open Fora: **leefwereld, onderwijs en werk**. Ook over de impact van de crisis op **kinderen en jongeren in ontwikkelingslanden** worden bijkomende aanbevelingen geformuleerd.

We verwijzen ook naar eerdere publicaties van de Kinderrechtencoalitie, waar nog een heel aantal aanvullende aanbevelingen werden geformuleerd:

- Kinderrechtenforum 5 (2008): Uitval en uitsluiting in het onderwijs
- Kinderrechtenforum 7 (2010): Kinderen en jongeren in armoede
- Alternatief Rapport van de ngo's over de toepassing van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind in België (2010)

LEEFWERELD

1 De crisis heeft een impact op de financiële situatie van gezinnen

Eén van de meest schadelijke gevolgen van een recessie voor kinderen is armoede en sociale uitsluiting, een direct gevolg van situaties van werkloosheid en financiële onzekerheid. Voor het uitbreken van de crisis in 2008 leefde reeds 19 % van de kinderen in Europa in armoede.²⁶ Sindsdien is het aantal kinderen met een armoederisico blijven stijgen en is de impact ervan op het leven van kinderen en hun gezinnen heel tastbaar geworden.²⁷ Werkloosheid treft kwetsbare groepen het hardst, en loonsverminderingen zorgen voor steeds meer werkende armen. Vandaag de dag is één op tien in Europa aan het werk en toch arm.²⁸

²⁶ Eurochild (2008), *Break the poverty cycle now! Why children matter in the EU's active inclusion debate*, p. 1

²⁷ Volgens de laatste cijfers leeft 1 op 4 kinderen in Europa met een risico op armoede of uitsluiting. In: Eurochild & EAPN (2013), *Towards Children's Well-Being in Europe. Explainer on child poverty in the EU*, p.27

²⁸ Oxfam (2013), *Op. Cit.*, p. 3

In ons land, waar voor de crisis bijna één op vijf kinderen in armoede leefde²⁹, zorgde de economische crisis voor een verdieping van deze armoede. Kinderen uit gezinnen die te maken krijgen met ontslagen en werkloosheid, komen op zeer korte termijn in de armoede terecht. Kinderen uit families die al leefden in armoede, ondervinden door de crisis nog meer financiële onzekerheid en instabiliteit, en hun welzijn wordt hierdoor nog meer aangetast.

Armoede is veel meer dan enkel een geldprobleem. Het raakt kinderen in elk aspect van hun leven, zowel in hun kindertijd als in hun latere volwassen leven. Armoede is bijgevolg een systematische schending van de rechten van kinderen.

Omwille van de afhankelijke positie en bijzondere kwetsbaarheid van minderjarigen, vragen we dat ze specifieke aandacht krijgen als aparte doelgroep in het armoedeverhaal. Hierbij is het wel belangrijk om kinderen in armoede niet als homogene groep te behandelen. Vele andere factoren, zoals etniciteit of gender, vormen voor hen ook een uitdaging. Ook de situatie van de ouders – op vlak van tewerkstelling, verblijfsstatuut, gezondheid, etc. – oefent een invloed uit op hun levens.

AANBEVELINGEN

Bestrijd armoede op alle beleidsdomeinen

- Er moeten in alle beleidsdomeinen duidelijke keuzes gemaakt worden tegen armoede en sociale uitsluiting. Om kinderarmoede te bestrijden, moet er over de verschillende domeinen heen gewerkt worden (gezins- en opvoedingsondersteuning, onderwijs, gezondheidszorg, kinderopvang, vrije tijd, etc.). We geloven in het voeren van een breed beleid dat iedereen ten goede komt en geen armoede genereert of versterkt. Hierbij moeten beleidsmakers op alle niveaus in hun beslissingen het belang van het kind centraal stellen.
- Een grondige coördinatie van het beleid dient samen te gaan met het vastleggen van de nodige budgetten voor beleidsdomeinoverschrijdende maatregelen.

Zorg voor een gewaarborgd inkomen

- Trek het gewaarborgd minimuminkomen op tot ten minste de armoedegrens. Inkomensvervangende uitkeringen moeten bovendien gezinsgemoduleerd zijn, aangepast aan het aantal personen ten laste.
- Kinderbijslag is een recht van het kind en moet voor elk kind gelijk zijn. Het streefdoel hierbij is dat kinderbijslagen voor alle kinderen worden verhoogd tot ze op zijn minst de minimumkosten³⁰ voor kinderen dekken.

²⁹ 18,7 %, EU-SILC 2011. Zie: Nationaal Kinderarmoedebestrijdingsplan (2013), *Kinderarmoede bestrijden en het welzijn van kinderen bevorderen*, POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid, p. 3

³⁰ Hieronder verstaan we de kost voor de basisnoden van kinderen: voeding, huisvesting, kledij, gezondheidszorg, onderwijs

Automatische toekenning van rechten

- Rechten op ondersteuning moeten automatisch worden toegekend. Het ontbreekt mensen in armoede vaak aan de juiste informatie om datgene te krijgen waar ze recht op hebben, of ze zien af van hun recht op ondersteuning omdat ze zich geveiseerd en gestigmatiseerd voelen. Hoe hoger deze drempels, hoe minder mensen aanspraak maken op hun rechten. Voorbeelden zijn de automatische toekenning van school- en studietoelagen, kortingen voor vrijetijdsbesteding en het Omnio-statuut.
- Lokale actoren (OCMW, VDAB, etc.) moeten ouders en minderjarigen op een laagdrempelige manier informeren over al hun rechten en hoe ze er aanspraak op kunnen maken. Dit impliceert dat deze diensten toegankelijk en bereikbaar zijn, dat het personeel wordt opgeleid om met mensen in armoede te communiceren en dat er tijd wordt genomen om hen de nodige informatie te bezorgen.

Zorg voor voldoende toegankelijke en kwalitatieve opvang voor elk kind tussen 0 en 3 jaar

- Kinderopvang is een belangrijk middel in de bestrijding van armoede. Naast het feit dat het de ouders de mogelijkheid biedt om te gaan werken, is het ook erg belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen (op gebied van taal, motorische en sociale ontwikkeling, etc.). Om alle kinderen deze kansen te bieden, is het nodig om voldoende opvangcapaciteit te creëren. Extra middelen zijn nodig opdat alle opvanginitiatieven inkomensgerelateerde tarieven kunnen toepassen. Om de kwaliteit te garanderen, moeten inspanningen geleverd worden om te voorzien in gekwalificeerd personeel.³¹

2 De crisis heeft een impact op het welzijn van kinderen in het gezin

Een tweede belangrijk gevolg van de crisis situeert zich binnen het gezin, waar we vaststellen dat het welzijn van kinderen onder druk komt te staan. Financiële onzekerheid kan leiden tot instabiele familiesituaties. Ouders moeten meer en langer werken, ontvangen minder loon of verliezen hun job. Ouders die in een slechte financiële situatie zitten, hebben meer risico op stress en gezondheidsproblemen.³²

Deze druk maakt het voor ouders moeilijk om zowel materieel als emotioneel zorg te dragen voor hun kinderen. Uit onderzoek blijkt dat ten gevolge van een economische crisis het geweld tegen vrouwen en kinderen toeneemt door grotere familiale spanningen. Ook zelfmoordcijfers gaan omhoog. Het emotioneel

³¹ Zie UNICEF (2008), *The child care transition*, Innocenti Report Card 8, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence. Zie ook standpunt Kinderrechtencoalitie over opvang voor baby's en peuters via www.kinderrechtencoalitie.be

³² European Network of National Observatories on Childhood (2011), *Op. Cit.*, p. 16

en fysiek welzijn van kinderen is dus enorm afhankelijk van de zorg die ouders hen kunnen bieden.³³

Schulden en stress zorgen ook voor een toenemende bezorgdheid van kinderen over het welzijn van hun familie. Kinderen beseffen zeer goed wat er aan de hand is, en zullen in sommige gevallen minder nadruk leggen op hun noden om zo de druk op hun ouders te verminderen.

Bij toenemende spanningen in het gezin, wordt de nood aan ondersteuning groter. Tijdens een economische recessie zoeken ouders beduidend meer hulp bij jeugdhulpverlening, jeugdbescherming en andere dienstverlenende organisaties.³⁴

Echter, landen die hun begroting in evenwicht willen houden en de crisis willen tegengaan, zullen sneller overgaan tot besparingen in welzijn en in steunmaatregelen aan families.³⁵ De kraan voor universele kinderbijslag wordt hoe langer hoe meer dichtgeschroefd of helemaal afgesloten, diensten voor gezinnen en kinderen komen ook op het lokale niveau onder druk te staan, regeringen krabbelen terug op vroegere beloftes ten aanzien van kinderen en hun gezinnen (bv automatisering van schooltoelage werd uitgesteld).

AANBEVELINGEN

Zorg voor voldoende en kwaliteitsvolle ondersteuning

- Gezinsondersteuning moet beschikbaar, bereikbaar, bruikbaar en betaalbaar zijn. Er moet een breed en divers aanbod op maat zijn voor alle ouders en kinderen. Dit vermijdt dat gezinnen die hulp vragen het label 'probleematisch' krijgen opgeplakt en dat men gezinsondersteuning gaat beschouwen als een instrument in de strijd tegen armoede. De grondhouding hierbij moet steeds gebaseerd zijn op betrokkenheid, respect, dialoog.
- Kinderen en jongeren moeten als actieve partners binnen de gezins- en opvoedingsondersteuning erkend worden. Kinderrechten moeten een rode draad vormen binnen het ondersteunend aanbod: zowel als pedagogische kapstok voor de ouders als leidend principe binnen het werk van de hulpverleners.

Zorg voor een toegankelijke ondersteuning

- Werk de kloof tussen het beleid, de hulpverleners en de gezinnen weg. Er wordt te veel gedacht vanuit een middenklasseperspectief. Informatie komt niet steeds terecht bij de hulpvragers.
- Zet in op het verlagen van drempels door outreachend en participatief te werken.
- Aanwezigheid van teveel diensten geeft aanleiding tot het ontstaan van drempels. Soms vragen verschillende hulpverleners verschillende dingen

³³ Overseas Development Institute (ODI) (2009), *Children in times of economic crisis: Past lessons, future policies*, Background Note, p. 3

³⁴ Eurochild (2012), *Op. Cit.*, p. 2-3

³⁵ European Network of National Observatories on Childhood (2011), *Op. Cit.*, p. 15

en moeten mensen steeds opnieuw hun verhaal doen. Als oplossing hiervoor is de samenwerking en informatieuitwisseling tussen de verschillende diensten noodzakelijk.

Geef ouders voldoende mogelijkheden om werk en gezin te combineren

- Zorg voor een werkklimaat waarbij ouders een evenwicht kunnen vinden tussen hun werk en hun gezin (door een uitbreiding van het betaald ouderschapsverlof, flexibele werkvormen en ondersteuning op de werkvloer).³⁶

21

3 De crisis heeft een impact op de vrijetijdsbesteding van kinderen

Ook kinderen en jongeren die opgroeien in een huishouden dat door de crisis wordt getroffen hebben behoefte aan ontspanning en ondersteuning in de vrije tijd. Voor de opbouw van sociaal kapitaal is contact met leeftijdsgenoten van basisbelang.³⁷ Maar ook in de vrije tijd laat de crisis zich voelen. Enerzijds omdat besparingen op de subsidiëring in onder andere het jeugd(welzijns)werk leiden tot minder aanbod en minder begeleiding. Anderzijds omdat als gevolg van de verarming van het gezin waarin ze opgroeien ook het sociaal netwerk van kinderen en jongeren dreigt te verschromelen en sociaal isolement dreigt. Huishoudens die financiële problemen ervaren, besparen in eerste instantie op de uitgaven voor vrijetijdsbesteding, zowel op het vlak van sociale contacten als op kosten voor deelname aan georganiseerde activiteiten. Bestaande ondersteunende maatregelen zijn weinig bekend of maar in beperkte mate uitgebouwd en daardoor weinig bruikbaar.

AANBEVELINGEN

Zorg voor voldoende en toegankelijk aanbod

- Alle kinderen en jongeren moeten toegang hebben tot jeugdwerk, sportieve en culturele activiteiten die aansluiten bij hun noden en behoeften. Daarom moet er voldoende divers aanbod zijn dat bruikbaar is voor de verschillende groepen kinderen en jongeren. Dat stelt eisen op het vlak van nabijheid, zowel fysiek als sociaal-cultureel, als op het vlak van de deelnamekosten.

Erken en ondersteun het belang van jeugdwerk met kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties

- Kinderen en jongeren die leven in een kwetsbare situatie ervaren drempels om deel te nemen aan de werking van het *mainstream* jeugdwerk. Bovendien vragen zij in hun vrije tijd naast ontspanning ook meer ondersteuning en kansen op informeel leren. Daarom is er nood aan laagdrempelig, kosteloos en kwalitatief sterk jeugdwerk dat aansluit bij hun woonomgeving en hun leefwereld.

³⁶ Commission Recommendation of 20.2.2013, *Op. Cit.*, p. 5

³⁷ European Network of National Observatories on Childhood (2011), *Op. Cit.*, p. 16

- Jeugdwerk met kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties moet structureel erkend, ondersteund en verder uitgebouwd worden, zodat voor alle doelgroepen jeugdwerk met een verzekerde continuïteit kan worden ontwikkeld. Dit is niet alleen een zaak van de lokale besturen, ook het provinciale en Vlaamse bestuursniveau moeten hierin verantwoordelijkheid nemen. Als gevolg van de herschikking van de besteding van de ex-DAC-middelen en de besparingsacties bij lokale besturen dreigt de afbouw van een aantal lokale initiatieven in het jeugdwelzijnswerk. Hierdoor staan kostbare ondersteuningsnetwerken op de helling.
- Geef voldoende ruimte aan de signaalfunctie vanuit het jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren. Opdat zij deze functie kunnen opnemen is het nodig om hen voldoende mogelijkheden te geven om enerzijds hun inhoudelijke kennis en inzichten te versterken, en anderzijds kinderen en jongeren te organiseren zodat ze in dit permanente proces zelf een actieve rol kunnen opnemen.

4 De crisis heeft een impact op het wereldbeeld en het toekomstperspectief van kinderen

Door de aanslepende crisis komen steeds meer kinderen gedurende langere tijd in contact met moeilijke financiële en persoonlijke situaties thuis, op de schoolbanken en in hun vrije tijd. Als ze naar de toekomst kijken, voorspelt dit weinig goeds voor hen: hoge jongerenwerkloosheid, inperken van financiële steunmaatregelen, besparingen, etc. Kinderen en jongeren geven zelf aan dat ze hun toekomst niet rooskleurig inschatten. Waarom naar school gaan, als je toch geen werk vindt? Waarom gaan werken, als je contract maar tijdelijk is en je elk moment weer op straat kan belanden?

Daarboven komt nog dat kwetsbare groepen zich steeds meer gestigmatiseerd voelen in de publieke opinie, alsof ze verantwoordelijk zijn voor hun situatie en alsof sociale bescherming een luxeproduct is in tijden van crisis.

Daarom is het van cruciaal belang om de mening van kinderen en jongeren te vragen en naar hen te luisteren bij het voeren van een beleid om de crisis tegen te gaan. Gebruik deze informatie, alsook die van vertrouwenspersonen die dicht bij deze kinderen staan.

AANBEVELINGEN

- Kinderen en jongeren zijn experts van hun eigen leefwereld. Ze zijn actoren die onmisbare inzichten kunnen aanleveren voor een doeltreffend beleid. Ze hebben het recht om gehoord te worden over hoe ze armoede en andere gevolgen van de crisis ervaren en om betrokken te worden bij de totstandkoming van beleid.
- We willen wijzen op de schat aan informatie en kennis die ervaringsdeskundigen en organisaties die nauw met de doelgroep samenwerken, over de beleving van kinderen en jongeren kunnen aanleveren

Ook in het onderwijs worden kinderen geconfronteerd met de gevolgen van de crisis. Hun gekozen studierichting sluit niet (meer) aan bij de vragen op de arbeidsmarkt. Door bedrijfssluitingen is er een tekort aan stageplaatsen voor leerlingen uit beroepsgerichte deeltijdse opleidingen. Jongeren willen niet meer instappen in allerlei mogelijke opleidingstrajecten, waarom zouden ze studeren als ze toch geen werk vinden? Ze haken af op school, de laatste cijfers spreken van 13,9 % van de Vlaamse jongeren die zonder diploma de schoolbanken verlaat.³⁸

De crisis verdiept ook de bestaande ongelijkheden in het onderwijs, en dit op verschillende niveaus. De financiële impact is hierbij slechts het topje van de ijsberg. Als men verder kijkt, stelt men vast dat ook door andere, onrechtstreekse mechanismen die het gevolg zijn van een langdurige crisis, kinderen een impact ondervinden in hun schoolloopbaan.

Scholen slagen er niet in om de ongelijke startpositie van de leerlingen om te buigen naar een gelijke uitstroom. Hierbij is het belangrijk om te kijken naar de kinderen en jongeren zelf. Vaak wordt enkel gekeken naar de symptomen, niet naar wat er aan vooraf gaat. Symptomen zoals schoolmoeheid en schooluitval worden voorafgegaan door een moeizaam schoolparcours dat kwetst en uitsluit.

Het is daarom absoluut noodzakelijk om fundamentele zaken te veranderen zodat de drempels voor kinderen en jongeren in het onderwijs zo veel mogelijk verlaagd worden.

1 De crisis heeft een impact op de mogelijkheden van ouders om de schoolkosten te betalen

Ouders die in armoede leven of er als gevolg van de crisis in terecht komen, kunnen eenvoudigweg niet meer alle extra kosten betalen die bij onderwijs komen kijken (schoolrekeningen, boeken, uitstappen, etc.). Ook het voorzien van voldoende voedzaam voedsel voor hun kinderen tijdens de middagpauze, is niet vanzelfsprekend.

De crisis zorgt er tevens voor dat ook scholen moeten besparen op hun werkmiddelen, en hierdoor durven overgaan tot creatieve oplossingen zoals het vragen van stoelgeld in de refter of het aanrekenen van water. Om zich te verzekeren dat ouders de schoolrekeningen betalen, schakelen steeds meer scholen incassobureaus in. Dit zijn praktijken die gezinnen in armoede enkel meer belasten en kunnen een reden zijn waarom ouders ervoor kiezen om hun kind bvb. niet naar de kleuterschool te laten gaan.

³⁸ Van Landeghem G., De Fraine B., Gielen S. en Van Damme J. (2013), *Vroege schoolverlaters in Vlaanderen in 2010. Indeling volgens locatie, opleidingsniveau van de moeder en moedertaal*, Research paper SSL/2013.05/1.2.0, Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen, p. ix

AANBEVELINGEN

- Zorg voor toegankelijk en kosteloos basisonderwijs voor iedereen. Behoud de maximumfactuur en breid deze uit naar minstens de eerste graad van het secundair onderwijs. Verbied het aanrekenen van extra vergoedingen voor een zitje in de refter, een glas water, etc.
- Zorg voor een automatische toekenning van de schooltoelagen. Dit is reeds enkele jaren een prioriteit voor de Vlaamse regering maar – net door de crisis – wordt deze beslissing steeds maar uitgesteld. Dit is teleurstellend voor een Vlaamse regering die armoedebestrijding als topprioriteit naar voor schuift, met automatische toekenning van rechten als één van de speerpunten.³⁹

2 De crisis vergroot het risico op ongekwalificeerde uitstroom en vergroot de bestaande ongelijkheden in het onderwijs

De crisis heeft een impact op de vroegtijdige uitstroom van kinderen en jongeren, die zich verantwoordelijk voelen voor de financiële situatie van hun ouders. Hierbij is er een duidelijk verschil merkbaar tussen kansrijke en kansarme groepen. Uit recent onderzoek⁴⁰ blijkt immers dat kinderen uit 'goede' sociale klassen juist meer gaan studeren om de crisis het hoofd te kunnen bieden en om zoveel mogelijk kansen te krijgen op de arbeidsmarkt. Anderzijds zullen kinderen uit families met een slechte socio-economische situatie vroeger stoppen met studeren om bij te springen en bij te dragen aan het gezinsinkomen. Deze dynamiek verscherpt de huidige ongelijkheden in het onderwijs. Ook de slechte vooruitzichten qua werkgelegenheid (te weinig stageplaatsen, opleiding sluit niet aan bij de arbeidsmarkt) zorgt bij de jongeren voor pessimisme en voor minder motivatie om hun studie af te maken. In Vlaanderen verlaat ongeveer één op zeven jongeren de school zonder diploma.

AANBEVELINGEN

Pak ongekwalificeerde uitstroom vanaf het begin van de schooltijd aan

- Zet in op begeleiding in het basisonderwijs, zeker bij de overgang naar het secundair onderwijs. Het goed doorlopen van het basisonderwijs is een zeer belangrijke succesfactor voor het slagen in het secundair onderwijs. Voorzie kleinere klassen in het kleuteronderwijs. Onderneem acties om de taalachterstand in het basisonderwijs terug te dringen. Zodat een ongelijke instroom wordt omgezet naar gelijke uitstroom.

³⁹ Netwerk tegen Armoede (2013), *Netwerk tegen Armoede blijft wachten op automatische toekenning schooltoelage*, nieuwsitem van 08/11/2013 op site www.netwerktegenarmoede.be/nieuws/netwerk-tegen-armoede-blijft-wachten-op-automatische-toekenning-schooltoelage

⁴⁰ Zie de bijdrage van Prof. dr. Ides Nicaise tijdens het Open Forum op 22 oktober, *De impact van de crisis op de onderwijsloopbanen van kwetsbare jongeren in Vlaanderen*

Ga het waternetstelsel tegen

- Hoe jonger de leeftijd waarop men een studierichting moet kiezen, hoe hoger het risico is op sociale ongelijkheid bij de uitstroom uit het onderwijs. We pleiten voor een studiekeuze die pas moet gemaakt worden in de tweede graad. In de eerste graad worden de tussenschotten tussen ASO, TSO, BSO en KSO weggehaald en stellen we voor om een comprehensief onderwijs⁴¹ aan te bieden.
- Ga omzichtig te werk bij een doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs. Hoewel het buitengewoon onderwijs heel wat voordelen heeft qua extra (kosteloze) begeleiding, is het voor leerlingen zo goed als onmogelijk om terug over te schakelen. Hierbij staat men niet genoeg stil bij de gevolgen voor deze jongeren op de arbeidsmarkt en voor hun maatschappelijke participatie. Daarnaast pleiten we voor zo veel mogelijk inclusief onderwijs, waarbij men meer op maat gaat werken in het reguliere onderwijs.

Zorg voor technische en praktische opleidingen die aansluiten bij de arbeidsmarkt

- Voorzie voldoende kwalitatieve, zinvolle stageplaatsen. Concrete en zinvolle praktijkervaringen zijn van cruciaal belang voor het welbevinden van jongeren op school en voor hun latere kansen bij het zoeken naar een job. Scholen en bedrijven moeten in dialoog treden met elkaar in functie van het stageaanbod.
- Zorg voor een afstemming van de opleidingen volgens de noden en verwachtingen van de arbeidsmarkt. Er wordt vastgesteld dat opleidingen binnen het deeltijds beroepsonderwijs vaak niet aansluiten bij de noden op de arbeidsmarkt.
- Zorg voor een herwaardering van technische en praktische opleidingen, zodat ook jongeren die normaal gezien kiezen voor het ASO, worden geprikkeld en vanuit hun eigen interesse kiezen voor technisch of beroepsonderwijs.

Zorg voor positieve ervaringen

- In alle onderwijsniveaus en structuren moeten jongeren veel meer aangesproken worden op hun talenten. Op de werkplek krijgen jongeren financiële *incentives*, op school moeten ze ook beloond worden door succeservaringen. Onderwijs op basis van modules (in de derde graad van het secundair onderwijs) kan hieraan een oplossing bieden. Zo kunnen leerlingen op verschillende vlakken hun talenten en vaardigheden ontdekken en laten zien, en wordt dit gevalideerd met certificaten.

⁴¹ Comprehensief onderwijs is een breed curriculum dat elementen van algemene, wetenschappelijke, artistieke en praktische vorming op gelijke voet integreert. In: Beter onderwijs voor iedereen! – Platformtekst – 30.05.2013

De vrije schoolkeuze is een valkuil en moet aangepakt worden.

- De vrije schoolkeuze zorgt voor een segregatie naar sociale afkomst tussen leerlingen.⁴² De concurrentie tussen scholen is nefast voor iedere vernieuwingspoging en moet aangepakt worden. Dit kan allereerst door het invoeren van transparante studierichtingen, hetgeen betekent dat studierichtingen vergelijkbaar moeten zijn in alle scholen. Verder moet er een einde gemaakt worden aan de concurrentie tussen CLB's door een netoverschrijdende pluralistische structuur in te voeren.

3 De crisis heeft een impact op de relatie tussen families en scholen

Financiële problemen leiden tot spanningen in de relatie tussen gezinnen en de school. Er is sprake van schaamte, ouders hebben liever zo weinig mogelijk contact met de school, kinderen worden door de scholen aangesproken over de onbetaalde rekeningen, etc.

AANBEVELINGEN

- Neem geen repressieve maatregelen zoals het intrekken van schooltoelagen bij spijbelen of onvoldoende aanwezigheid. Deze dragen niet bij tot een grotere schoolbetrokkenheid, integendeel, zij tasten het leerrecht fundamenteel aan. Uit de praktijk blijkt reeds dat dergelijke praktijken niet werken. Ouders moeten veeleer ondersteund worden, niet gesanctioneerd.
- Gebruik geen kinderen als tussenpersoon bij financiële problemen van ouders.

4 De crisis heeft een impact op de ondersteuning van kinderen op school

Situaties van stress bij kinderen die voortkomen uit de crisis (langdurige werkloosheid, breuken in het gezin, etc.), spelen ook door op de schoolbanken. Dit heeft gevolgen voor hun concentratievermogen, hun welbevinden, hun toekomstperspectief, hun sociale interactie op school. De vraag naar ondersteuning zowel binnen als buiten de schoolmuren stijgt (psychosociale hulp, logotherapie, bijles, huiswerkbegeleiding, etc.). Langs de ene kant zien we echter dat door de besparingen net heel wat klappen gevallen zijn bij die ondersteunende diensten (afschaffing van het steunpunt GOK, afschaffing mentoruren voor beginnende leerkrachten, etc.). Ten tweede wordt veel buitenschoolse hulp verstrekt door

⁴² N. Hirtt, I. Nicaise, D. De Zutter (2011), *De school van de ongelijkheid*, p. 114-118.

Scholen kunnen financiële en andere drempels invoeren die de gelijke toegang voor leerlingen verhinderen. Kansrijke gezinnen hebben de mogelijkheid om uitgebreid te gaan 'shoppen' om de beste school voor hun kind te vinden. Dit alles heeft een sociale prijs, het zorgt immers voor een grote prestatiekloof tussen leerlingen. "De vrijheid van onderwijs en de vrije schoolkeuze blijken, als ze te absoluut worden gezien, in botsing te komen met het grondrecht op kwaliteitsonderwijs voor alle kinderen. Wat voor sommigen een vorm van vrijheid is, draait uit op een inperking voor veel anderen".

particuliere initiatieven waarvan niet iedereen gebruik van kan maken (door kostprijs, bereikbaarheid, etc.).

Het onderwijs mag zijn verantwoordelijkheid hierin niet van zich afschuiven en moeten een zorgzaam beleid voeren waarin de vraag “hoe kunnen we binnen de schoolmuren alle leerlingen maximaal de ondersteuning bieden?” centraal staat.

Scholen moeten zich hierbij ook de vraag durven stellen of ze voldoende openstaan voor iedereen, en of de verwachte bagage van thuis uit niet te groot is. Scholen moeten een ruimere opvoedingsondersteuning kunnen aanbieden, maar kunnen dit niet alleen. Hiervoor is samenwerking nodig, een brede school is hiertoe veel beter gewapend.

AANBEVELINGEN

Luister naar kinderen en jongeren

- Scholen en CLB's moeten luisteren naar de concrete noden van hun leerlingen en moeten informatie kunnen geven in een duidelijke taal. Hierbij moeten zij op de nodige ondersteuning kunnen rekenen. Die ondersteuning vraagt middelen, de afschaffing van het steunpunt GOK is daarom bijzonder ongelukkig.

Begeleiding moet zo veel mogelijk op maat gebeuren

- Deze taak moet het onderwijs zo veel mogelijk zelf opnemen. Externe begeleiding mag geen excuus zijn voor scholen om zelf niet blijvend te investeren in gelijke onderwijskansen. Het externaliseren en vermarkten van problemen die eigenlijk tijdens de schooluren en binnen de onderwijsopdracht kunnen opgevangen worden, zorgt voor een grotere ongelijkheid tussen kinderen.

Schakel schoolopbouwwerkers in

- Het is nodig om schoolopbouwwerkers binnen de school te brengen. Deze kunnen vanuit hun rol als vertrouwenspersoon signalen opvangen via leerkrachten, leerlingen en ouders. Hieruit kunnen ze knelpunten identificeren en werken aan een verbetering van het systeem.

Zet in op samenwerking

- Er is expertise van sectoren buiten het onderwijs (bv. het jeugdwerk) die individuele trajecten aan jongeren bieden. Gebruik deze ervaring en onderzoek hoe die ook binnen de school kan worden uitgebouwd. Deze aanpak kan een grotere groep jongeren ondersteunen. Zorg hierbij voor een gelijkwaardig partnerschap waarbij de eigenheid van elke sector gerespecteerd wordt.
- Het concept van de brede school moet verder ontwikkeld worden. Momenteel bestaat er geen gedeelde visie, die moet opgesteld worden in brede samenwerking met het middenveld. Ook hier moet er sprake zijn van een gelijkwaardig partnerschap tussen de verschillende sectoren.

Versterk leerkrachten.

- Ook leerkrachten, hoe goed ze hun werk ook doen, hebben nood aan een degelijke opleiding en permanente bijscholing, zodat ze een positieve pedagogische relatie kunnen aangaan met hun leerlingen. Als leerkrachten de leefwereld van hun jongeren integreren in hun houding en in hun lessen, draagt dit positief bij tot de vertrouwensband tussen hen en dit vermindert sterk het risico op schooluitval. Leerkrachten moeten daarom zowel in de lerarenopleiding als tijdens latere vormingstrajecten voldoende inzicht krijgen in de leefwereld van kinderen en jongeren, vooral deze uit maatschappelijk kwetsbare groepen.
- Tegelijkertijd is het erg belangrijk dat leerkrachten ondersteund en gecoacht worden. Zij staan er vaak alleen voor en worden in de klas geconfronteerd met soms moeilijke situaties. Ze moeten kunnen steunen op collega's, op een team, waarbij ze terecht kunnen met hun zorgen en vragen.

5 De crisis heeft gevolgen voor het sociaal kapitaal van ouders en kinderen

De crisis betekent ook een verlies van sociaal kapitaal van ouders: in veel gevallen betekent werkloosheid ook een verzwakking van het sociale netwerk. Een van de gevolgen is dat ouders minder gemakkelijk een beroep kunnen doen op hun sociaal netwerk als ze hulp nodig hebben bij schoolproblemen van de kinderen.

AANBEVELINGEN

Ondersteun ook de ouders bij het bestrijden van schooluitval

- Het bestrijden van schooluitval is niet enkel een opdracht voor professionals. Samenwerking met netwerken van ouders kan ondersteunend en versterkend zijn. Ouders met een sterk netwerk kunnen binnen hun gemeenschap aanspreekpunten zijn.

Schaf huiswerk in het basisonderwijs af

- Ouders zijn door stresssituaties ook minder weerbaar en hebben minder mogelijkheden om hun kinderen 's avonds te helpen bij het huiswerk. We zijn er van overtuigd dat het afschaffen van huiswerk de gepaste maatregel is om hier aan tegemoet te komen. Indien dit niet gewenst is, is het voorzien van een kosteloze naschoolse studie van groot belang hierbij.

6 De crisis zorgt ervoor dat het hoogdringend tijd is om te handelen

Het onderwijsbeleid in Vlaanderen bestaat uit vele actoren, waaronder de Vlaamse overheid, de netten, de scholengemeenschappen en de individuele scholen. Zij voeren elk een eigen beleid, een strategische en overkoepelende beleidsvoering ontbreekt. Dit betekent in de praktijk dat middelen niet goed worden aangewend, er maar beperkt kan aangestuurd worden van bovenaf, dat doelstellingen niet gehaald worden of projecten hun doel missen omdat er weinig of

geen afstemming is tussen de diverse actoren, etc. Zo wordt het algemeen aangenomen dat de inzet van brugfiguren en zorgleerkrachten een grote meerwaarde heeft, maar er zit geen beleid achter. Hoe de invulling van hun functie er uit ziet, hangt af van lokale directies.

Zet daarom in op strategische beleidsvoering.

Hierbij is het essentieel dat er meer aandacht wordt geschonken aan responsabilisering. Er heerst een klimaat van het naar elkaar doorschuiven van verantwoordelijkheden. Dit moet aangepakt worden, er moet meer dialoog ontstaan waarbij alle partijen samen verantwoordelijkheid opnemen.

Bespaar niet op onderwijs

Het is de beste garantie om zich te wapenen tegen een economische crisis. De crisis, die de bestaande knelpunten in het onderwijs verscherpt en nog meer onder de aandacht brengt, zou er juist voor moeten zorgen dat er meteen en kordaat gehandeld wordt. We stellen echter het tegenovergestelde vast: hervormingsplannen en pogingen tot vernieuwing worden vertraagd en afgeschreven.

WERK

1 De crisis heeft een impact op de tewerkstelling van jongeren

Een generatie jongeren wordt geconfronteerd met het perspectief van jarenlange werkloosheid, zij die werken kijken aan tegen een toekomst waarin ze beduidend armer zullen zijn dan hun ouders. Als ze werk vinden, zijn dat vaak geen duurzame en onzekere vormen van tewerkstelling (tijdelijke contracten, interim). Ze kunnen hun leven niet zelfstandig uitbouwen.

De achttienjarigen van nu zijn over enkele jaren zelf ouders. Het is belangrijk om hun intrede op de arbeidsmarkt ernstig te ondersteunen, zo niet leggen we de basis voor een toename van de kinderarmoede. Een doorgedreven “activering” van de werklozen is dat niet: de aanhoudende druk om werk te zoeken terwijl er amper jobs zijn, lijkt soms eerder op repressie dan op ondersteuning.

AANBEVELINGEN

Zet in op begeleiding van werkzoekende jongeren

- Breng de knelpunten en drempels die jongeren ervaren in het zoeken en aannemen van een job in kaart.
- Maak werk van een volledige implementering van de jeugdgarantieplannen.
- Verbeter de matching tussen werkzoekende jongeren en de openstaande vacatures door gerichte bemiddelingsacties.
- Vooral maatschappelijk kwetsbare jongeren hebben nood aan maatwerk en intensieve begeleiding bij hun zoektocht naar werk. VDAB-consulenten zouden ook vindplaatsgericht en outreachend moeten werken.

- Veel jongeren verdwijnen van de radar en vallen zo uit de boot. Werkloosheidcijfers worden vaak nog onderschat. Investeer in de netwerking van samenwerkende partners om de mazen van het net te sluiten en zoveel mogelijk jongeren op te sporen.

Focus op de competenties die jongeren reeds in huis hebben

- Laten we in plaats van te blijven hameren op het ontbreken van 'competenties' bij jongeren, meer gaan focussen op de kennis, inzichten, attitudes en vaardigheden die wél aanwezig zijn. En hoe we aanwezige competenties verbinden met gevraagde vereisten. Om die competenties in kaart te brengen is wetenschappelijk onderzoek nodig. En professionele ondersteuning om o.m. via sensibilisering van werkgevers de matching tot stand te brengen.
- Zet in op vernieuwende projecten waarbij we bij het creëren van jobs een beroep kunnen doen op de creativiteit en de ondernemingszin van jongeren zelf. Daarvoor is financiële, juridische en administratieve ondersteuning nodig.

Zorg voor volwaardige werkgelegenheid voor jongeren

- Verbind clausules aan openbare aanbestedingen op alle niveaus die het aanwerven van lokale, jonge werknemers stimuleren en de import van buitenlandse werknemers en bedrijven tegengaan. Ook lokale overheden dienen hiervoor aandacht te hebben.
- Maak werk van een beperking en sterkere regulering van tijdelijke arbeid: organiseer toezicht op de werking van interimkantoren (o.m. om discriminatie tegen te gaan) en spreek werkgevers aan op hun verantwoordelijkheid bij het bieden van langdurige tewerkstelling.

KINDEREN EN JONGEREN IN HET ZUIDEN

1 De crisis heeft een impact op het welzijn van kinderen in ontwikkelingslanden

Bovenstaande gevolgen van de crisis doen zich niet enkel voor in België en Europa. Juist door het wereldwijde karakter van de huidige crisis ondervinden ook heel wat kinderen in ontwikkelingslanden ernstige inbreuken tegen hun rechten. Door handel, migratie en communicatietechnologieën, zijn landen immers sterk onderling met elkaar verbonden en ondervinden zij gevolgen van maatregelen die in andere landen worden getroffen.

Ook hier laat de impact van de crisis zich voelen op het vlak van overheidsbesparingen. Men berekende in 2010 al dat de budgetten van ontwikkelingslanden voor sectoren als onderwijs, gezondheidszorg, infrastructuur en sociale zekerheid, als gevolg van de crisis zouden verminderen met meer dan 11 miljard dollar.⁴³ De economische crisis is sindsdien blijven aanslepen, waardoor we kunnen aannemen dat dit bedrag enkel maar gestegen kan zijn.

Het feit dat landen in ontwikkeling het extra moeilijk hebben met de gevolgen van een economische crisis, komt ook door het feit dat ze nog steeds herstellende zijn van hervormingen en besparingen tijdens vorige crisissen. In de jaren '80 en '90 kregen immers heel wat landen in Latijns-Amerika, Zuid-Oost Azië en Sub-Sahara Afrika structurele aanpassingsprogramma's opgelegd. Deze vertonen heel wat gelijkenissen met de besparingsmaatregelen die nu worden genomen door regeringen van ontwikkelde economieën. Dit is heel verontrustend, want de ervaringen uit Latijns-Amerika, Zuid-Oost Azië en Sub-Sahara Afrika tonen niet alleen aan dat deze structurele hervormingsplannen niet efficiënt waren om de crisis te bezegelen, maar dat ze ook nog eens op de lange termijn een negatieve impact hadden op de armoede en de gelijkheid. Miljoenen mensen betaalden hierdoor een bijzonder hoge prijs voor hervormingsprogramma's die de crisis aan banden trachten te leggen.

Het VN-Comité voor de Rechten van het Kind bespreekt in haar slotbeschouwingen uit 2010 hoe het gesteld is met de aandacht voor kinderrechten binnen de Belgische internationale samenwerking. Ze verwelkomen de wet inzake de Belgische ontwikkelingssamenwerking van 2005 en de strategische nota over kinderrechten die in 2008 aan het parlement werd overgemaakt. Het Comité betreurt echter dat kinderrechten niet op een algemene manier werden opgenomen in de ontwikkelingssamenwerking, en merkt tevens op dat de Lidstaat haar doelstelling om in 2010 al 0,7 % van zijn bbp te besteden aan internationale hulpverlening, niet nakomt. Het Comité spoort België dan ook aan om dit engagement na te komen en zo mogelijk meer dan dat. Het Comité moedigt België aan om de realisatie van kinderrechten een topprioriteit te maken in de internationale samenwerkingsakkoorden.

Om de impact van de crisis op kinderen en jongeren in het Zuiden te monitoren en aan te pakken, is het in de eerste plaats nodig om er voor te zorgen dat het thema kinderrechten een prioriteit is en blijft bij de inspanningen die in ons land geleverd worden inzake ontwikkelingssamenwerking, zowel op beleidsniveau als in de werking van de ngo's voor ontwikkelingssamenwerking.

⁴³ De Bruyn T. en Pollet I. (2010), *Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd?*, Mo*paper 49, p. 3

AANBEVELINGEN

Zorg voor de concrete invulling van het prioritair thema "kinderrechten", zoals vermeld in de nieuwe wet op de Belgische Ontwikkelingssamenwerking⁴⁴

- In de wet op de Belgische Ontwikkelingssamenwerking uit 2005, werden kinderrechten opgenomen als sectoroverschrijdend en horizontaal thema. Als gevolg van deze wetswijziging dient de problematiek van de rechten van het kind een centrale plaats te krijgen in alle acties inzake ontwikkelingssamenwerking. In de nieuwe wet op de Belgische Ontwikkelingssamenwerking worden kinderrechten echter niet meer opgevat als een horizontaal thema, maar wel als prioritair thema. Het is op dit moment echter nog niet duidelijk hoe dit in de praktijk zal ingevuld worden. De kinderrechten-ngo's vragen hierrond meer duidelijkheid en een concreet engagement van de bevoegde minister.

Zorg voor een implementatie van de strategische nota kinderrechten en de daarin opgenomen aanbevelingen in de praktijk van de Belgische ontwikkelingssamenwerking

- Als gevolg van de invoer van kinderrechten als sectoroverschrijdend en horizontaal thema, werd in 2006 beslist om een strategische nota kinderrechten op te stellen, die in 2008 werd ondertekend door de Minister van Ontwikkelingssamenwerking. Sindsdien is de implementatie ervan echter zeer beperkt gebleven. In het Alternatief Rapport van de ngo's over de implementatie van het IVRK in België uit 2010 werd hier al een aanbeveling rond geformuleerd. De ngo's moeten vaststellen dat er sindsdien weinig veranderd is, en herhalen daarom deze aanbeveling. Er moet gewerkt worden aan een echte *mainstreaming* van kinderrechten in de ontwikkelingssamenwerking. De inspanningen mogen niet beperkt blijven tot een bepaald aantal specifieke kinderrechtenschendingen zoals de inzet van kindsoldaten, maar moeten gaan over alle kinderrechten. Als we de impact van de crisis voor kinderen en jongeren in het Zuiden willen aanpakken, dan moet er ook aandacht gaan naar de onderwijssituatie van kinderen en jongeren, de impact op hun gezin en hun levensstandaard, hun mogelijkheid om te participeren aan de maatschappij, de mogelijkheid om hun mening te uiten, etc.

Verbeter de monitoring en evaluatie van (o.a. budgettaire) inspanningen op vlak van kinderrechten

- Als er door België inspanningen geleverd worden inzake kinderrechten in het Zuiden, is het belangrijk dat dit getraceerd kan worden via de budgetten voor ontwikkelingssamenwerking. Er is daarom nood aan een accurate meting van de ODA budgetten besteed aan kinderrechten. Er bestaat een *marker* kinderrechten die in principe het gedeelte van de ODA besteed aan kinderrechten moet meten, maar er zijn tot op heden methodologische problemen

⁴⁴ Wet van 19 maart 2013 betreffende de Belgische ontwikkelingssamenwerking, BS 12/04/2013, 22563

bij het correct toepassen van de marker. Het gevolg is dat er vooralsnog geen duidelijk zicht is op het budget dat aangewend wordt voor kinderrechten in ontwikkelingssamenwerking.

2 De crisis heeft een impact op de budgetten voor ontwikkelingssamenwerking

33

De huidige besparingen in Europa hebben ook verregaande gevolgen voor ontwikkelingslanden. Veel Europese landen beslissen immers om te snoeien in officiële ontwikkelingshulp (ODA) als onderdeel van hun bezuinigingsmaatregelen. Ook dat zal verreikende effecten hebben, en zal ongetwijfeld de inspanningen ondermijnen om de Millenniumdoelstellingen te behalen. Internationale samenwerking heeft een positieve invloed op de lange termijn toekomst van Europa. Als nieuwe markten niet in staat zijn om te ontwikkelen, is dit ook schadelijk voor de groei van de Europese economieën.

Vandaar ook het belang om de armste landen niet aan hun lot over te laten, maar hen juist bij te staan met financiële en andere hulp, zoals ook de Wereldbank en andere internationale instellingen pleiten. Ook de OESO vraagt bijzondere aandacht voor de situatie van de ontwikkelingslanden en pleit voor bijzondere steun aan deze landen.⁴⁵

AANBEVELING

Kom de internationaal aangegane en wettelijke verplichting na om 0,7% van het BNP te spenderen aan ODA

- Kinderen in het Zuiden worden dubbel getroffen door de mondiale crisis. Enerzijds zorgt de crisis ter plaatse voor een directe impact op de levens van kinderen (werkloosheid, armoede, ...). Anderzijds worden de budgetten voor ontwikkelingssamenwerking in ons land als gevolg van de crisis bevroren en verminderd, waardoor er minder middelen kunnen ingezet worden die als doel hebben om de impact van de crisis op de kinderen in het Zuiden aan te pakken. Dit ondanks het feit dat de Belgische overheid de wettelijke verplichting heeft om 0,7 % van het BNP te spenderen aan ODA. Dit is op dit moment niet het geval, integendeel, door de crisis is er hevig gesnoeid in de budgetten voor ontwikkelingssamenwerking.⁴⁶ Daarbij komt nog dat de ODA-bedragen die door de Belgische overheid worden aangehaald ook de kwijtschelding van de schulden en de sommen die gespendeerd worden aan de opvang van asielaanvragers omvatten. De ngo's zijn van mening dat beide bedragen niet zouden mogen worden meegenomen in de berekening omdat deze middelen niet actief kunnen worden ingezet voor armoedebestrijding in de partnerlanden.

⁴⁵ Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV) (2009), *Impact van de financiële en economische crisis op Vlaanderen en België*, p. 65

⁴⁶ Zie artikel van Koen Detavernier "Van bevroren naar verdampt budget ontwikkelingssamenwerking", verder in deze publicatie

3 De crisis heeft een impact op jeugdwerkloosheid in ontwikkelingslanden

De crisis heeft een impact op jongeren wereldwijd, ook in ontwikkelingslanden. De problemen van jongeren op de arbeidsmarkt in ontwikkelingslanden is wel zeer verschillend van die in de ontwikkelde economieën. Zo kampen jongeren in ontwikkelingslanden vooral met irreguliere tewerkstelling en vroege schooluitval. Daarnaast worden ontwikkelingslanden geconfronteerd met bijkomende uitdagingen voor hun jongeren, zoals slechte werkgelegenheidsomstandigheden en het fenomeen van 'werkende armen'. Jongeren werken er ook zeer vaak in de informele economie, zowel op het platteland als in de steden.⁴⁷

In 2011 waren wereldwijd 74,8 miljoen jongeren tussen 15 en 24 jaar werkloos. Dit is een stijging met 4 % tegenover de situatie in 2007.⁴⁸ Vooral bij jongeren in het Midden-Oosten en Noord-Afrika zijn de werkloosheidscijfers buitengewoon hoog.⁴⁹ Terwijl in de ontwikkelde economieën jongeren meerderjarig zijn wanneer ze een job kunnen uitoefenen, komen jongeren uit de meeste ontwikkelende economieën vroeger op de arbeidsmarkt terecht, vaak al op 15 jaar.

De Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) wijst op het feit dat "*Improvements in youth labour market outcomes can only be achieved through an in-depth understanding of both global and country-specific employment and labour market issues. ... There is no one-size-fits all approach to tackling the youth employment crisis.*"⁵⁰ Aangezien de regionale en nationale situaties inzake jeugdwerkloosheid in ontwikkelende economieën zo divers zijn, is het daarom binnen dit kader niet mogelijk om specifieke aanbevelingen te formuleren aan de Belgische overheden om rekening te houden met de impact van hun beleid op jongerentewerkstelling in ontwikkelingslanden.

Wel willen we van deze gelegenheid gebruik maken om een aantal algemene aandachtspunten naar voor te schuiven:

- Blijf als Belgische overheid investeren in het bevorderen van de tewerkstelling van jongeren in ontwikkelingslanden (zowel binnen het kader van de eerste, tweede en derde pijler van ontwikkelingssamenwerking).
- Dit kan gaan van het versterken van vakbonden, werkgeversorganisaties, wetgeving en overheden tot het ondersteunen van projecten rond het ontwikkelen en verbeteren van vaardigheden van jongeren zodat ze een sterkere positie op de arbeidsmarkt kunnen verwerven (door opleiding, informatie, begeleiding, financiële ondersteuning, ... van jongeren).

⁴⁷ International Labour Organisation (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013. A generation at risk*, p. 37

⁴⁸ Resolutie over de gevolgen van de financiële en economische crisis voor de mensenrechten, *Op. Cit.*, art. V

⁴⁹ 28,3 % van de jongeren in het Midden-Oosten en 23,7 % van de jongeren in Noord-Afrika. Persbericht ILO http://www.ilo.org/brussels/press/press-releases/WCMS_212994/lang-nl/index.htm

⁵⁰ International Labour Organisation (2013), *Op. Cit.*, p. 61

- Vertrek hieruit van de vijf prioritaire domeinen die de IAO naar voor schuift als raamwerk bij het opmaken van nationale strategieën met betrekking tot jeugdwerkloosheid⁵¹:
 - Een macro-economisch beleid gericht op het verhogen van de werkgelegenheid
 - Investeren in onderwijs en opleiding om de transitie van school naar werk te faciliteren
 - Verbeteren van de integratie van jongeren op de arbeidsmarkt door middel van gerichte arbeidsmarktmaatregelen
 - Ondernemerschap en werken als zelfstandige bij jongeren stimuleren
 - Zorgen dat de rechten van jongeren op de werkvloer gerespecteerd worden

⁵¹ Ibid., p. 61-70

Open Fora

**Open Forum over de impact van de crisis
op kinderen en jongeren in het Zuiden (28 mei)37**

**Open Forum over de impact van de crisis
op kinderen en jongeren in België (22 oktober) 38**

Open Forum over de impact van de crisis op kinderen en jongeren in het Zuiden (28 mei)

Op 28 mei 2013 verzamelde de Kinderrechtencoalitie experts en geïnteresseerden rond de tafel om de impact op kinderen in ontwikkelingslanden onder de loep te nemen.

Een van de weinige zaken waar België, sinds het begin van de crisis al echt fors in heeft gesneden, is ontwikkelingshulp. De Kinderrechtencoalitie wou met dit Open Forum een stand van zaken, maar wou eveneens achterhalen welke effecten deze besparingen hebben voor kinderen in het Zuiden en op welke manier besparingen en investeringen aangepakt moeten worden om kinderen zoveel mogelijk kansen te geven. Tenslotte gingen we na wat de effecten op de jeugdwerkloosheid in ontwikkelende economieën: hebben deze jongeren wel voldoende toegang tot werk en hoe kunnen wij vanuit België daar op inspelen?

Het programma:

Voormiddag

- Verwelkoming namens de Kinderrechtencoalitie door **Robert Crivit**, lid van de raad van bestuur van de Kinderrechtencoalitie.
- Inleiding over de impact van de crisis op kinderen door het secretariaat van de Kinderrechtencoalitie
- **Koen Detavernier**, 11.11.11, "Effect van besparingen op de Belgische ontwikkelingssamenwerking"
- **Hans De Greve**, Plan België, "Onderwijs in ontwikkelingssamenwerking: de gevolgen van besparingen en ongecoördineerd donorbeleid"
- **Maria Copani**, UNICEF, "Child-Responsive Budgeting: Budget as an instrument for the realization of child rights"
- debat en discussie met de deelnemers

Namiddag

- **Marta Makhoul**, IAO-Bureau voor de Europese Unie en de Beneluxlanden, "Youth Employment crisis 2013. A generation at risk – Time for Action".
- **Ludovicus Mardoyono**, International Young Christian Workers, "Why Unemployment and its impact on Youth in Developing Countries"
- **Maud Seghers**, VIA Don Bosco, "Better Skills, Better Jobs, Better Lives?"
- debat en discussie met de deelnemers

Open Forum over de impact van de crisis op kinderen en jongeren in België (22 oktober)

Op dinsdag 22 oktober 2013 organiseerde de Kinderrechtencoalitie samen met Uit De Marge en de Hogeschool PXL een Open Forum in Hasselt over de impact van de crisis op kinderen en jongeren.

Als geen andere regio in Vlaanderen wordt Limburg geconfronteerd met de intensiteit, de gelaagdheid en de uiteenlopende gevolgen van de economische en werkgelegenheids crisis. Tezelfdertijd zien we in Limburg op verschillende manieren inspanningen om aan de gevolgen van de crisis het hoofd te bieden en (mee) te werken aan oplossingsalternatieven.

De Kinderrechtencoalitie wou met dit Open Forum hierin een rol opnemen: hetzij door de beleidsaanbevelingen, die in de regio aanwezig zijn, mee te versterken, hetzij een kans te geven om nieuwe voorstellen en ideeën te formuleren. De situatie en de toekomst van kinderen en jongeren stond hierbij centraal.

De focus lag op drie deelthema's: onderwijs, werk en de leefwereld van kinderen en jongeren.

Het programma

Voormiddag - algemene inleiding op de deelthema's

- Voorzitter van de ochtendzitting: dr. **Christel Verhas**, directeur SCW-gezinspolitiek van de Gezinsbond.
- Verwelkoming namens de Kinderrechtencoalitie door **Robert Crivit**, lid van de raad van bestuur van de Kinderrechtencoalitie.
- Inleiding door gewezen staatssecretaris **Eddy Boutmans**, voorzitter van UNICEF België: situering van het thema "de impact van de crisis op kinderen en jongeren" en het verband met het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind.
- **Prof. dr. Piet Pauwels**, Universiteit Hasselt, faculteit Economie, als expert betrokken bij de opmaak van het strategisch plan voor Limburg, Over de sociaaleconomische situatie in Limburg: anatomie van de huidige crisis, situatie van en verwachtingen voor de werkgelegenheid (en wat betekent dat voor de jongeren?). Het strategisch plan voor Limburg, kansen en knelpunten.
- **Dr. Kristien Nys**, HIG/HUBrussel, Crisis en maatschappelijke kwetsbaarheid vanuit het perspectief van gezinnen. Verschillende levensdomeinen van ouders, kinderen en jongeren onder druk - Participatiemogelijkheden en krachten (terug) op het spoor?
- **Prof. dr. Ides Nicaise**, KU Leuven, Hoger Instituut voor de Arbeid, Welke impact heeft de crisis op de onderwijssituatie van kinderen en jongeren. Is er sprake van een toename van de ongelijkheid in het onderwijs? Neemt spijbelgedrag toe? Is er sprake van meer vroegtijdige schooluitval? Hoe kunnen we knelpunten gedeeltelijk tegemoet komen?

De drie presentaties werden telkens ingeleid met **korte interviews met enkele jongeren**. Deze werden verzorgd door Stampmedia i.s.m. CMGJ en Uit De Marge.

Namiddag - drie parallelle themagroepen

— THEMAGROEP ONDERWIJS - VOORZITTER: FILIP GIRALDO (HOGESCHOOL PXL).

PRESENTATIES:

- **Johan Boucneau** (flankerend onderwijsbeleid stad Genk)
- De samenwerking tussen het deeltijds beroepsonderwijs van de **PTS Maasmechelen** en jeugdwelzijnswerking **vzw Thebe**.
- **Fedactio**: projecten om oplossingen te bieden aan onderwijsgerelateerde problemen en om gelijke onderwijskansen te realiseren

— THEMAGROEP WERK - VOORZITTER: ROBERT CRIVIT (UIT DE MARGE).

PRESENTATIES:

- **Carien Neven** (ACW Limburg) het Strategische Actieplan Limburg en de kansen voor de werkgelegenheid.
- **Hugo Wanner** (FairFin) over kansen en mogelijkheden voor de ontwikkeling van een lokale economie. (gevraagd)
- **Bart Soons** (stad Genk) over de mogelijkheden en beperkingen van intensieve individuele jobcoaching voor jongeren.

— THEMAGROEP LEEFWERELD - VOORZITTER: LEO NOUWEN (GIGOS).

PRESENTATIES:

- **Ann Kuijpers** (sociale dienst OCMW Genk) over de bijzondere uitdagingen voor de maatschappelijke dienstverlening aan gezinnen en jongeren
- **Erik Vreven** (straathoekwerk) en **Latifa Amezghal** (CMGJ) over straathoekwerk en jeugdwelzijnswerk en de impact van de crisis bij kinderen en jongeren.
- Project “**hulp bij bedrijfssluiting**”, over het netwerk van hulp- en dienstverlening die kwetsbare gezinnen ondersteunen en werken aan een toekomstperspectief

Slotwoord door **Provinciegouverneur Herman Reynders**.

**Crisis en maatschappelijke kwetsbaarheid:
het perspectief van gezinnen**

Inleiding	41
Onderzoek: een selectieve bril en maatstaf?	42
Wat zeggen de cijfers ... afgetekend in het dagelijks leven?	43
Betekenis voor ouders	44
Betekenis voor kinderen en jongeren	47
Aanbevelingen	52
Plannen die om actie vragen?	52
Een structurele en geïntegreerde aanpak	53
Veelzijdig en divers	55
Toegankelijkheid	56
Tot slot	56
Bronnen	57

04

Crisis en maatschappelijke kwetsbaarheid: het perspectief van gezinnen

Kristien Nys

41

Inleiding

In deze bijdrage werpen we een licht op de manier waarop kinderen, jongeren en hun ouders de invloed van de crisis en maatschappelijke kwetsbaarheid ervaren en beleven in hun leefwereld. Hoe gaan ouders, kinderen en jongeren daarmee om? Wat betekent dat voor hun gezinssituatie? Welke gevolgen heeft dat voor hun welzijn? Voor hun vrije tijd? Voor hun toekomstperspectieven? Voor hun perceptie van de maatschappij?

Wanneer we spreken over het perspectief van gezinnen, dan is het belangrijk om ook uitdrukkelijk het perspectief van kinderen en jongeren in te brengen. Kinderen zijn immers onderhevig en mede afhankelijk van hun gezins- en omgevingscontext, maar zij hebben ook eigen ervaringen, een eigen beleving en betekenisinbreng. Ook dat moet een plaats krijgen in de beschouwingen over crisis en maatschappelijke kwetsbaarheid. Als dat niet gebeurt, dan dreigen ze onderhevig te worden aan een *'dubbele uitsluiting'* (Ridge, 2009 in Van Gils & Willekens, 2010a, p.11): (1) uitsluiting vanuit de ervaring van armoede in het gezin en (2) uitsluiting die gelieerd is aan hun status van de kindertijd waarbij ze onvoldoende gehoord zouden kunnen worden.

N.a.v. de recente crisisperiodes wordt uitdrukkelijk de impact op kinderen op scherp gesteld. Bijvoorbeeld: *'As much as historic new poverty numbers reflect national financial circumstances, they also reveal a political reality that allows children to be most severely affected by this crisis.'* (New York Times, 20/09/2011) en *'Children are disproportionately affected by poverty and in most of the countries, their quality of life and well-being is being affected due to current crisis.'* (Morrow, 2009). Het laatste citaat stelt duidelijk dat kinderen niet alleen op materieel vlak geraakt worden. Levenskwaliteit verwijst immers naar verschillende levensdomeinen, gaande van de financiële situatie en huisvesting tot hun fysieke en mentale gezondheid en hun relatie met anderen. Daarenboven blijkt uit onderzoek dat kinderen en jongeren vooral emotioneel belast worden door de sociale

uitsluiting die aan armoede en aan de gevolgen van een crisis verbonden kunnen zijn (zie o.a. Van Gils & Willekens, 2010b).

Door de crisis kunnen gezinnen in een maatschappelijke randpositie terecht komen. Gelet op het reproductiemechanisme – maatschappelijke kwetsbaarheid blijkt een doorgeefluik te zijn – is dit precair (Van Regenmortel, 2009; Vettenburg & Walgrave, 2009). Maatschappelijke mechanismen werken achterstelling in de hand, dit werkt in op verschillende levensdomeinen en komt de participatiekansen niet ten goede. Daarenboven is er ook sprake van een intergenerationale overdracht (Smits, 2004). De deelname van kinderen en jongeren aan het maatschappelijk leven, waaronder bijvoorbeeld cultuur-, sport- en ontspanningsactiviteiten, hangt samen met de deelname van ouders aan deze activiteiten, met de participatiecultuur in het gezin.

Alvorens verder in te gaan op de belevingswereld van ouders en hun kinderen, staan we eerst stil bij een aantal beperkingen die zich vanuit het onderzoek opwerpen en die het moeilijk maken om een hierover een totaalbeeld schetsen.

Onderzoek: een selectieve bril en maatstaf?

Onderzoek over kinderen, jongeren en ouders is er in vele vormen en maten. Er zijn de algemene surveys die ons op basis van (veelal) objectieve maatstaven en indicatoren een idee geven van de wijze waarop gezinsleden functioneren, van de participatiegraad aan het maatschappelijk leven enz. Heel wat onderzoek dat zich tot alle geledingen van de bevolking beoogt te richten, slaagt daar evenwel niet in. We zien dat zowel in opvoedingsenquêtes, in onderzoek naar vrijetijdsbesteding als in onderzoek naar andere thema's naar voren komen. Meldingen dat *'kansengroepen, maatschappelijk kwetsbare gezinnen, laaggeschoolden enz. ondervertegenwoordigd zijn, dat jongeren van het Beroepssecundair Onderwijs (BSO) ondervertegenwoordigd zijn en jongeren van het Algemeen Secundair Onderwijs (ASO) oververtegenwoordigd zijn'*, zijn geen unicum. Ze waarschuwen ons voor het partiële beeld dat vaak slechts gegeven kan worden.

Naast het onderzoek dat een goede representatie van gezinnen wil bieden, zien we de laatste jaren een enorme toename van onderzoek dat zich specifiek richt op kansengroepen. Hetzij op de ouders, hetzij op de kinderen en jongeren, hetzij op een combinatie van beiden. Hier worden onderzoekers geconfronteerd met de moeilijkheid om hun 'kwetsbare positie' als voorwerp van onderzoek ook 'direct' te bevragen, en dat in het bijzonder voor kinderen en jongeren. De vraagstelling kan een probleem of meerdere problemen oproepen die ze tot op heden zelf niet ervaren. Dit kan ertoe leiden dat kinderen zich door toedoen van het onderzoek zorgen maken over de financiële situatie van het gezin (Van Gils & Willekens, 2010a, p.24). Daarbij merken we op dat internationaal onderzoek uitwijst dat kinderen en jongeren zich wel degelijk bewust zijn van sociale en economische statusverschillen. Deze bewustwording komt in belangrijke mate tot stand door de confrontatie met peers die, zo zal verder nog blijken, belangrijk zijn voor de vorming van hun eigen identiteit. Daarnaast wijst onderzoek in Nederland uit dat ouders hun financiële problemen vaak met hun kinderen bespreken (Snel in Van

Gils en Willekens, 2010a, p.29). Kinderen zijn zich mede daardoor wel degelijk bewust van de economische (en andere) zorgen van hun ouders. Dit alles vraagt een belangrijke aanvulling. Dit bewustzijn weerspiegelt zich niet in termen van *'levend in armoede'*. Kinderen en jongeren zien zichzelf niet als arm. Voor hen zijn 'armen' diegene die zich op het extreme uiteinde van het continuüm bevinden (bv. thuislozen). Ook in onderzoek naar het belevingsperspectief van ouders uit bijvoorbeeld groepswerkingen, komt stevast naar voren dat 'andere ouders of gezinnen het (veel) moeilijker, slechter, lastiger hebben dan zichzelf (Nys, 2009; Vanhee, Laporte, Corveleyn, 2001).

In het onderzoek dat specifiek de ervaringen en de belevingswereld van kansengroepen naar voren wil brengen, zien we dat de rekrutering van respondenten veelal via diensten en voorzieningen verloopt die zich ook specifiek tot deze kansengroepen richt (bv. vereniging waar armen het woord nemen, inloopteam). Het betreft hier m.a.w. een 'selecte' groep van respondenten: zij die de weg naar ondersteuning reeds gevonden hebben, zij die belangrijke drempels overwonnen hebben, zij die al een zeker ondersteunings- of begeleidingstraject doorlopen hebben. Dat heeft onvermijdelijk een invloed op de wijze waarop ze t.a.v. zichzelf en t.a.v. maatschappelijke actoren en de maatschappij in haar geheel aankijken. Laat duidelijk zijn, dit perspectief is niet onbelangrijk. Te meer omdat zij ook kunnen terugblikken op hun belevings- en leefwereld, op de hindernissen die zij op hun levenspad ervaarden enz.

Daarnaast kunnen we niet voorbij gaan aan de vele indirecte signalen die de mozaïek van bevindingen en ervaringen mee helpen inkleuren. We denken dan aan signalen vanuit indirecte informatiebronnen zoals ondersteunings- en andere hulpverleningsinstanties (bv. OCMW, kinderbijslagfonds, inloopteams), maar ook vanuit commerciële instanties. Denk bijvoorbeeld aan winkelketens die signaleren dat ze hun omzet nu, in de nasleep van de crisis, reeds halfweg de maand zien afnemen, terwijl dat fenomeen zich vroeger pas tegen het einde van de maand voordeed.

Wat zeggen de cijfers ... afgetekend in het dagelijks leven?

Voor Vlaanderen leren de cijfers ons dat ongeveer 10% van de Vlaamse kinderen of 130.000 kinderen in een huishouden met een inkomen onder de armoederisicodrempel woont (Brochure Kinderarmoedefonds, 2013). Op gezins- of huishoudensniveau blijkt dat er in Vlaanderen 9,8% 'arme' huishoudens zijn (Heylen & Haffner, 2012). Het rapport 'Kinderarmoede in Vlaanderen' (Studiedienst Vlaamse Regering) meldt dat het grootste armoederisico gesitueerd is bij gezinnen waar niemand werkt (80%). Ook bij niet-EU-gezinnen (53%), bij eenoudergezinnen (37%) en gezinnen die een huis huren (37%) is het armoederisico behoorlijk groot.

In het licht van de economische crisis is het relevant om verder stil te staan bij het hoog armoederisico dat aan werkloosheid verbonden is. Zowel het wegvalen van een job als het weinig kansen krijgen om een job vast te krijgen, houdt een groot armoederisico in. Uit onderzoek weten we dat er een samenhang is tussen

tewerkstelling en het opleidingsniveau. Het opleidingsniveau blijkt bovendien ook van betekenis te zijn voor de participatie aan het maatschappelijk leven op zo wat alle levensdomeinen (Pauwels & Pickery, 2008). In vergelijking met hogeschoolden doen laaggeschoolden minder aan sportbeoefening, participeren ze minder aan cultuuractiviteiten en het verenigingsleven, maken ze minder gebruik van de gezondheidszorg (bv. tandarts), maken ze minder vaak reizen, zijn ze minder vaak eigenaar van een woning enz. Uit dit onderzoek blijkt bovendien dat 20% van de laaggeschoolden aan geen enkel domein participeert. Verder inzoomend op het gezondheidsdomein blijkt dat het opleidingsniveau ook het sterkst correleert met sociale achterstand en de gezondheid van moeders en hun pasgeboren kind (Hoogewys, De Grave, Van Ham, & Van de Velde, 2013). Ook voor het gebruik van opvang en vrijetijdsaanbod voor kinderen van 3 tot 11 jaar blijkt het opleidingsniveau een van de meest bepalende factoren te zijn (Lenaers & Zanoni, 2013).

De aangehaalde beperkingen aan kansen en mogelijkheden zetten zich ook verder door bij de kinderen. Voor verschillende levensdomeinen is er sprake van een intergenerationele overdracht van participatie (Smits, 2004). Zo bevordert bijvoorbeeld de participatiecultuur in het gezin, het lidmaatschap aan jeugdwerk en culturele en ontspanningsverenigingen van de kinderen. Ouders fungeren als een rolmodel. Kinderen zijn geneigd hun vrijetijdspatroon over te nemen. Dit komt ook uitgesproken naar voren in onderzoek naar cultuurparticipatie (Nagel, 2002) en sportparticipatie (Scheerder, 2003). Naarmate de leeftijd van de kinderen toeneemt, neemt die invloed van de ouders wel af. Leeftijdsgenoten (peers) komen dan sterker in het vizier.

Betekenis voor ouders

In tijden van crisis, maar ook daarbuiten zet het eerder aangehaalde wegvallen van een job alsook de beperkte kansen om een job vast te krijgen, onvermijdelijk het gezinsbudget onder druk. Dit geldt in het bijzonder voor gezinnen waar zich op verschillende levensdomeinen reeds verschillende of grote problemen voordoen en de gevolgen van sociale uitsluiting (zowel op individueel niveau als op gezinsniveau) zich reeds laten voelen. Daarnaast kan de crisis zich ook onderhuids in het gezinsleven nestelen. Denk bijvoorbeeld aan de gezinnen waarin een van de ouders het meest recent aangeworven werd en bij een afslanking deze ouder zich de kleinste kans toegemeten ziet om te mogen blijven. Of denk aan gezinnen waar een ouder, die na een langdurige werkloosheid ten gevolge van ziekte, ondanks de vele sollicitaties niet aan werk geraakt. Dit raakt onvermijdelijk aan het persoonlijk welbevinden van de ouder, aan het gezinsklimaat, en zo ook aan de andere gezinsleden, de kinderen. In dit punt verdiepen we ons in de belevingswereld van ouders waarbij we achtereenvolgens ingaan op de impact en beleving op financieel en materieel vlak, op sociaal en relationeel vlak en op persoonlijk en emotioneel vlak.

Uit onderzoek blijkt dat maatschappelijk kwetsbare ouders zelf weinig of niet spontaan refereren naar hun **financiële en materiële bestaansonzekerheid** (o.a. Vanhee, Laporte, Corveleyn, 2001). De onzekerheid over de vervulling van hun

basale levensbehoeften, komt veelal impliciet of bij monde van hun begeleiders (bv. van groepswerkingen) aan de oppervlakte. In hun dagelijks leven is de confrontatie met deze onzekerheid en tekorten echter pregnant aanwezig.

Op **sociaal en relationeel vlak** treedt het gezin sterk op de voorgrond. Hun gezin geeft hen perspectief, een doel om naar te leven, een toekomstperspectief. Tegelijkertijd maakt het gebrek aan zeggenschap op andere domeinen dat zij daarbij soms ook minder realistische (idealistische) dromen en verwachtingen koesteren. Het gezin vormt ook een belangrijk fundament van hun zelfbeeld: het is een manier om zichzelf te realiseren, om verantwoordelijkheid op te nemen. Het gezin heeft ten slotte ook een relationele betekenis. Dit laat hen enerzijds toe om te investeren in een relatie met iemand anders (en zodoende niet alleen te moeten zijn) en anderzijds biedt het hen een plaats van geborgenheid en intimiteit. In dat gezin zijn kinderen voor ouders een belangrijke bron van energie en motivatie om te leven (cf. wanneer ze geen enkele uitweg meer zagen) en om te werken aan herstel. Ze willen ook dat hun kinderen het beter hebben dan zichzelf.

Desalniettemin kan hun functioneren als ouder uitgesproken onder druk komen te staan. De onzekerheid en de (dagelijkse) confrontatie met moeilijkheden maakt dat het hen aan energie ontbreekt om te doen wat ze willen doen. Ook hun functioneren als partner en hun partnerrelatie kan onder druk komen te staan. Kortom, het gezin kan ondersteunend en motiverend werken, maar het kan ook extra druk geven.

Hetzelfde geldt voor het sociale netwerk. Grootouders, andere familieleden of vrienden kunnen voor de ouders een vertrouwenspersoon of een bron van steun zijn en dat op emotioneel of op pedagogisch vlak. Voor de kinderen kunnen zij een belangrijke (bijkomende) stabiele gehechtheidsfiguur zijn. Daarnaast kunnen ze ook mee instaan voor financiële en materiële ondersteuning. Niet altijd is er een ondersteunend netwerk beschikbaar en van het sociale netwerk kan ook een druk uitgaan. Denk bijvoorbeeld aan spanningen die toe te schrijven zijn aan bemoeienis of aan conflicten over wat in het gezin moet gebeuren en hoe dat zou moeten gebeuren. Deze conflicten kunnen ook mee gevoed worden vanuit een wantrouwen tegenover mensen uit het informele of het formele netwerk. Belangrijk daarbij is het om aandacht te besteden aan de innerlijke belevingswereld, aan de binnenkant. Deze binnenkant kleurt a.h.w. ook de buitenkant. Het kleurt hoe ze zich opstellen tegenover anderen, hoe ze bijvoorbeeld tegenover zorg en onderwijs staan (Thirion, Dewil, & Geuens, 2013).

Op persoonlijk en emotioneel vlak kunnen moeilijkheden, onzekerheden en kwetsbaarheden die verband houden met de crisis of belastende leefomstandigheden, een negatief zelfbeeld en lage zelfwaardering in de hand werken. Meer concreet gaat het dan over een gebrek aan uitzicht, een gebrek aan greep, controle of houvast, een gebrek aan rustpunten en daarbij aansluitend uitputting en stress, schaamte en schuldgevoelens, pijn en boosheid. Uit onderzoek van het Steunpunt Vakantieparticipatie (2009) blijkt dat het inbouwen van 'rustpunten' onder de vorm van vakantie, de vakantiegangers niet alleen mentaal sterker maakt, maar hen ook een nieuwe start en een andere kijk op de dingen geeft. Op sociaal vlak is er vooral sprake van nauwere banden met medereizigers.

Dit brengt ons bij de krachten waarover ouders beschikken. Zowel de creativiteit om met problemen om te gaan als hun doorzettingsvermogen of *resilience* zetten de toon in bevragingen van ouders en in bevragingen van begeleiders/hulpverleners over ouders (zie bv. Vanhee, Laporte, & Corveleyn, 2001). *Resilience* wordt in belangrijke mate bepaald door het relatiepatroon met anderen, meer concreet door de werkelijke steun en nabijheid die ze van anderen ervaren hebben. Dit onderschrijft het belang van een ondersteunend sociaal netwerk. De impact van de steun en nabijheid van een 'derde' blijkt ook uit de volgende getuigenis: *'Ik kan meer aan, alles meer inzien... De verzorgende komt twee keren per week. Als ik dan eens de draad kwijt ben, dan pikken we die samen weer terug op... Ook de positieve kritiek, mijn zelfbeeld gaat terug omhoog. Ik heb dan ook meer zin om wat meer dingen te presteren, dingen waar dat ik vroeger eigenlijk geen goesting meer in had.'* (een moeder die krachtgericht ondersteund wordt door een verzorgende van Thuiscompagnie). Deze moeder weet zich a.h.w. geaccepteerd te voelen. Ze heeft terug het gevoel dat 'ze er toe doet' en dat niet alleen voor zichzelf, maar ook voor anderen (cf. runnen van het huishouden, zorg en aandacht voor haar kind).

Het onderstaande schema geeft een overzicht van deze en andere beschermende factoren bij de opvoeding van kinderen (cf. bovenste helft van het schema). Daarnaast geeft het ook een overzicht van risicofactoren of factoren die het psychisch welzijn, de opvoeding en zo ook de ontwikkeling van een kind, onder druk kunnen plaatsen (cf. onderste helft van het schema). De dwarspijlen geven aan dat periodes van 'competent' functioneren afgewisseld kunnen worden met periodes van 'niet weerbaar' reageren (Masset e.a. 1998 in Vanhee, 2007, p.105). Het kent m.a.w. geen lineair verloop.

Schema 1—Beschermende factoren en risicofactoren en hun invloed op het psychisch welbevinden en de opvoeding

In het bijzonder voor wat het psychisch welbevinden betreft, is het relevant om te verwijzen naar de vaststelling dat sinds de start van de economische crisis er geen stijging was van het aantal zelfdodingen (Anquinet, De Standaard, 19/10/2013). Dit neemt niet weg dat werk voor 1/3 van de mannen de aanleiding was voor een poging tot zelfdoding. Meer nog, Heeringen (De Standaard, 19/10/2013) geeft te kennen dat er voor 100% een verband is tussen recessie en suïcide: *'Bij elk procent toename van de werkloosheid stijgt het aantal zelfmoorden met 0,7%.'*

Laat duidelijk zijn, ouders waarbij zich reeds voor langere tijd op verschillende domeinen spanningen of moeilijkheden voordoen en die bovendien geconfronteerd worden met werkverlies zijn bijzonder kwetsbaar. Daarenboven blijken zij in de praktijk minder gebruik te maken van de gezondheidszorg (zie o.a. Henin, 2013) waardoor een tijdige behandeling en opvolging van hun klachten ook onder druk komt te staan.

Betekenis voor kinderen en jongeren

Parallel met de beschrijving van het belevingsperspectief van de ouders, volgen we dezelfde indeling voor de weergave van het belevingsperspectief van kinderen en jongeren: financiële of economische deprivatie, sociale deprivatie en emotionele deprivatie.

Voor wat de beleving van de **financiële situatie** betreft, stipten we reeds aan dat kinderen en jongeren zichzelf niet 'arm noemen', maar zich wel degelijk bewust zijn van de beperkte financiële middelen van hun gezin (Van Gils & Willekens, 2010b). Uitspraken daarover tekenen zich af op het continuüm *'genoeg ... maar niet veel ... tot zorgen over het beschikbare budget voor hun gezin en henzelf'*. Deze beperkte financiële middelen vragen voorzichtigheid. Nieuwe aankopen zijn niet evident, het legt belangrijke beperkingen op aan de huisvesting (bv. waar ze kunnen wonen), aan hun kwaliteit van wonen (bv. omvang en beschikbare ruimtes, staat van het huis, nutsvoorzieningen enz.) en het kleurt hun toekomstverwachtingen (zie ook verder).

Dit alles tekent zich ook verder af in de opbouw van **vriendschapsrelaties en vrijetijdsbesteding** en laat zich voelen in de sociale acceptatie op school. Kinderen en jongeren worden onvermijdelijk geconfronteerd met merkproducten en keuzemogelijkheden, die leeftijdsgenoten en de maatschappij zo 'rijkelijk' tonen. Financiële drempels beperken hun mobiliteit (bv. uitstappen), legt beperkingen op aan de aard van activiteiten die ze samen kunnen doen en aan de kledij en spullen die ze zich kunnen veroorloven. Laatst vermelde toont net wie ze zijn, ze ontleneren er hun status aan. Kinderen blijven m.a.w. niet onberoerd voor de status van materiële symbolen (Van Gils & Willekens, 2010b). Niet dezelfde activiteiten kunnen doen, andere kinderen thuis niet kunnen uitnodigen (cf. huisvestingsproblemen) staat een zekere 'wederkerigheid' die belangrijk is in de opbouw van vriendschapsrelaties in de weg. Ook de inschakeling bij huishoudelijke taken en zorg voor andere kinderen in het gezin beperkt hun tijd om met anderen door te brengen en vriendschappen op te bouwen. Dit contrasteert met jongeren van

'doorsneegezinnen' die veel van hun (vrije) tijd doorbrengen met vrienden (cf. ze zien hen bijna dagelijks of meermaals per week) en voor wie de school de plek bij uitstek is waar ze hun vrienden ontmoeten, gevolgd door 'thuis' of 'bij vrienden thuis' (Goedseels, 2001).

Dit alles neemt niet weg dat alle kinderen en jongeren vrij eenduidig zijn over de functie en kenmerken van een vriendengroep. Ze kennen daar een veelzijdige functie aan toe. Een vriendengroep biedt steun en bescherming, het is een 'plek' om geheimen te delen. Vrienden zijn leuk, loyaal enz.

De grootste verschillen die zich tussen maatschappelijk kwetsbare en andere kinderen voordoet betreffen de mindere deelname aan georganiseerde vrije tijd, zoals het lidmaatschap van jeugd- en sportverenigingen (De Ridder & Vandercammen, 2008; Mortelmans, Van Assche, Ottoy, 2002), de beperktere contacten met vrienden en het slechts uitzonderlijk op vakantie gaan (Van Gils & Willekens, 2010b). Net zoals bij andere kinderen domineert bij de tijd die ze thuis doorbrengen televisie kijken en computeren (Goedseels, 2001; Van Gils & Willekens, 2010b).

T.a.v. de vaststelling dat kwetsbare jongeren minder vertegenwoordigd zijn in jeugdbewegingen is het belangrijk om op te merken dat dit in belangrijke mate ook een 'bewuste eigen keuze' is. De samenstelling van de groep, de aangeboden activiteiten, het verplichte karakter, het gebrek aan vrijheid, de aanwezigheid van pestkoppen van op school enz. weerhoudt hen om zich daarbij aan te sluiten (Van Gils & Willekens, 2010b, p.49). Gelet op de restricties die ze in hun dagelijks leven reeds ervaren (cf. beperkte financiële en fysieke ruimte in hun thuissituatie, negatieve ervaringen op school), is dit niet zo vreemd. Daarnaast kunnen we er echter niet aan voorbij gaan dat vaak ook financiële drempels hen niet toelaten om lid te zijn van een jeugdvereniging.

Net zoals bij de ouders, neemt ook bij de kinderen en jongeren hun **gezin** een belangrijke, centrale positie in. Hun gezin, waarbij ze zowel naar hun ouders als naar hun broers en zussen refereren, geeft hun leven invulling, gestalte en zin en dat zowel in het hier en nu als in de toekomst. Ze getuigen van een grote loyaliteit t.a.v. hun gezin en zijn gesteld op het bewaren van de privacy van het gezin. Ze brengen veel tijd door in het gezin en het gezin speelt een sleutelrol voor hun psychosociaal welbevinden (Van Gils & Willekens, 2010b). Een jongere getuigt daarover als volgt (Dat denken we ervan, 2010, p. 11): *Ja, [mijn familie] is echt heel belangrijk. Familie is echt alles, zonder familie kun je niet echt functioneren. Die geven u zo een bepaald gevoel van ..., ze geven u ook raad hoe je om moet gaan met mensen en zo.*

Dit neemt niet weg dat kinderen en jongeren in belangrijke mate ook onderhevig zijn aan problemen die hun familierelaties beïnvloeden. (Dreigende) werkloosheid en financiële problemen kunnen spanningen en stress met zich meebrengen die negatief inwerken op de familierelaties. Huisvestingsproblemen zoals bijvoorbeeld het gebrek aan ruimte kan hun slaap (bv. gebrek aan slaap door de slechte isolatie of doordat ze een kamer moeten delen) of hun schoolwerk beïnvloeden (bv. geen 'rustige' plaats om huiswerk te maken en te studeren). Zoals eerder reeds vermeld kunnen huisvestingsproblemen ook een rem zetten op de

contacten en nabijheid van vrienden (cf. zich ergens thuis kunnen voelen, erbij horen). Dit illustreert dat het sociaal en emotioneel welzijn van kinderen en jongeren mee gekleurd wordt door hun woonsituatie.

De woonsituatie brengt ons onvermijdelijk bij de **ruimere woonomgeving**, de buurt. De buurt wordt in de literatuur omschreven als een publieke ruimte die voor deze kinderen essentieel is om hun vrienden te kunnen ontmoeten. Daarbij wordt gerefereerd naar de beperkingen van hun woning (cf. supra) en naar het feit dat noch het georganiseerde reguliere vrijetijdsaanbod, noch de school voor hen veel kansen biedt om vrienden te ontmoeten. De buurt, zo getuigen kinderen en jongeren, is echter weinig uitnodigend en blijkt weinig faciliteiten te bieden om te spelen en/of te hangen (Dat denken we ervan, 2010; Van Gils & Willekens, 2010b). In het bijzonder voor lagere schoolkinderen leveren de straat en de buurt hen niet veel sociale contacten en vriendschappen op. Het is geen omgeving waar ze zich ongestoord in kunnen begeven. Ze kunnen dat veelal enkel onder toezicht van een oudere broer of zus (Van Gils & Willekens, 2010b).

Tot slot staan we stil bij de **sociaal emotionele belevingsaspecten** van kinderen en jongeren. We zien hier, net zoals bij de ouders, een breed spectrum aan negatieve en positieve belevingsaspecten aan de oppervlakte komen.

Wezenlijk voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren is dat ze er bij horen, dat ze zich bij anderen goed kunnen voelen. Kwetsbare kinderen getuigen daarover veelal in termen van angst om geïsoleerd en gemarginaliseerd te worden. Ze hebben angst voor exclusie en willen daarom ook een 'label' vermijden. Wat anderen van hen vinden is erg doorslaggevend: ze hebben schrik om af te gaan voor de anderen en hebben last van het pestgedrag van anderen (Van Gils & Willekens, 2010b, p.45). Daarbij plaatsen we twee kanttekeningen. Het voorkomen van angstgevoelens is niet ongevoel. Illustratief verwijzen we naar onderzoek waaruit blijkt dat 50% van de Limburgse leerlingen zegt sterk bezig gehouden te worden door een of meerdere problemen waaronder in de eerste plaats over vrienden en vriendinnen, gevolgd door de thuissituatie, het schoolgebeuren, hun toekomst, henzelf en hun uiterlijk (Bruckers, 2003). Een tweede kanttekening betreft de armoedegerelateerdheid van die angsten. Onderzoek wijst uit dat het in hun beleving niet zozeer gaat over armoede, maar wel over uitsluiting: ze voelen zich uitgesloten, worden gepest, hebben geen vrienden, krijgen racistische opmerkingen, voelen zich nergens welkom. Overal waar zij komen, zijn zij 'het probleem' (Vermeulen & Teller, 2010, p.22).

Naast angstgevoelens, voelen kinderen en jongeren zich soms verdrietig en ongelukkig en treden gevoelens van schaamte en woede op de voorgrond. Vermeulen en Teller (2010, p.18) stellen in dat verband dat jongeren aan de lijve ondervinden wat twijfel, schuld en schaamte is. Een vader die terugblijkt op zijn kindertijd getuigt daar als volgt over: *'Wij zijn de eerste generatie sinds lang die zich niet 24 uur per dag zorgen hoeft te maken om geld. Dat is, in mijn ogen, een luxe. Ik ben opgegroeid in een arm gezin en heb als kind altijd afgedankte kleren van mijn broer gedragen. Misschien daarom dat ik vandaag gewoon blij kan zijn met een nieuwe jeans. ... we hebben hard gewerkt en ik ben trots op waar we nu staan. Aan het begin van het schooljaar hadden onze meisjes allemaal*

nieuwe schoolspullen, iets wat ik als kind nooit heb gehad en waarvoor ik altijd geschaamd heb. Ik ben oprecht blij dat mijn kinderen zich niet hoeven te schamen.' (37-jarige vader, dS Magazine, 12/10/2013, p.10)

Al deze negatieve gevoelens kunnen een knauw geven aan het zelfbeeld en zelfwaardegevoel van kinderen. Op lange termijn vergroot een laag zelfbeeld (bv. zich waardeloos voelen) de sociale uitsluiting. Het ondermijnt hun vertrouwen in de toekomst, het minimaliseert hun kans op een succesvol leven (cf. mogelijke depressie, vluchtgedrag in drugs of alcohol) en kan tot *self-exclusion* leiden (Crowley, 2007 en Ridge, 2009 in Van Gils en Willekens, 2010a, p.31). *Self-exclusion* is een mechanisme waarbij de jongere, om zichzelf en anderen te sparen, geen ondersteuning van anderen (bv. ouders, school, hulpverlening) vraagt om zichzelf, ouders en anderen te sparen (Redmond, 2009 in Van Gils en Willekens, 2010a, p.31).

Dit alles is slechts één kant van het sociaal-emotioneel belevingsveld van kinderen en jongeren. Een positief toekomstbeeld waarin ze aan armoede kunnen ontspannen is hen niet vreemd. Steevast treden daarbij hun familie en materiële zaken (bv. beschikken over een huis, een auto) op de voorgrond. Ze praten met even veel fantasie als andere kinderen over wie of wat ze later willen worden. Dit beeld is evenwel bijgesteld naar de realiteit van hun leven: ze zijn zich veelal bewust van de grotere inspanningen die ze daarvoor zullen moeten leveren (Crowley, 2007 en Weinger, 2000, in Van Gils en Willekens, 2010a, p.31).

Daarnaast laten heel wat kinderen en jongeren ook de nodige copingstrategieën en hun veerkracht niet onbenut. Net zoals bij ouders, kan ook bij hen een mechanisme van cognitieve herwaardering in gang treden. Getuigenissen in termen van 'ik heb het zo slecht nog niet', 'anderen hebben het nog slechter', zijn daar voorbeelden van. Anderen proberen pestgedrag actief te vermijden door bijvoorbeeld contacten met anderen te vermijden (Van Gils & Willekens, 2010b).

Zowel bij het kind zelf, als bij het gezin als in de ruimere omgeving of gemeenschap, zijn er veerkrachtbevorderende factoren die ertoe bijdragen dat kinderen een basisvertrouwen kunnen opbouwen (Vanhee, 2007, p. 28–29). Bevorderende factoren op kindniveau zijn: beschikken over een actief, sociaal temperament, communicatievaardigheden, probleemoplossend vermogen (bv. anderen, volwassenen en peers, durven en kunnen aanspreken). Op gezinsniveau is een warme, liefhebbende relatie van belang en de ruimere omgeving of gemeenschap kan er toe bijdragen door de competenties van kinderen en jongeren te bevestigen en te versterken en door het aanbieden van positieve rolmodellen.

Geïnspireerd door het ontwikkelde model van Van Gils & Willekens (2010b), geven we in de onderstaande figuur een overzicht van beïnvloedende actoren en factoren die samenhangen met de eigenwaarde, het zelfwaardegevoel van kinderen en jongeren. Zoals uit de aangehaalde onderzoeksbevindingen blijkt, is dit geen kwestie van 'alles of niets'. Het is geen statisch gegeven. Er is een sterke wisselwerking tussen de verschillende actoren en bijhorende domeinen. Eén of meerdere actoren of levensgebieden kunnen een zekere 'compensatie' bieden voor de belasting of druk die van andere actoren of levensgebieden kan uitgaan. Dit illustreert de dynamiek die zich over de levensloop verder uittekent.

Schema 2: Betekenisvolle actoren en factoren voor de eigenwaarde en het zelfwaardegevoel van kinderen en jongeren

We vertrekken vanuit het idee dat de vorming van de identiteit in essentie een sociaal gebeuren is (Thienpont & Poels, 2002). Behoren tot een groep heeft verstrekkende gevolgen voor het beeld dat individuen van zichzelf hebben en de loop van een individueel mensenleven. Daarbij kan zich een spanningsveld voordoen tussen de mate waarin een individu met een groep geïdentificeerd wil worden en de mate waarin hij zich wil onderscheiden van anderen.

Uit onderzoek blijkt dat het **gezin** een sterke en centrale plaats inneemt in de leefwereld van jonge kinderen. Daarnaast blijkt ook dat goede familierelaties van belang zijn voor het welzijn van kinderen en jongeren: ze bevorderen een vertrouwend zelfbeeld en een positief toekomstbeeld (De Mayer, 2003; Stevens & Elchardus, 2001). Op een positieve manier bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen, vraagt dat ouders een zekere flexibiliteit in de opvoeding aan de dag moeten kunnen leggen. In dat verband wordt onder meer gewezen op het belang van leeftijdsadequate psychische controle en leeftijdsadequate autonomie (bv. meer autonomie naarmate kinderen ouder worden). Ook acceptatie en positieve communicatie zijn opvoedingsstrategieën die positief inwerken op het zelfbeeld.

In belevingsonderzoek bij jongeren wordt over de **school** zelden spontaan gerapporteerd. Als het dan al aan bod komt, dan is dat veelal in het licht van negatieve ervaringen (bv. pesten, onvoldoende steun ervaren van leerkracht, onvoldoende aangehaald worden) (Van Gils & Willekens, 2010b; Vermeulen & Teller, 2010). De school kan echter op verschillende vlakken ook een positieve

bijdrage leveren. Voor de uitwerking van deze thematiek verwijzen we naar de bijdrage van I. Nicaise in deze publicatie.

Wetende dat sociale participatie bijdraagt tot het persoonlijk welbehagen en tot een positieve beleving van de school (Stevens & Elchardus, 2001), is het kunnen terugvallen op **vrienden** niet onbelangrijk. Een vriendengroep geeft kinderen het gevoel dat ze er bij horen, dat ze mogen deelnemen, participeren, dat ze een plaats mogen innemen. In die vriendengroep moet er evenwel ook voldoende ruimte zijn voor autonomie, voor een gevoel van vrijheid. Ze moeten in die groep ook eigen keuzes kunnen en mogen maken. De Rycke (2003) verwijst naar de verschillende functies waarop kinderen hun leeftijdsgenoten en vrienden kunnen aanspreken: als referentiekader, als probleemoplosser, als klankbord, als aanspreekpunt enz. De vriendengroep en leeftijdsgenoten worden des te belangrijker, naarmate kinderen ouder worden. Een paar illustraties: hoe ouder de kinderen worden, hoe minder goed ze over alles met hun ouders kunnen praten. 78,1% van de 13-18 jarigen zegt beter te kunnen praten met hun vrienden dan met hun ouders, 74,5% voelt zich beter door hun vrienden begrepen dan door hun ouders. Dit alles neemt niet weg dat toch nog altijd 69,1% van de jongeren zich goed tot heel goed begrepen voelt door hun ouders (De Maeyer, 2003). De ouders verdwijnen m.a.w. niet geheel uit het vizier.

Ook de **buurt** kan op verschillende manieren een positieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de eigenwaarde en de zelfwaardering. Kinderen en jongeren onderschrijven het belang van veiligheid en properheid van die buurt. De buurt moet hen echter ook kunnen 'uitdagen' (cf. mogelijkheid geven tot exploratie) en moet hen ook ruimte bieden waar ze 'gewoon mogen zijn'. In het bijzonder voor **diensten en hulpverleners** is het een opdracht om de krachten en daarmee ook de participatiemogelijkheden en autonomie van kinderen en jongeren op het spoor te komen. Dit geldt evenzeer wanneer ze met ouders werken. Dit brengt ons verder op het terrein van mogelijke aanbevelingen.

Aanbevelingen

'One of the challenges for governments at both national and local levels is to ensure that such support is not only available, but is also acceptable and useful to families.'

– Statham & Eisenstadt, 2001

Plannen die om actie vragen?

Een analyse van de literatuur over de ondersteuning van ouders, kinderen en jongeren leert ons dat over de jaren heen verschillende aanbevelingen blijven terugkomen. Zo vinden we bijvoorbeeld al in de jaren '90 het pleidooi voor 'een geïntegreerde zorg voor kinderen en gezinnen in armoede' terug (Illback, 1994, p.413).

Is het steeds opnieuw terugkeren van dezelfde aanbevelingen toe te schrijven aan de complexiteit en de ingrijpendheid van de problematiek (cf. de verwevenheid en impact op verschillende levensdomeinen)? Zijn diensten en voorzieningen

te veel verstrikt geraakt in de eigen, vertrouwde werking en regelgeving? Is er maatschappelijk en politiek geen plaats en ruimte om deze aanbevelingen op te volgen en in concrete acties om te zetten? Aan plannen ontbreekt het niet. Op Europees niveau werden niet bindende richtlijnen uitgevaardigd, in ons land werden federaal, op gemeenschaps- en gewestniveau verschillende plannen opgemaakt. De loutere opsomming van al de plannen van de laatste 10 jaar die betrekking hebben op ons land, omvat al 3,5 bladzijden (<http://www.armoedebestrijding.be>). Dit alles laat ons vermoeden dat het veeleer aan slag- en daadkracht ontbreekt waardoor het nodig blijft om er steeds opnieuw aandacht voor te vragen.

Ons bewust zijnde van het weinig originele karakter van de onderstaande aanbevelingen, plaatsen we vanuit het perspectief van de gezinnen een aantal aanbevelingen opnieuw in de schijnwerpers.

Een structurele en geïntegreerde aanpak

Onderzoek vanuit gelijk welke discipline, wijst op het belang van een structurele en geïntegreerde aanpak. Ook het recent opgerichte Kinderarmoedefonds onderschrijft dat belang. Het verwijst uitdrukkelijk naar de noodzakelijke **samenwerking** om kinderarmoede 'weg te werken' (<http://www.kinderarmoedefonds.be/>). Over verschillende domeinen heen werken is de boodschap. Het gaat daarbij dan over gezins- en opvoedingsondersteuning, onderwijs, gezondheidszorg, pre- en perinatale zorg, kinderopvang, vrije tijd, financiële en materiële ondersteuningsvormen enz.

Het alom aanbevolen **integraal werken**, totaalzorg of multidisciplinaire samenwerking is echter niet evident. De veelheid aan domeinen en de verspreiding (versnippering) van bevoegdheden over de verschillende overheden spelen daarin mee. Denk bijvoorbeeld aan de federale zeggenschap over de curatieve gezondheidszorg en de gemeenschaps- en gewestzeggenschap over preventieve gezondheidszorg (welzijn). Elk beleidsdomein volgt daarbij ook zijn eigen regels. Dit is een hindernis die zich zowel op beleids- als in het werkveld laat voelen. Uitgezonderd de wijkgezondheidscentra en de ontwikkelingen inzake de Huizen van het Kind, stellen Hoogewys e.a. (2013, p.31) vast dat er een gebrek is aan **dwarsverbanden**. Er is nog altijd een vrij gescheiden aanbod vanuit medische diensten en sociale diensten. Huisartsenkringen bijvoorbeeld verwijzen op hun website wel naar ziekenhuizen, maar niet naar OCMW's of eerstelijns medische diensten. Een goede **doorverwijzing** op zich volstaat echter niet. Het nakomen van afspraken met verschillende diensten en hulpverleners, neemt in het bijzonder bij kwetsbare gezinnen, een behoorlijke hap uit de dagbesteding (zie bv. Hoogewys e.a., 2013; Nys, 2012). Daarenboven vormt voor veel gezinnen de verplaatsing naar al deze afspraken zowel praktisch als financieel een bijkomende belasting. Dit alles wordt nog lastiger wanneer de verschillende betrokkenen ook elk hun eigen doelen stellen en afstemming op elkaar en op het gezin ontbreekt.

Afstemming vraagt dat de verschillende betrokkenen over de opdrachten en grenzen van hun eigen dienstverlening heen durven en kunnen kijken. Idealiter tekent afstemming zich op twee niveaus af: tussen al de ondersteuners of

begeleiders en tussen de ondersteuners of begeleiders en het gezin, de kinderen, de ouders. De mate waarin afstemming of een coherente ondersteuning gerealiseerd wordt, is onlosmakelijk verbonden met de opstelling en houding van de betrokkenen. Is er ruimte voor het beluisteren van het verhaal van de gezinsleden? Is er ruimte voor dialoog? Is er sprake van betrokkenheid en respect? Krijgen de mogelijkheden en **krachten** in en rond het gezin een plaats bij het uitstippelen van een ondersteuningstraject of het vastleggen van taakstellingen? Worden de participatiemogelijkheden en autonomie (zelfbeschikking) erkend? Deze principes komen in verschillende praktijken en methodieken uitgesproken naar voren. Illustratief verwijzen we naar de Bind-Krachtvisie (<http://www.bindkracht.be/>) zoals die onder andere vertaald werd naar het versterkend en verbindend werken van Thuiscompagnie (www.limburg.be/thuiscompagnie) en naar de Eigen Kracht Conferenties (http://www.steunpunt.be/onderwerpen/eigen_kracht_conferenties). Recent onderschreef ook de winnaar van de prijs voor opvoeding, Chris van Lysebetten van Habbekrats, het belang om vanuit de krachten te werken (De Standaard, 10/10/2003): *'Eerst zien we het kind vanuit zijn mogelijkheden, en pas dan vanuit zijn moeilijkheden. Te vaak denken hulpverleners omgekeerd. Ze zien iemand met een groot probleem, en willen aan dat probleem werken. Nee, je moet proberen steeds de kansen te zien bij een kind dat aan het opgroeien is.'*

Het behoud van **autonomie, zeggenschap en participatiemogelijkheid** is voor gelijk welk levensdomein van belang: of het nu gaat over het begeleidings-traject van een zwangere, dan wel over de invulling van de vrijetijdsbesteding bij jongeren. Zo stellen Brown & Smith (2004 in Hoogewys e.a., 2013, p.38): *'Een zwangere vrouw die haar eigen traject in handen neemt, heeft een beter traject.'* Jeugdonderzoekers onderschrijven dat de autonomie van kinderen en jongeren respect verdient. Ze moeten terecht kunnen bij vrijetijds- en ondersteuningsinitiatieven die aansluiten bij hun behoeften, waar ze zichzelf kunnen en mogen zijn (bv. Jans & De Backer, 2001; Van Gils & Willekens, 2010b). Daarbij is het belangrijk om kinderen, jongeren, ouders, gezinnen niet te verengen tot zij die het al dan niet ten gevolge van de crisis, moeilijk hebben of in armoede leven. Armoede is weliswaar een onmiskenbaar deel van het leven. Het maakt immers dat ze er op vele vlakken niet bij horen (bv. de buurt en het huis waarin ze wonen, hun vriendenkring, hun vrijetijdsbesteding, de school). Maar tegelijkertijd hebben ze ook (recht op) een leven 'daarnaast'. Dit zijn bijvoorbeeld momenten waarop hun mogelijkheden, hun interesses, hun inzet enz. een plaats krijgen. *'De activiteiten is wat de jongeren aanspreekt. Het gaat dan om 'samen dingen doen', zelden rond 'iets doen rond hun problemen. Sommige jongeren zeggen zelfs uitdrukkelijk dat ze niet zouden komen, moest alles rond hun problemen draaien.'* (Vermeulen & Teller, 2010, p.31). Laat duidelijk zijn, het volstaat niet om enkel in te zetten op een positief en gediversifieerd (zie verder) aanbod. Verschillende maatschappelijke instituties dragen een verantwoordelijkheid om de afbraak van hun sociaal weefsel tegen te gaan. Vermeulen & Teller (2010, p.90) verwijzen onder meer naar het aanhalen van de banden met de gemeenschap. Concreet kan dit door verder te bouwen op ondersteunende lokale voorzieningen, tradities, kennis en gebruiken

én door lokale beleidsverantwoordelijken en andere actoren te informeren en te appelleren op de rol die zij kunnen opnemen. Bijvoorbeeld: meedenken, mee ontwikkelen en mee ondersteunen van initiatieven.

Daarbij dringt zich ook een **langetermijnperspectief** op. Een geïntegreerde aanpak is immers maar mogelijk als daarvoor op lange termijn de contouren voor uitgetekend zijn. Onderzoek leert dat de opbouw van netwerken die tot een effectieve samenwerking leiden, veel tijd vraagt (zie bv. Het sociaal huis in Vlaanderen: een stand van zaken, 2009; Nys, 2010). Een langetermijnperspectief dringt zich ook vanuit een ander oogpunt op. Zowel vanuit jongerenwerkingen als vanuit perinatale en opvoedingsondersteunende initiatieven wordt continuïteit in begeleiding aangestipt als van essentieel belang. Vermeulen en Teller (2010, p.48) bijvoorbeeld stellen dat volwassenen die *'er zijn'* een wezenlijk verschil maken in het leven van jongeren. Vanhee, Laporte & Corveleyn (2001, p.309–312) verwijzen naar continuïteit als een voorwaarde voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie en als een voorwaarde voor het groeiproces. Die continuïteit kan niet altijd gegarandeerd worden. Personeelwissels, een leeftijdsafgebakende werking, de korte of beperkte looptijd van projecten, maar ook de mobiliteit van gezinnen (cf. verhuis), staan continuïteit van begeleiding, zorg of hulp in de weg. In het kader van hulpverlening komt dit ook de opvolging en nazorg niet ten goede. Wanneer gezinnen (herhaaldelijk) aangewezen zijn op andere diensten of op andere begeleiders, dan zijn deze diensten en hun begeleiders vaak slechts 'passanten' of 'de zoveelste in de rij'. Dit vraagt telkens opnieuw een proces van afstemming, met respect voor de autonomie van de betrokken gezinsleden, én het onderschrijft tegelijkertijd het belang van een goed toegankelijkheidsbeleid (cf. verder).

Veelzijdig en divers

Tot een goede afstemming komen, ervoor zorgen dat elk gezin, elke ouder, elk kind, elke jongere ook effectief aansluiting vindt en steun ervaart, of m.a.w. werken op maat, vraagt een **veelzijdig en gedifferentieerd** pakket van maatregelen, initiatieven en ondersteuningsvormen. Interesses, vragen en behoeften zijn immers divers. In het bijzonder inzake opvoedingsondersteuning werd meermaals een pleidooi gehouden om een veelzijdig aanbod naar functies, activiteiten, werkvormen enz. te voorzien (Nys, 2010; Vandemeulebroecke, Snoeck, & Van den Wijngaerde, 2004). Een gelijkaardig pleidooi is de laatste jaren ook in het jeugdwerk in opmars. Verschillende jeugdwerkvormen moeten aanwezig zijn: van formeel, gestructureerd, georganiseerd tot (meer) informeel en recreatief (Meire, 2011; Van de Walle, 2011). We weten bijvoorbeeld dat bij maatschappelijke kwetsbare jongeren weerstand tegenover het reguliere georganiseerde jeugdverenigingswerk veelvuldig voorkomt (Van Gils & Willekens, 2010). Gelet op de vele restricties die ze in de andere domeinen van hun dagelijks leven reeds ervaren (bv. weinig financiële middelen, huisvestingsproblemen, problemen in hun schoolloopbaan) is dit niet verwonderlijk. Inzake het jeugdwerk en –beleid dringt zich ook de vraag op waar dit voor wil staan: treden maatschappelijke doelen op de voorgrond (bv. bescherming), dan wel de zelfontplooiing van kinderen en

jongeren en hun maatschappelijke participatie (Coussée, Roets, Bouverne-De Bie, Vettenburg, 2011; Jans & De Backer, 2001).

Toegankelijkheid

In één van de voorgaande punten wezen we reeds op het belang van een goede afstemming van ondersteuningsvormen op de verwachtingen en behoeften van ouders, kinderen en jongeren. Dit zegt iets over de **bruikbaarheid** van het aanbod. Bruikbaarheid is één van de 7 toegankelijkheidsaspecten die Sels (2010 in Hoogewys e.a., 2013) onderscheiden. Ook een ander aspect; de **beschikbaarheid** en samenwerking met anderen, kwam reeds ter sprake. Andere toegankelijkheidsaspecten die aandacht verdienen zijn: **betaalbaarheid**, **betrouwbaarheid** (cf. privacy), **bekendheid** en transparantie, **begrijpbaarheid** van het aanbod en **bereikbaarheid** in tijd (cf. openingstijden) en plaats. Eerder bleek reeds dat (vele) verplaatsingen voor ouders niet altijd evident zijn. Ook jongeren worden daarin gehinderd. In het bijzondere maatschappelijk kwetsbare jongeren ervaren veelal een beperkte mobiliteit (Mortelmans, Van Assche & Ottoy, 2002). Daarom is het des te belangrijker dat overheden en de samenleving inzetten op de ontwikkeling en verspreiding van sociaal kapitaal. Het moet beschikbaar zijn in de nabijheid van gezinnen, van ouders, kinderen en jongeren. Dit heeft implicaties voor de 'organisatie' van de buurt en de wijk: Welke diensten en voorzieningen kunnen en moeten er aanwezig zijn? Wie mag en kan zich daar een (woon)plaats toe-eigenen? De inrichting van deze 'fysieke' ruimte is niet onbelangrijk. De leefomgeving bepaalt immers in belangrijke mate hoe jongeren en ouders zich voelen.

Tot slot

Het hoofd bieden aan een crisis en (kinder)armoede tegen gaan, vraagt veel meer dan financiële steun. Uit onderzoek in Australië blijkt bijvoorbeeld dat een tijdelijke verhoging van het inkomen van lage en midden inkomensfamilies met kinderen, de economie weliswaar gevrijwaard heeft van de economische recessie en tot een hoger financieel welbevinden heeft geleid. Deze maatregel leidde echter niet tot een aangehouden vermindering van kinderarmoede, noch tot een significante verhoging van het fysiek en mentaal welbevinden (Redmond, Patulny & Whiteford, 2013). Dit illustreert de veelzijdige impact en verankering van crisis, armoede, maatschappelijke kwetsbaarheid in het leven van gezinnen en maant tegelijkertijd aan tot een veelzijdige, structureel verankerde en geïntegreerde aanpak die de participatiekansen van kinderen, jongeren en hun ouders bevordert.

Het vraagt een engagement en inspanning van overheden, diensten, hulpverleners, professionelen en vrijwilligers. Inzoomend op de ondersteuning van ouders, pleit Van der Pas (2003) voor een geëngageerde samenleving die ouders de mogelijkheid biedt om het opvoedingswerk met anderen te delen. Zowel informele steunbronnen zoals de partner, vrienden e.a., als formele steun- of hulpbronnen kunnen daarin een rol opnemen. Ook kinderen en jongeren verdienen een

geëngageerde samenleving, een plaats die hun zelfontplooiing ten goede komt, een plaats waar ze zichzelf kunnen en mogen zijn.

Bronnen

- BROCHURE KINDERARMOEDEFONDS (2013) (<http://www.kinderarmoedefonds.be/>)
- BRUCKERS, L. (2003). *Euregionaal Jongerenonderzoek 2002. Een onderzoek naar vrijetijdsbesteding, gezondheidsbeleving en risicogedrag, uitgevoerd bij Limburgse jongeren in de 2de en de 3de graad van het secundair onderwijs*. Onuitgegeven onderzoeksrapport. Diepenbeek: LUC, Centrum voor Statistiek – Provincie Limburg, Studiecel, 2de directie Welzijn.
- COUSSEE, F., ROETS, G., BOUVERNE-DE BIE, M., & VETTENBURG, N. (2011). *Vrijetijdsbeleving van kinderen in armoede. Onuitgegeven onderzoeksrapport*. Gent: Universiteit Gent, Vakgroep Sociale Agogiek.
- DE MAYER, L. (2003). *H2O – Handleiding voor Houders van Ouders. Het onderzoeksrapport*. Berchem: In Petto – Jeugdendienst Informatie en Preventie.
- DE RIDDER, K. & VANDERCAMMEN, M. (2009). *Jongeren en vrijetijdsbesteding*. Onuitgegeven onderzoeksrapport. Brussel: OIVO.
- DE RYCKE, L. (2003). Beleving van het gezin: de relatie tussen ouders en kinderen. In L. ACKAERT, P. BRANTS, L. DE RYCKE, & B. VAN DEN BERGH., *Kom je dat thuis eens vertellen? Visies van ouders en kinderen op het dagelijks leven in het gezin*. (pp. 53–84). Leuven: Acco
- GOEDSEELS, E. (2001). Tieners en hun vrije tijd 'in cijfers gegoten'. *Gezinsbeleid in Vlaanderen*, 30 (3), 3–10.
- HENIN, E. (2013). *Rechthebbenden op het leefloot: vinden zij hun weg in het gezondheidsstelsel?* Brussel: CM – Departement Onderzoek en Ontwikkeling.
- Het sociaal huis in Vlaanderen: een stand van zaken (2009). Vlaamse overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Afdeling Welzijn en Samenleving. http://www4.vlaanderen.be/wvg/lokaalsociaalbeleid/documentatie/SH_rapport_Sociaal_Huis_dec2009.pdf
- HEYLEN, K. & HAFFNER, M. (2012). Woonuitgaven, woonsubsidies en armoede in Vlaanderen en Nederland. In D. DIERCKX, S. OOSTERLYNCK, J. COENE & A. VAN HAARLEM, *Armoede en sociale uitsluiting – Jaarboek 2012*, (p. 165–180). Leuven/Den Haag: Acco.
- HOOGEWYS, A., DE GRAVE, H., VAN HAM, P. & VAN DE VELDE, G. (2013). *Perinatale ondersteuning van kansarme gezinnen: wat er is en wat er nodig is*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- IEDEREEN VERDIENT VAKANTIE. *Een onderzoek naar de effecten en het belang van vakantie voor mensen in armoede*. (2009). Brussel: Toerisme Vlaanderen – Steunpunt vakantieparticipatie. (<http://www.vakantieparticipatie.be>)
- ILLBACK, R.J. (1994). Poverty and the crisis in children's services: The need for services integration. *Journal of clinical Child Psychology*, 23(4), 413–424.
- JANS, M. & DE BACKER, K. (2001). *Jeugd(werk) en maatschappelijke participatie. Elementen voor een praktijktheorie*. Brussel: JEP.

- LENAERS, S. & ZANONI, P. (2013). *Buitenschoolse kinderopvang en vrijetijdsbesteding in Vlaanderen. Gebruik en deelname, evaluatie, behoeften en attitudes. Onderzoek in opdracht van Kind & Gezin*. Hasselt: SEIN Universiteit Hasselt. (<http://www.kindengezin.be/img/bko-en-vrijetijdsbesteding-in-vl2013.pdf>)
- MEIRE, J. (2011). *Vrije tijd tussen de school(m)uren*. Brussel: Kind en Samenleving.
- MORTELMANS, D., VAN ASSCHE, V. & OTTOY, W. (2002). *Fijngehakt en voor u opgediend: tieners en vrije tijd*. Antwerpen: Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen. Departement Sociologie & Jeugdendienst Stad Antwerpen.
- MORROW, V. (2009). Editorial: The global financial crisis and children's happiness: a time for re-visioning? *Childhood*, 16(3), 293-298.
- NAGEL, I. (2002). Op welke leeftijd lijken kinderen het meest op hun ouders? Cultuurparticipatie tussen zes en achttien jaar. *Mens en maatschappij*, 77(3), 207-229.
- NYS, K. (2012). *Evaluatie van de aanpak van "Thuiscompagnie" bij gezinnen in armoede met minderjarige kinderen. Onderzoek in opdracht van Minister Lieten (Vlaams minister van Innovatie, Overheidsinvesteringen, Media en Armoedebestrijding) en het Vlaams ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (WVG) [Bestek GBO-GC044/2011/03]*. Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen - HUBrussel.
- NYS, K. (2011). Bevraging van de gemeenten in verband met de implementatie van het decreet opvoedingsondersteuning op lokaal niveau (Opdracht uitgevoerd voor Kind en Gezin, bestek 2010-007). Bevindingen voor de provincie Limburg. *Bijdrage op de studiedag: Lokaal beleid opvoedingsondersteuning: slagkracht (Hasselt, 22 maart 2011)*. Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen - HUBrussel (http://www.hig.be/documenten/Implementatie-decreet-OO-Limburg_22maart2011.pdf).
- NYS, K. (2010). *Implementatie van het decreet opvoedingsondersteuning op lokaal niveau. Opdracht uitgevoerd voor Kind en Gezin (Bestek 2010-007)*. Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen - HUBrussel (http://www.hig.be/documenten/Onderzoeksrapport_Implementatie_decreet_OO.pdf).
- NYS, K. (2009). *Ouders in perspectief. Theoretische onderbouwing en evaluatie van vragen en perspectiefgericht opvoedingsondersteunend groepswork met maatschappelijk kwetsbare gezinnen. Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Pedagogische Wetenschappen o.l.v. prof. dr. Lieve Vandemeulebroecke*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Gezins- en orthopedagogiek.
- NYS, K., SNOECK, G. & VANDEMEULEBROECKE, L. (2002). Opvoedingsondersteuning als pedagogisch en maatschappelijk project. *Welzijnsgids*, Afl. 45(september 2002), 25-39.
- PAUWELS, G. & PICKERY, J. (2008). Wie participeert niet? Ongelijke deelname van kansengroepen aan het maatschappelijk leven. *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, 32(293), 14-20.
- RAPPORT KINDERARMOEDE IN VLAANDEREN (Studiedienst Vlaamse Regering): <http://www4wvg.vlaanderen.be/wvg/armoede/publicaties/Documents/Kinderarmoede-in-Vlaanderen.pdf>
- REDMOND, G., PATULNY, R., & WHITEFORD, P. (2013). The Global Financial Crisis and Child Poverty: The Case of Australia 2006-10. *Social Policy & Administration*, 47(6), 709-728.

- SCHEERDER, J. (2003). *Gelijke speelvelden? Sociale gelaagdheid van de vrijetijdssport vanuit een sociaal-cultureel veranderingsperspectief. Onuitgegeven doctoraatsthesis*. Leuven: KULeuven, Faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesitherapie.
- SMITS, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de vrijetijds-, sociale en culturele ruimte. Eindverslag van het PBO 99A/14/85*. Brussel: VUB, Onderzoeksgroep TOR.
- STATHAM, J. & EISENSTADT, N. (2001). The Sure Start Program in the United Kingdom. *Family Matters*, 59, 39-41.
- STEVENS, F. & ELCHARDUS, M. (2001). *De speelplaats als cultureel centrum. De beleving van de leefwereld van jongeren*. Eindverslag van het PBO 97/16/1150. Brussel: VUB, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- THIENPONT, K. & POELS, K. (2002). "Zeg mij wie uw vrienden zijn ..." De constructie van sociale indentiteit multidisciplinair bekeken. In: A. Van den Brande & C. Devos (Eds.), *Identiteiten, Functies en dysfuncties*. (pp. 3-31). Gent: Academia Press.
- THIRION, J., DEWIL, N., & GEUENS, N. (2013). *Ouders uit kansarme milieus aan het woord over zorg en onderwijs voor jonge kinderen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- VAN DE WALLE, T. (2011). *Jeugdwerk en sociale uitsluiting. De toegankelijkheidsdiscussie voorbij?* Gent: Universiteit Gent, Vakgroep Sociale Agogiek.
- VAN DER PAS, A. (2003). *A Serious Case of Neglect: The Parental Experience of Child Rearing; Outline for a Psychological Theory of Parenting*. Delft: Eburon.
- VAN GILS, J. & WILLEKENS, T. (2010a). *Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren die in armoede leven. Deel 1: De situering en de theoretische achtergrond*. Meise: Onderzoekscentrum Kind & Samenleving.
- VAN GILS, J. & WILLEKENS, T. (2010b). *Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren die in armoede leven. Deel 2: De beleving van kinderen die leven in armoede in Vlaanderen*. Meise: Onderzoekscentrum Kind & Samenleving.
- VAN REGENMORTEL, T. (2009). Empowerment en maatschappelijke kwetsbaarheid. *Welwijs*, 20(3), 9-13.
- VANDEMEULEBROECKE, L., SNOECK, G. & VAN DEN WIJNGAERDE, L. (2004). Het aanbod van opvoedingsondersteuning in Vlaanderen geëvalueerd. In: L. Vandemeulebroecke & A. De Munter (eds.). *Opvoedingsondersteuning. Visie en kwaliteit (Studia Paedagogica 39)*. (pp. 101-132) Leuven: Universitaire Pers.
- VANHEE, L. (2007). *Weerbaar en broos: mensen in armoede over ouderschap. Een verkennende kwalitatieve studie in psychologisch perspectief. Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Psychologie o.l.v. prof. dr. Jozef Corveleyn*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Centrum voor Psychoanalyse en Psychodynamische Psychologie.
- VANHEE, L., LAPORTE, K. & CORVELYN, J. (2001). *Kansarmoede en opvoeding: wat de ouders erover denken. Mogelijkheden en moeilijkheden in het opvoedingsproces bij kansarme gezinnen*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- VETTENBURG, N. & WALGRAVE, L. (2009). Maatschappelijke kwetsbaarheid op school. *Welwijs*, 20(3), 3-8.
- VERMEULEN, S. & TELLER, M. (2010). *Participatie van kinderen en jongeren in armoede. Lessen uit de praktijk*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

De impact van de crisis op de onderwijsloopbanen van kwetsbare jongeren in Vlaanderen

De invloed van de crisis op de vermogens van schoolgaande kinderen en jongeren	61
Wat doet nu de crisis met die verschillende soorten kapitaal?	62
Crisis en de arbeidsmarkt voor jongeren	63
De crisis en besparingen in het onderwijs	65
Wat brengt de toekomst?	68

05

De impact van de crisis op de onderwijsloopbanen van kwetsbare jongeren in Vlaanderen

61

Transcriptie van
de presentatie
van Prof. dr. Ides
Nicaise tijdens
het Open Forum
op 22 oktober 2013

Ides Nicaise

De economische en werkgelegenheids crisis heeft uiteraard heel wat effecten op de belevingswereld thuis, het gezinsleven, de sfeer van de vrije tijd en het onderwijs. Die zaken zijn sterk met elkaar verbonden. Het verhaal wordt daardoor ook een beetje complex.

Als we nadenken over de manier waarop de crisis inwerkt op de schoolloopbaan van jongeren kunnen we drie invalshoeken gebruiken. De eerste – waarschijnlijk de belangrijkste – betreft de impact van de crisis op **gezinnen** en vooral op gezinnen met kinderen. Verder heeft ook de crisis op de **jongerenarbeidsmarkt** mogelijk impact op de **schoolloopbaan**. In crisistijd vormen de jongeren een zeer kwetsbare doelgroep. De jeugdwerkloosheid piekt sterk en dat heeft gevolgen voor de belevingswereld, de verwachtingen en het schoolgedrag van jongeren. En de derde invalshoek is natuurlijk die van de budgettaire effecten: de overheid staat zelf onder spanning, wat doet zij met het **onderwijsbudget** en hoe vertaalt zich dat concreet in kleine en grotere maatregelen van besparing of niet-besparing.

De invloed van de crisis op de vermogens van schoolgaande kinderen en jongeren

Over de invloed van de crisis op gezinnen met kinderen is al veel verteld door Kristien Nys. Door zijn impact op gezinnen beïnvloedt de crisis ook de schoolloopbaan van kinderen. Elk kind neemt immers een rugzakje van thuis mee naar school. En in dat rugzakje zitten **vier soorten vermogens**:

- het **materieel vermogen** van het gezin, o.a. zijn draagkracht met betrekking tot de schoolkosten;
- het **menselijk kapitaal** dat belichaamd zit in mensen, zoals het opleidingsniveau en de vaardigheden van ouders, alsook hun gezondheid;
- het **sociaal kapitaal**, d.i. de sociale netwerken van het gezin en de gezinsleden: wanneer het moeilijk gaat op school doen ouders een beroep op vrienden, kennissen of deskundigen die ze kennen; en tenslotte

- het **cultureel kapitaal**. Daarin spelen vakantie en vrijetijdsbesteding een belangrijke rol: je kan inderdaad heel wat leren uit een vakantie, o.m. omdat je anders functioneert dan in de dagelijkse routine. Cultureel kapitaal omvat ook de cultuurconsumptie zoals boeken, muziek, film, theater, musea, waaruit je informeel heel wat leert.

Wat doet nu de crisis met die verschillende soorten kapitaal?

Het meest evidente aspect is natuurlijk de **impact van de crisis op het materieel vermogen**. Door de crisis verliezen heel wat gezinnen hun werk. Het zwaarst getroffen zijn de alleenstaande ouders, maar ook die éénverdienersgezinnen waar die ene kostwinner ook zijn/haar job verliest. Dat is voor het gezin een financiële ramp die zich doorzet in het schoolleven. Onlangs werd er bericht over kinderen die naar school komen zonder brooddoos of met een slecht gevulde brooddoos en ongezonde voeding. Sommige scholen treden nu compenserend op door maaltijden aan te bieden aan de kinderen. We dachten dat dit iets was van de 19e eeuw maar het komt blijkbaar hier en daar terug. De materiële problemen uit zich ook in onbetaalde schoolrekeningen, die wegen op de relatie met de school: als je niet betaalt begin je je schuldig te voelen, er is sprake van schaamte, ook al wordt die weinig geuit. We weten dat ouders met schuldproblemen ten aanzien van de school zich minder makkelijk laten zien op school, minder naar oudercontacten komen of zich snel uit de voeten maken aan de schoolpoort als ze het kind komen afzetten, uit schrik om aangesproken te worden over de onbetaalde rekening. Daardoor verwatert de relatie tussen de school en het thuismilieu, een relatie die zo belangrijk is voor een goed verloop van de schoolloopbaan. Nog erger wordt het wanneer het kind zich bewust wordt van die schuldproblematiek ten aanzien van de school of wanneer de school zelf het kind als boodschapper gebruikt. In extreme gevallen houden scholen soms het diploma van het kind achter omdat de schoolrekening nog niet betaald werd.

Een ander aspect van die materiële crisis in gezinnen, is een **vervroegde uitstroom van +18-jarigen uit de school**: zeker in het hoger onderwijs, maar ook in het secundair onderwijs. En **kinderarbeid** steekt opnieuw de kop op. Zo stelde men nog niet zo lang geleden vast dat er in Napels duizenden kinderen aan het werk zijn, kinderen vanaf tien jaar. In België gaat het eerder om kinderen die deeltijds werken na de schooluren. Dat weegt natuurlijk ook weer op hun rust, met negatieve gevolgen voor hun studie-inzet.

Dan is er ook de problematiek van de stress. **Stress en depressie bij ouders** betekenen een verlies van menselijk en sociaal kapitaal in het gezin. Financiële problemen en (langdurige) werkloosheid leiden, tot spanningen in het gezin, en waarschijnlijk soms ook tot inadequaat gedrag ten aanzien van de kinderen, maar ook tot depressie en zelfs tot een **verhoogd risico op zelfdoding**. Sinds de crisis pieken de zelfdodingcijfers overal in Europa. In sommige landen is het zelfdodingcijfer met 50 tot 100% gestegen. In Bulgarije staken zeven mensen op rij zichzelf in het publiek in brand omdat ze hun schulden niet konden betalen. De laatste deed dat zelfs voor de deur van het belastingkantoor. Een gevolg van depressies is ook dat vele ouders mentaal niet de veerkracht hebben om hun kinderen na school

op te vangen en te ondersteunen bij het leren. En dat gaat dan weer wegen op de relatie met de school.

Ook het **risico op gezinsbreuken** hangt gedeeltelijk samen met materiële problemen. Gezinsbreuken komen in alle lagen van de samenleving voor, maar ze komen disproportioneel vaak voor bij mensen die het materieel moeilijk hebben en bij laaggeschoolden. Het verlies van werk of een mentale crash van één van de ouders kan de trigger zijn van een gezinsbreuk. Dat heeft uiteraard ook zijn weerslag op de schoolloopbaan van kinderen: schoolse vertraging, zittenblijven, afhaken, verkeerde studieoriëntering, ...

De crisis tast ook het **sociaal kapitaal van gezinnen en kinderen** aan. Werkloosheid betekent op zich al een verlies aan sociale contacten via de werkplaats. Wie inkomensverlies leidt, gaat ook nog eens besparen op kosten van sociale participatie, op verenigingsleven – en niet alleen voor de ouders zelf maar ook voor de kinderen. Ouders gaan besparen op de sportactiviteiten of op nevenschoolse activiteiten van de kinderen.

Het sociaal kapitaal wordt ook aangetast door het **algemeen klimaat in de samenleving**: een aanslepende crisis leidt tot een **verharding in de samenleving**. Denk aan heel de beeldvorming over werklozen en de verharding van het beleid ten aanzien van werklozen. Men spreekt over “activering” maar in feite moeten we soms spreken over regelrechte repressie van werklozen: zij worden onder steeds hogere druk gezet om regelmatig te solliciteren op straffe van schorsing. Men schuift dus veel verantwoordelijkheid af op de werkzoekende zelf. Hetzelfde fenomeen doet zich voor in de houdingen ten aanzien van migranten. Overal in Europa zien we met de crisis ook een **toename van de xenofobie**. Dat is kwantificeerbaar aan de hand van statistieken over racistische incidenten. Die xenofobie voel je ook op school. Het gaat om een klimaat van veralgemeend wantrouwen, verharding, het zoeken van zondebokken. Ook dat keert zich natuurlijk in de eerste plaats tegen de meest kwetsbare jongeren.

Crisis en de arbeidsmarkt voor jongeren

Een tweede link tussen crisis en onderwijs loopt via de **jongerenarbeidsmarkt**. In Europa is nu gemiddeld één op de vier jonge schoolverlaters werkloos. In Zuid-Europa is het nog veel erger. In Griekenland zit 67% van de jongeren zonder werk. Men heeft het over een echte verloren generatie. Bijna hetzelfde doet zich voor in Spanje en in Italië. In Vlaanderen valt het nog relatief mee: hier gaat het over één op acht of negen jongeren, maar die werkloosheid bij jongeren is zeer ongelijk verdeeld. De **hoogst geschoolden**, mensen die sociaal weerbaar zijn, hebben altijd een terugvalmogelijkheid, door werk aan te nemen beneden hun niveau. Dat gaat natuurlijk ten koste van de mensen die **lager geschoold** zijn. Het is een soort van wachtrij waar continu de rangorde in de wachtrij vernieuwd wordt. En degenen die het zwakste staan komen helemaal achteraan terecht en komen niet meer aan de bak. De jongeren met de meest stigmatiserende kenmerken, laaggeschoold, eventueel voortijdig schoolverlater, etnische minderheden enz. zijn natuurlijk het uiteindelijke slachtoffer. Daar is de impact van jeugdwerkloosheid enorm hoog.

De jongste tijd is er nogal wat onderzoek gebeurd naar de **relatie tussen enerzijds jeugdwerkloosheid en anderzijds voortijdig schoolverlaten en het studeergedrag van jongeren in het algemeen**. Een recente Britse studie toont aan dat een crisis niet zo zeer in het algemeen het voortijdig school verlaten verhoogt of verlaagt, maar wel dat ze een tegengestelde impact heeft op kansrijke versus kansarme groepen. **Kansrijke groepen** reageren op de crisis door **meer te investeren in onderwijs**. Dat is logisch omdat meer onderwijs de beste manier is om je te wapenen tegen jeugdwerkloosheid. En het zijn natuurlijk de gegoede gezinnen, de middenklasse, die kunnen investeren in onderwijs en zich het beste onderwijs kunnen permitteren. Voor hen is het mogelijk om de jongeren nog een paar jaar langer bij zich te houden en daarin te investeren. En ze hebben ook de culturele bagage om de jongeren te laten denken aan de verre toekomst.

Kansarme jongeren doen het omgekeerde. Nochtans zijn ook deze jongeren rationeel. Zij merken hoe die kansrijke jongeren met meer kwalificaties jobs beneden hun niveau aannemen – vaak zelfs de jobs die de ouders van die kansarme jongeren kwijtgeraakt zijn: eenvoudige routinejobs, poetswerk, interimjobs enz. Als die hooggeschoolde jongeren laaggeschoold werk komen doen, vragen die kansarme jongeren zich af wat dan het nut is van verder studeren. Zij krijgen het gevoel dat ze even goed kunnen afhaken, want studeren heeft geen zin. Zij zien de werkelijkheid uit een andere invalshoek en reageren daar ook rationeel op. Voor hen **daalt het rendement van onderwijs**.

En een tweede fenomeen is dat kansarme jongeren ook vaak zien hoe hun ouders werkloos worden en voor wat **bijkomend inkomen** willen zorgen voor het gezin. We noemen dat in de economie het “**added worker effect**”: als in een gezin één job wegvalt, dan biedt er zich een ander gezinslid extra aan op de arbeidsmarkt. We zien dus een paradox: in crisistijd neigen kansarme jongeren ertoe om zich sneller terug te trekken uit de school en de arbeidsmarkt op te gaan. Dat is natuurlijk heel jammer. Als samenleving vinden wij dat uitgerekend deze meest kansarme jongeren er op langere termijn alle baat bij hebben om langer te studeren.

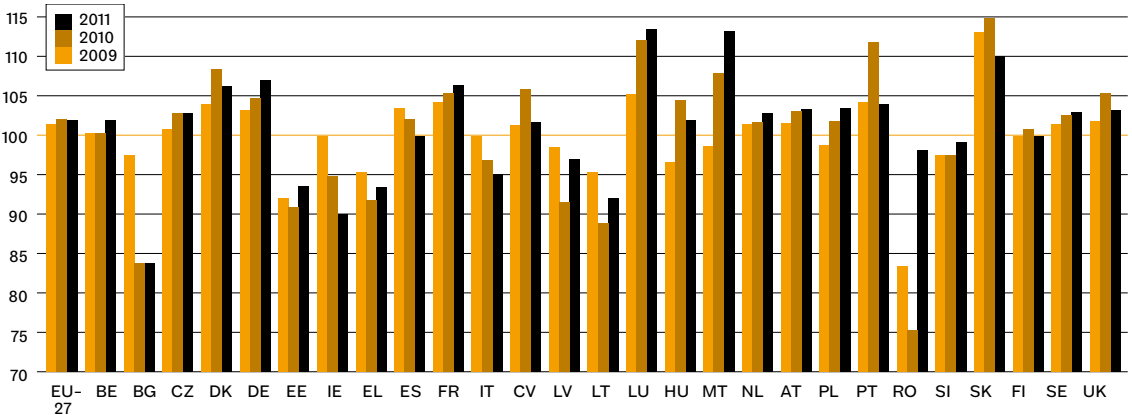
In Vlaanderen stellen we gelukkig sinds 2008 vast dat het gemiddeld risico van voortijdig schoolverlaten afneemt. Maar dat betekent dat het vooral de meer kansrijke jongeren zijn die voort studeren, terwijl de kansarme jongeren sneller afhaken. Het is nog niet voor 100% aangetoond, maar het ziet ernaar uit dat ook bij ons het voortijdig schoolverlaten in lagere sociale milieus toeneemt i.p.v. te dalen. Met andere woorden, de ongelijkheid stijgt.

De crisis en besparingen in het onderwijs

Kijken we even naar het onderwijs zelf. Uit tal van onderzoeken weten we dat **onderwijs een zeer goede sociale investering** is. Het gaat om een sociale investering want meer nog dan de jongere zelf is de hele samenleving gebaat bij investeringen in goed onderwijs. In termen van financieel **rendement, kosten en baten**, kunnen we stellen dat investeren in onderwijs, gemiddeld genomen in Vlaanderen op lange termijn tegen de **10% opbrengt** – in reële termen, d.w.z. na aftrek van

inflatie enz... Bijna geen enkele belegging op de beurs is zo interessant als een investering in onderwijs.

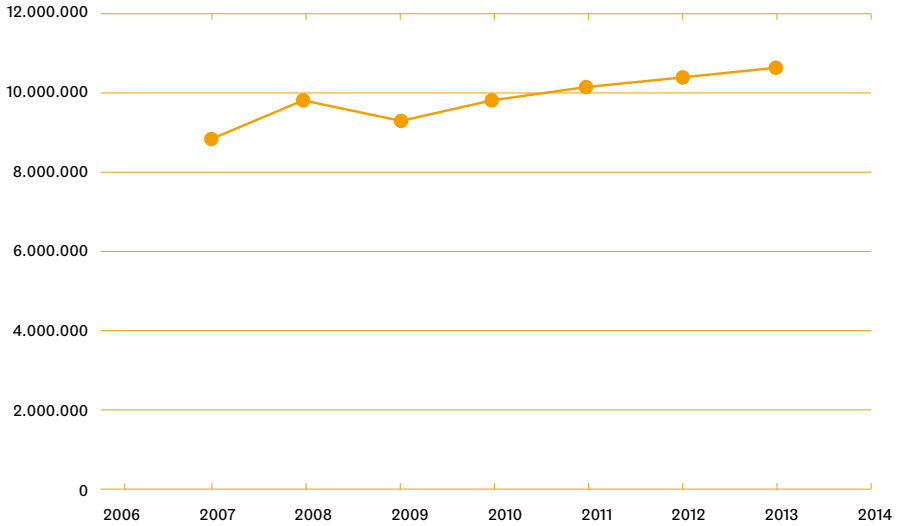
Ook **vanuit sociaal oogpunt** zijn die rendementsvoeten zeer hoog. Daarom hebben zowel de OESO als de Europese Commissie de lidstaten aangespoord om meer te investeren in onderwijs. En van bij het uitbreken van de crisis hebben die beide instanties, OESO en Europese Commissie, erop aangedrongen om niet te besparen op onderwijs. Een zeer belangrijke boodschap die in ongelijke mate bij de lidstaten is opgevolgd.

Figuur 1–Evolutie in de reële onderwijsuitgaven tussen 2008 en 2011 (index met basis 2008 = 100)

In **figuur 1** zien we de **cijfers voor 2009–2010–2011 voor alle EU-lidstaten**, met 2008 gelijkgesteld aan 100. Sinds 2008 zien we in de EU dat de uitgaven voor onderwijs gemiddeld een klein beetje boven de 100 uitsteken; er is dus een lichte reële stijging. Ook voor België – we beschikken niet over afzonderlijke cijfers voor Vlaanderen – zien we een lichte toename van de uitgaven voor onderwijs. Voorts merken we zeer ongelijke gedragingen van de lidstaten en het is geen toeval dat uitgerekend de **armste lidstaten het zwaarst hebben bespaard op onderwijs**. Bulgarije, de armste lidstaat van Europa, heeft bijna 20% bespaard op onderwijs. Ook Griekenland, Litouwen, Letland, Roemenië hebben drastisch bespaard op onderwijs. Enkele landen deden sterk hun best om meer te investeren: Luxemburg, Slowakije, en ook Malta, dat toch niet gespaard bleef door de crisis.

In **figuur 2** zien we meer details over **Vlaanderen**, ditmaal in lopende prijzen: je moet dus corrigeren voor inflatie om de reële stijging of daling te bekomen. Het jaar 2007 is bijgevoegd omdat het jaar 2008 een piekmoment was in de uitgaven voor onderwijs, het was ook een scharniermoment tussen twee regeerperiodes en minister Vandenbroucke was erin geslaagd om het budget voor onderwijs substantieel uit te breiden. Voor 2009 is er een duidelijke terugval, zelfs in lopende prijzen. Nadien zijn die uitgaven opnieuw gaan stijgen, maar in lopende prijzen.

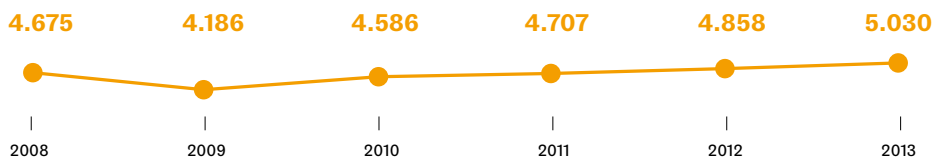

Figuur 2–Evolutie van de totale onderwijsuitgaven in Vlaanderen, in lopende prijzen

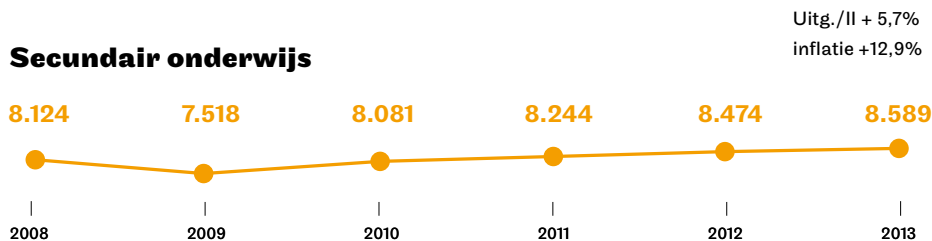
Figuur 3 toont de **evolutie in de uitgaven per leerling**. Dat is een betere maatstaf, aangezien de schommelingen in uitgaven uitgezuiverd zijn voor schommelingen in leerlingenaantallen. Ook hier merken we die terugval in 2009 in absolute termen en dan opnieuw een trage stijging.

In het **basisonderwijs** zijn de uitgaven per leerling in lopende prijzen sinds 2008 met 7,6% gestegen, terwijl de inflatie met 12,9% gestegen is. Dat wil zeggen dat netto de uitgaven per leerling in feite met 5% gedaald zijn, als je corrigeert voor inflatie. In het **secundair onderwijs** zijn de uitgaven per leerling met 5,7% gestegen en aangezien de inflatie met 12,9% in dezelfde periode toegenomen is, kunnen we spreken over een netto verlies van 6,5 à 7%. Er is dus wel degelijk bespaard. De Vlaamse regering heeft dat voorzichtig aangepakt door de fameuze “**kaasschaaf**” te gebruiken: men snijdt overal gelijkmatig een beetje af en dat jaar na jaar. Dat is het ook in het onderwijs gebeurd. De regering heeft erover gewaakt om vooral de eerste lijn, de leerkracht in de klas, niet rechtstreeks te treffen. Men heeft vooral **bespaard op de tweede lijn, op de ondersteunende diensten**.

Basisonderwijs

Secundair onderwijs

Figuur 3–Evolutie in de uitgaven per leerling (Vlaanderen, 2008–2013)

Globaal genomen kunnen we niet ontkennen dat er in het onderwijs een **aantal extra uitgaven** zijn gebeurd door de uitvoering van maatregelen die vóór de crisis al in de steigers stonden, **voornamelijk voor de zwakste groepen**. In de jaren rond 2008 was er een zeer sociaal beleid, met o.m. de versterking van het **beleid van gelijke onderwijskansen (GOK)**. Scholen krijgen nu per kansarme leerling, hoe dat ook gedefinieerd wordt, een pak meer dan vóór 2008, zowel in werkingsmiddelen als in personeel. Dat is een goede zaak. Het **kleuteronderwijs** kreeg extra middelen. Daar was een inhaalbeweging nodig. Sinds vorig jaar kan het kleuteronderwijs rekenen op dezelfde omkadering als het lager onderwijs. Dat is zeer belangrijk want daar worden de fundamenten van de schoolloopbaan gelegd en kan je ook een echt sociaal beleid gaan voeren. Ook het **deeltijds secundair beroepsonderwijs** is versterkt. Dat is nog verre van volmaakt. Onder de vorige regering was er al sprake van deeltijds onderwijs als voltijds engagement: de stagecomponenten, het werkplekleren, werden verstevigd.

Ook de **kosteloosheid van het basisonderwijs** is gerealiseerd. De **schooltoelagen** zijn uitgebreid: vroeger waren er alleen studietoelagen in het secundair, nu ook in het kleuteronderwijs; en in het secundair zijn ze nog uitgebreid. Het **actieplan voortijdig schoolverlaten** is klaar en wordt eerstdaags gelanceerd. Je merkt dat er toch heel wat positieve inspanningen zijn gebeurd. Anderzijds zien we **besparingen in de tweede lijn**, zoals de **afschaffing van het steunpunt GOK**. Dat steunpunt overkoepelde drie wetenschappelijke instellingen

die samen de begeleiding van het gelijke onderwijskansenbeleid moesten ondersteunen, knowhow en materialen ontwikkelen, vorming voorzien en dergelijke meer. Dat steunpunt werd in 2009 afgeschaft als één van de eerste besparingsmaatregelen van deze regering. Een spijtige zaak, want het gelijke onderwijskansenbeleid laat kwalitatief nog heel wat te wensen over en er is nog heel veel intellectuele ondersteuning van dat GOK-beleid nodig.

Naast de besparing op de pedagogische begeleiding van het GOK-beleid, is er ook **bespaard op de GOK-werking van de CLB's**, waar een aantal mandaten gesneuveld zijn, eveneens in ondersteunende functies die vooral ten goede kwamen aan de efficiëntie van het GOK-beleid. Het volstaat niet om de kwantiteit van de middelen voor GOK op te trekken, het gaat er ook om ze doelgericht in te zetten: het uitwerken van goede methodieken, de begeleiding en de vorming van leerkrachtenteams en dergelijke meer.

In dezelfde lijn was er de afschaffing **van de mentoruren voor beginnende leerkrachten, de stopzetting van de proeftuinen, de stopzetting van de subsidies aan het bicultureel onderwijs van De Foyer in Brussel, de bevrozing van de ontwikkeling van het hoger beroepsonderwijs, de bevrozing van de Brussel-premie.**⁵² Per saldo denk ik dat de netto-effecten voor de meest kwetsbare leerlingen nog positief zijn, al is het heel moeilijk om dat echt kwalitatief uit te drukken.

Wat brengt de toekomst?

- Het **Vlaamse kinderarmoedeplan** voorziet een **zware investering in de voorschoolse educatie**. Dat is uiterst belangrijk omdat niet alleen in het kleuteronderwijs maar ook in de kinderopvang en door andere gezinsondersteunende diensten en in het gezin de basis wordt gelegd voor een succesvolle schoolloopbaan. Dat kunnen we alleen maar toejuichen. Maar zo'n maatregelen renderen pas op lange termijn. Vlaanderen heeft zich voorgenomen om de kinderarmoede te halveren tegen het jaar 2020 en dat is niet meer zo heel veraf. De ouders van over zeven jaar zijn de jongeren van nu, de achttienjarigen van nu. Eigenlijk gebeurt er vandaag voor achttienjarigen veel te weinig. Vooral op federaal niveau maakt men een kapitale **fout** door de **sociale bescherming van die jongeren eerder af te bouwen** dan te versterken. Er is bespaard op de wachtuitkeringen voor schoolverlaters, men heeft de wachtperiodes verlengd en het activeringsbeleid strenger gemaakt, men treft meer sancties: er worden meer jongeren geschorst en dergelijke meer. Dat is niet goed voor die jongeren, maar op middellange termijn is het ook niet goed voor de kinderarmoede. Want het zijn de kinderen van die jongeren die over een jaar of vijf à zes de dupe zullen zijn. Als je op middellange termijn een kinderarmoedebeleid wil voeren dan moet je nu ook inzetten op

⁵² De "Brussel-premie" is een premie voor leerkrachten in Brussel. Leerkrachten verlaten immers systematisch de hoofdstad waardoor er in Brussel altijd een schrijnend tekort is aan goede leerkrachten.

de jongvolwassenen en op de adolescenten. Maar zo ver heeft men spijtig genoeg nog niet gedacht.

- De **jeugdgarantieplannen** vormen een ander nieuw politiek item, vooral op Europees niveau. Het idee bestaat erin dat men een jongere nooit in de kou zou laten of toch nooit langer dan een korte periode. Europa schuift als richtsnoer naar voor dat een jongere binnen de vier maanden na zijn inschrijving als werkzoekende een traject zou moeten krijgen dat uit verschillende modules kan bestaan: een terugkeer naar het onderwijs, vrijwilligerswerk, een stage in een bedrijf, een nieuwe opleiding bij de VDAB, of in het beste geval ook betaald werk, eventueel met een subsidie. Vlaanderen heeft, merkwaardig genoeg, in zijn hervormingsprogramma voor de EU gesteld dat het jeugdgarantieplan bij ons volledig op zou staan tegen januari 2014. Dat lijkt me zware bluf, want in Vlaanderen zijn er nog tienduizenden jongeren zonder traject. In de praktijk kan je enkel stellen dat elke jongere die zich bij de VDAB inschrijft, effectief binnen de vier maanden een eerste brief krijgt van de VDAB. Natuurlijk betekent die eerste brief nog geen traject. Het is hoognodig om dat jeugdgarantieplan ernstiger uit te werken dan momenteel het geval is.

Ontwikkeling en kinderarmoede: over de crisis en het nut van de moderniteit

Inleiding	71
De crisis. Welke crisis?	73
Van armoede naar sociale bescherming	75
De beschavingscrisis	79
Besluit	80
Wat kunnen we doen?	81
Bronnen	82

06

Ontwikkeling en kinderarmoede: over de crisis en het nut van de moderniteit

Francine Mestrum

71

De huidige crisis wordt ook wel een “beschavingscrisis” genoemd. Het kan niet anders dan dat ze zware sociale gevolgen heeft voor alle kwetsbare groepen in de samenleving, waarbij kinderen op de eerste plaats staan. Is het in deze context voldoende om aan “armoedevermindering” te denken? Of om te pleiten voor “harmonie met de natuur”? Wat houdt de crisis precies in? Hoe kunnen kinderen het best worden geholpen? En wat kan de rol van ontwikkelingssamenwerking zijn?

Een zestienjarig meisje dat voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een pleidooi houdt voor onderwijs. En ze weet waarover ze spreekt. Ze kreeg een kogel door het hoofd omdat ze in Pakistan campagne voerde voor meisjes die naar school willen. Ze overleefde en doet verder. Ze eist een leven in waardigheid voor alle mensen. “De pen is machtiger dan het zwaard”, zo zei ze.

Een twaalfjarig jongetje dat even uitlegt waar het met de “revolutie” in Egypte naar toe moet. Hij spreekt over manipulatie door de media, over godsdienst die niet met politiek mag worden vermengd. Hij spreekt over sociale rechtvaardigheid. Bij hem geen romantiek, geen haat, maar een nuchtere analyse. Ik lees de kranten, ik kijk naar televisie, “ik gebruik mijn hersenen”, zo zei hij.

Het zijn twee voorbeelden van de afgelopen maanden die aantonen hoe “volwassen” jongeren kunnen zijn. Hoe ze leven en vechten in bijzonder moeilijke omstandigheden. Hoe ze de wereld zien en ervaren. Het moet ons, verwaande en verwende westerlingen, aan het denken zetten.

De wereld is er niet goed aan toe. In zijn rapport ter voorbereiding van de Algemene Vergadering van de VN eind september 2013, “Waardigheid voor iedereen” wil de secretaris-generaal, Ban Ki Moon, ons van het tegendeel overtuigen⁵³. De extreme armoede is de afgelopen twintig jaar met de helft gedaald in de wereld, veel meer mensen hebben toegang tot drinkwater,... het klopt. Desalniettemin is er geen enkele reden om optimistisch te zijn. De drastische armoedevermindering is enkel te danken aan China en India. In zwart Afrika is het aantal mensen

53 Ban Ki Moon (2013), A life of dignity for all, document A/68/202

dat in extreme armoede leeft op dertig jaar tijd verdubbeld, al kent het continent sinds enkele jaren een aangehouden economische groei. Eén miljard mensen lijdt honger. De klimaatverandering zet door, maar de CO₂-uitstoot vermindert nauwelijks. Er dreigt een nieuwe oorlog in het Midden-Oosten. En specifiek in verband met kinderen: meer dan 200 miljoen kinderen werken, waarvan één miljoen in omstandigheden die aan slavernij doen denken. Meer dan tien miljoen kinderen, vooral meisjes, doen het huishouden van rijkere gezinnen in Azië, Latijns-Amerika en de Golfstaten.

Het is volkomen logisch dat sommigen in deze omstandigheden alles op alles willen zetten om arme landen en arme mensen te helpen. Kinderarmoede krijgt meer en meer aandacht en moet bestreden worden. Kinderen moeten van de arbeidsmarkt gehaald worden. Er moeten degelijke regels komen voor huishoudelijk werk. Ook dat klopt.

Toch wil ik bij dit laatste punt enkele vragen stellen. In deze gemondialiseerde wereld voeren arme landen handel met rijke landen. Er stroomt kapitaal van Noord naar Zuid, maar ook van Zuid naar Noord. Er zijn elk jaar meer dollarmiljonairs in het Zuiden, en niet enkel in de zogenaamde BRICS-landen (Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika). Terwijl de armoede in de rijke landen van het Noorden toeneemt. Nooit eerder stonden armoede en rijkdom zo sterk in verband met elkaar. Het betekent dat wie de problemen in het Zuiden wil oplossen, ook naar het beleid in het Noorden moet kijken.

Arme mensen wonen in landen en regio's met erg veel rijkdom en arme kinderen leven noodgedwongen in arme huishoudens. Kan men zich arme kinderen voorstellen in niet-arme gezinnen? Of omgekeerd, niet-arme kinderen met arme ouders? Het is moeilijk. Dit simpele voorbeeld toont ons dat armoede nooit kan gezien worden als een probleem op zich. Zeker, onderzoek naar een of andere doelgroep is zinvol als het de specifieke problemen van de groep in kaart kan brengen, maar voor de oplossing van die problemen, het beleid, zal men altijd breder moeten kijken. Kinderarmoede is geen apart staand probleem, maar nauw verbonden met de armoede van de huishoudens en het sociaal-economische beleid van de regeringen.

Wie de armoede van kinderen wil aanpakken zal naar hun ouders en hun gezinnen moeten kijken. Wie kinderarbeid wil uitroeien zal wellicht eerst aan werk en een decent loon voor de ouders moeten denken. Wie jonge meisjes van het huishoudelijk werk wil verlossen, zal strenge leeftijds-, verlonings- en arbeidstijdregels moeten uitvaardigen. Er is overleg nodig met ouders en met werkgevers.

Kinderen zijn jonge volwassenen die perfect begrijpen hoe hun wereld in elkaar zit. Dat blijkt uit het verhaal van Malala en Mohamed, die hun mening kunnen geven over hoe ze hun leven en dat van hun gemeenschap zien en hoe ze de wereld

willen zien evolueren. Dat is ook het grote nut van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Kinderen worden daarin als individuen gezien, niet als machteloze en hulpeloze slachtoffers, maar als kwetsbare rationele wezens die een rol kunnen en moeten spelen in hun directe omgeving. Dat is ook de les van Malala en van Mohamed.

De crisis. Welke crisis?

We spreken makkelijk over “de crisis”, maar wat bedoelen we? Welke crisis en waar? In 1973 kwam er in West-Europa een einde aan bijna dertig jaar groei en vooruitgang. Met de verdrievoudiging van de olieprijs en de opzegging door de Verenigde Staten van de Bretton Woods-akkoorden⁵⁴ begon een periode van vlottende wisselkoersen, hoge inflatie en toenemende werkloosheid. Het was de eerste, ernstige schok na de Tweede Wereldoorlog. Het was het begin van het einde van de keynesiaanse politiek die voor enkele decennia groei, stabiliteit en sociale vooruitgang had gebracht. In de relaties met wat toen nog “ontwikkelingslanden” werd genoemd veranderde er niet zo veel, omdat die landen makkelijk grote leningen konden krijgen van de zich snel verrijkende oliestaten.

In de jaren '70 kon er nog worden gedroomd door en voor het Zuiden. Het was de periode waarin de VN een verklaring over een “nieuwe internationale economische orde” goedkeurde⁵⁵. Met de crisis werden die plannen echter gauw weer opgeborgen.

Toen in 1980 de Verenigde Staten hun rentevoet drastisch optrokken, kwamen de landen van de derde wereld in hoge geldnood. Ze konden hun schulden niet langer terugbetalen en trokken aan de alarmbel. De WB (Wereldbank) en het IMF (Internationaal Muntfonds) sprongen bij, zorgden voor een schuldherschikking en... legden die landen een streng soberheidsbeleid op. Dat was het begin van een zware economische en sociale crisis. De “structurele aanpassingsprogramma's” zorgden voor sociale drama's met het verdwijnen van sociale diensten, het afslanken van het overheidsapparaat, de sluiting van overheidsbedrijven, het afschaffen van voedselsubsidies, enz. UNICEF heeft dit in kaart gebracht en aangeklaagd⁵⁶. De grote slachtoffers van dit sociale bloedbad waren immers vrouwen en kinderen die nauwelijks middelen hadden om zich te beschermen. Vrouwen kwamen massaal op de arbeidsmarkt, vooral in de informele sector en in de nieuwe exportzones waar de lonen bijzonder laag waren. Het is een crisis die meer dan twintig jaar duurde en de samenlevingen grondig dooreen schudde. In heel wat landen van Latijns-Amerika liggen de lonen nog steeds lager dan in de jaren '70.

⁵⁴ In 1971 maakte President Nixon van de VS een einde aan de vaste wisselpariteiten met de dollar en aan de inwisselbaarheid van de dollar tegen goud.

⁵⁵ United Nations (1974), *Declaration/ Action program on the establishment of a new international economic order*; GA 3201 (S-VI) and 3202 (S-VI)

⁵⁶ Cornia, G.A. et al. (ed.) (1987), *Adjustment with a human face. Protecting the vulnerable and promoting growth*. In: UNICEF (1989), *The invisible adjustment. Poor women and the economic crisis*

De derde crisis – die wij gemakshalve en eurocentrisch als we zijn een “mondiale crisis” noemen – begon precies vijf jaar geleden met de instorting van de huizenmarkt in de VS en het faillissement van de bank Lehman Brothers. De euro ging aan het wankelen, Griekenland, Spanje, Portugal en Ierland hadden bijzondere steun nodig en de solidariteit tussen de EU-lidstaten werd op de helling gezet. Ook deze crisis is nog lang niet afgelopen en de gevolgen laten zich nog steeds voelen, in de EU zelf maar ook in de landen van het Zuiden.

Het kan niet voldoende onderstreept worden. De huidige crisis in de rijke landen heeft zware gevolgen voor het Zuiden. De voedselprijzen zijn sterk gestegen, de import van basisproducten is gedaald, de ontwikkelingssamenwerking vermindert. Dit is zonder meer een streep door de rekening van arme landen die het slachtoffer zijn van een onrechtvaardige mondialisering. Er wordt gespeculeerd op voedsel, grond wordt massaal verkocht aan beleggingsfondsen, water wordt geprivatiseerd. Het zijn de boeren die met hun gezinnen het platteland moeten verlaten en in de krottenwijken van de grote steden gaan wonen.

Toch is deze crisis voor de arme landen niets is in vergelijking met de zware schok van de jaren '80. In die periode waren het de westerse banken die nog steeds grote winsten maakten met de schuldenlast van de arme landen. Tussen 1970 en 2007 steeg de schuldenlast van de ontwikkelingslanden van 70 miljard tot 3360 miljard US dollar. Ze betaalden in die periode tot 7150 US dollar terug, dat is 102 keer zoveel als wat ze in 1970 moesten betalen⁵⁷. Na de zware crisis van de jaren '80 volgde in 1994 nog een “tequilacrisis” in Mexico, hadden de Zuidoost-Aziatische landen een zware crisis in 1997-98 en ging Argentinië in 2001 over kop.

Zoals de WB al in de jaren '80 moest vaststellen, is het de derde wereld die het rijke Noorden financiert⁵⁸.

Vandaag zijn het de rijke landen die aan een zelfde soberheidsbeleid worden onderworpen door het IMF, en het is begrijpelijk dat sommige BRICS-landen met wat leedvermaak toekijken en niet meteen klaar staan om bij te springen.

Desalniettemin blijven de particuliere kapitaalstromen van Zuid naar Noord voortbestaan en zijn er voldoende redenen om van een “omgekeerde ontwikkelingshulp” te kunnen spreken. Tijdens het eerste decennium van deze eeuw verloor de derde wereld tussen 585,9 en 918,6 miljard US dollar aan illegale kapitaalstromen. China, Maleisië, de Filippijnen, India en Indonesië zijn de vijf landen met de grootste kapitaalvlucht⁵⁹. Uit Afrika vloede tussen 1980 en 2009 ongeveer 1400 miljard US dollar niet geregistreerd kapitaal weg. Het wordt als onwettig beschouwd en is het gevolg van corruptie, belastingontduiking, criminaliteit en sluikhandel. Het bedrag is groter dan de kapitaalinstroom in Afrika en vier keer zo groot als de buitenlandse schuld. Afrika wordt op die manier een netto schuld-eiser t.a.v. de rest van de wereld. Volgens de UNDP (het VN-programma voor

⁵⁷ Comité pour l'Annulation de la Dette du Tiers Monde (CADTM) (2009), *Les chiffres de la dette 2009*, p. 10 en 18

⁵⁸ *Le Monde Diplomatique*, september 1986

⁵⁹ Global Financial Integrity (2012), *Global Financial Flows from developing countries: 2001-2010*

ontwikkeling) is er voor het bereiken van de millenniumdoelen in 2015 een goede 500 miljard US dollar nodig⁶⁰.

De grootste slachtoffers van elke crisis zijn altijd opnieuw de kwetsbaarste groepen in de samenleving; vrouwen en kinderen. In de Europese Unie leeft een kwart van de bevolking onder de armoedegrens. Meer en meer kinderen worden met armoede geconfronteerd. In het Zuiden lijden de kinderen onder aanhoudende armoede, honger en een gebrek aan sociale diensten...

Verbaast het dat de ontwikkelingshulp in deze barre tijden achteruit gaat? De zo vaak beloofde 0,7 % van het BNP die naar ontwikkelingshulp zou moeten gaan, wordt niet gehaald. In 2011 gaven de rijke OESO-landen 0,31 % van hun BBP aan hulp, dat is in reële termen 2,7 % minder dan in 2010. De hulp aan bilaterale projecten en programma's ging met 4,5 % achteruit. België is samen met Oostenrijk, Griekenland, Japan en Spanje bij de landen die het zwaarst in hun hulp hebben gesnoeid. Ook de andere officiële en particuliere kapitaalstromen van de OESO-landen naar het Zuiden zijn drastisch verminderd⁶¹.

Van armoede naar sociale bescherming

Het is o.m. de sociale crisis die in de jaren '80 ontstond die ertoe geleid heeft dat de Wereldbank vanaf 1990 armoede op de internationale agenda plaatste. Tegelijkertijd gaf de UNDP zijn eerste verslag uit over "menselijke ontwikkeling", een ontwikkeling die niet enkel kijkt naar economische groei, maar ook naar sociale vooruitgang. Op die manier verschoof de klemtoon van landen en economieën naar samenlevingen en mensen. Sociale ontwikkeling, hoewel die minder en minder zo werd genoemd, kreeg de belangrijkste plaats.

In de jaren '90 waren de internationale instellingen druk bezig met het uitwerken van een betoog over armoede. Er werd gewerkt aan definities en omschrijvingen, er werd begonnen met het maken van statistieken, er werd beschreven hoe de armen leefden, wat hun kenmerken waren, enz. Dit theoretische werk leidde er in 1999 en 2000 toe dat er twee parallelle strategieën voor de strijd tegen armoede het licht zagen. Enerzijds de *Poverty Reduction Strategy Papers* (PRSP of strategiedocumenten voor armoedevermindering) van de WB en het IMF, anderzijds de millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling (MOD) van de VN.

Beide strategieën zijn mislukt. Zeker, de extreme armoede is de afgelopen twintig jaar met de helft verminderd (van 41 tot 22 %), maar zoals reeds werd aangegeven is dit hoofdzakelijk te danken aan China en India, twee landen die niet de recepten van de WB en het IMF hebben gevolgd, maar een eigen ontwikkelingsstrategie hebben opgesteld. In Latijns-Amerika, waar eerst wel volgens het Bretton Woods-boekje werd gewerkt, maar waar diverse en meer progressieve regeringen een sociaal beleid zijn gaan voeren, is de extreme armoede licht

⁶⁰ Global Financial Integrity and African Development Bank (2013), *Illicit Financial Flows and the Problem of Net Resource Transfers from Africa: 1980–2009*

⁶¹ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2013), *DAC Members' Aid Performance in 2011. Part V of Development Co-operation Report 2012*

gedaald. In zwart-Afrika, waar de recepten van de WB en het IMF nog volop gelden, is de extreme armoede niet verminderd.

Er zijn nog heel wat andere elementen die meespelen dan enkel de invloed van de Bretton Woods-instellingen, maar het viel in 2000 wel op dat beide armoedestrategieën geenszins een verandering van het economisch beleid inhielden en nauwelijks het sociaal beleid versterkten. En is het niet logisch dat eenzelfde beleid ook eenzelfde gevolg heeft?

Het sociale beleid dat in Latijns-Amerika in het eerste decennium van de 21ste eeuw werd ingevoerd, bestond hoofdzakelijk uit monetaire transfers, kleine uitkeringen voor arme gezinnen die hun kinderen naar school sturen en periodiek aanbieden in een gezondheidscentrum. Er werden ook basispensioenen ingesteld en in verschillende landen werden minimumlonen ingevoerd of opgetrokken.

De gebrekkige resultaten van het armoedebeleid hebben ertoe geleid dat de VN-instellingen al enkele jaren aandringen op een andere aanpak en voorstellen om een universele sociale bescherming in te voeren. Vandaag de dag heeft slechts een kleine 20 % van de wereldbevolking op actieve leeftijd toegang tot een of andere vorm van sociale bescherming⁶².

De Internationale Arbeidsorganisatie (*International Labour Organisation*, verder ILO) keurde in 2012 een aanbeveling goed over een "sokkel van sociale bescherming". De Wereldbank werkte een theoretische kader uit gebaseerd op risicobeheer. UNICEF, de UNDESA (sociaaleconomisch departement bij de VN) en UNRISD (Onderzoekscentrum voor sociale ontwikkeling) bepleiten vandaag een universele sociale bescherming. De Europese Unie tenslotte keurde een mededeling goed over sociale bescherming in haar ontwikkelingssamenwerking. Ze bevestigde dat 20 % van alle steun naar sociale insluiting en menselijke ontwikkeling zal gaan en dat ze een betere sociale bescherming wil bevorderen.

Een analyse van al deze nieuwe documenten levert toch weer de nodige twijfel op. Zeker, aan de goede wil en de bereidheid van de ILO kan niet getwijfeld worden. Naast de voorstellen die de instelling uitwerkt voor sociale bescherming, wordt ook de oude conventie van 1952 in herinnering gebracht, en de ILO neemt zich ook voor om zowel horizontaal als vertikaal te werken, dit is, zowel een minimumbescherming in te voeren als een verdere uitbreiding van haar oude conventie over sociale zekerheid te bevorderen⁶³.

De voorstellen van de andere VN-instellingen zijn eveneens bijzonder positief, alleen hebben zij, zomin als de ILO, middelen noch enige mogelijkheid om hun ideeën in de praktijk te brengen. De Europese Commissie maakt hierop een uitzondering. ECLAC (de Economische Commissie van de VN voor Latijns-Amerika) heeft wel politieke invloed in Latijns-Amerika en is ook de enige instelling die een model op basis van sociaal burgerschap voorstelt. Het gaat dan om sociaaleconomische rechten die een concrete invulling moeten betekenen voor het politieke burgerschap.

⁶² International Labour Organisation (ILO) (2010), *World Social Security Report*

⁶³ International Labour Organisation (ILO) (2012), *Text of the Recommendation concerning national floors of social protection*, Provisional Record No. 14A; International Labour Organisation (ILO) (1952), *Convention 102 of 1952 on the minimum standards for social security*

Voor de Wereldbank is sociale bescherming een vorm van risicobeheer en de jongste documenten geven aan dat deze financiële instelling in feite aan niets meer denkt dan aan een coherente verpakking voor de verschillende vormen van armoedebestrijding.

Positief aan de voorstellen is wel dat ze bijna allemaal uitgaan van sociale bescherming als mensenrecht en dat ze wel degelijk rekening houden met de inkomensdimensie van armoede. Er zijn echter, grosso modo, twee belangrijke kritieken op de diverse voorstellen mogelijk.

Ten eerste is het lang niet zeker dat ze verder zullen gaan dan wat nu onder de noemer “armoedevermindering” gebeurt. Zeker de “sokkel voor sociale bescherming” van de ILO heeft een enorm potentieel, maar of dit ooit werkelijkheid kan worden is zeer de vraag.

Ten tweede valt op dat de meeste instellingen wel degelijk uitgaan van sociale zekerheid als mensenrecht, maar meteen daarna overgaan tot de orde van de dag, namelijk een economisch beleid gericht op groei. Wat alle documenten aangeven, is dat de aangeboden sociale bescherming volledig in dienst staat van de economie. Ze biedt economische stabiliteit, bevordert de productiviteit en kan dus gezien worden als een investering.

Het is met dit laatste punt dat de schakel naar kinderen kan gelegd worden.

Nergens wordt het “investeringsidee” immers zo goed uitgelegd als bij de Europese Unie. Er moet geïnvesteerd worden in “menselijk kapitaal” om mensen voor te bereiden op een flexibele en voortdurend veranderende arbeidsmarkt. Sociale bescherming is slechts één van drie doelstellingen van de verzorgingsstaat, naast de investering en de stabilisering van de economie⁶⁴.

De aandacht voor kinderen moet in datzelfde licht worden gezien. Jongeren moeten vanaf hun prilste leeftijd worden voorbereid op de arbeidsmarkt en de aandacht voor jonge kinderen – tegen vroegtijdig schoolverlaten, opvang en onderwijs voor jonge kinderen – is erop gericht om kosten voor sociale bescherming te beperken en later te vermijden. Generatiearmoede moet worden voorkomen. De vicieuze cirkel moet worden doorbroken.

Hoe positief dit ook klinkt, er komt hierbij een beangstigend beeld naar voren.

Eenzijds zien we dat de grote toevloed van jongeren op de arbeidsmarkt niet kan geabsorbeerd worden. De jeugdwerkloosheid is bijzonder hoog. Wereldwijd is 12,6 % van de jongeren werkloos, maar steeds meer geven ze het op om nog naar werk te zoeken. Ondertussen zitten ze ook niet langer op de schoolbanken. In Latijns-Amerika is dat voor 20 % van de jongeren het geval⁶⁵. Er is volgens de ILO zowel sprake van over- als ondereducatie. Hoewel de jongeren langer studeren, wordt het steeds moeilijker om nog een goede baan te vinden. Voor velen wacht een precair statuut. Doordat er meer jongeren met een goed diploma afstuderen, verdringen ze de laaggeschoolden op de arbeidsmarkt. Die vallen steeds meer volledig uit de boot.

⁶⁴ Mestrum, F. (2013), *An emerging new social paradigm for Europe* Zie: http://www.globalsocialjustice.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=397:an-emerging-new-social-paradigm-for-europe&catid=10:research&Itemid=13

⁶⁵ International Labour Organisation (ILO) (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013*

Een studie over Latijns–Amerika bevestigt dit⁶⁶. De ongelijkheid is er significant op achteruit gegaan, en dat is uiteraard goed nieuws. Iedereen denkt meteen aan de positieve gevolgen van de sociale uitkeringen, die inderdaad een rol hebben gespeeld. Maar de belangrijkste factor in de daling van de ongelijkheid is de verminderde “return” op diploma’s. Er zijn nu zoveel jongeren met een goed diploma dat ze er nog nauwelijks voor betaald worden op de arbeidsmarkt. Dit is beslist geen goede stimulans om jongeren aan te zetten nog te studeren.

Anderzijds zijn er de voorstellen voor sociale bescherming van de ILO en van de EU. De ILO bepleit een basisinkomenszekerheid voor kinderen zodat ze toegang hebben tot voeding, onderwijs, zorg en andere noodzakelijke goederen en diensten. Dat doet ze ook voor bejaarden en voor volwassenen die wegens ziekte, werkloosheid of handicap geen voldoende inkomen hebben. Ze doet het wel in drie aparte punten, zodat het altijd mogelijk is om slechts één onderdeel uit te voeren.

Bij de Europese Unie wordt er voortdurend gehamerd op het belang van de arbeidsmarkt. Wie niet werkt kan niet leven, zo lijkt het wel. Door de toenemende werkloosheid en het korten van de uitkeringen worden echter meer mensen arm. Het lijkt er dus op dat men enerzijds armoede produceert, en ze anderzijds wil opvangen via de kinderen, omdat je via de strijd tegen kinderarmoede wel kan besparen, zo wordt herhaaldelijk gezegd. Armoede wordt dan een weliswaar zwaar maar tijdelijk probleem. Men offert een generatie op aan de crisis, in de hoop dat de volgende generatie wel degelijk goed werk met een goed loon zal vinden. De sociale bescherming, die altijd heeft voorkomen dat mensen arm worden, wordt nu geleidelijk afgebouwd, deels vervangen door “investerings” en deels door een klemtoon te leggen op de toekomstige generaties.

De aandacht voor kinderen is bijzonder welkom, maar er kunnen vragen gesteld worden bij de huidige aanpak. Indien we kinderen werkelijk willen helpen, kunnen we ook gebruik maken van de crisis om de sociale bescherming uit te breiden en te hervormen.

Het heeft weinig zin om kinderen te beschermen terwijl hun ouders aan hun lot worden overgelaten. De trauma’s zullen dan even groot zijn als wanneer de kinderen zelf aan ontberingen lijden. De EU beschrijft het bijzonder goed in haar document over “investeren in kinderen”⁶⁷. Ze pleit ervoor om voor kinderen te zorgen door ook hun ouders aan werk en aan inkomensondersteuning te helpen. In haar andere documenten gaat die evenwichtige benadering verloren.

Wat we daarom nodig hebben, in Noord en Zuid, is een sociale bescherming die niet in dienst staat van de economie, maar in dienst van mensen en van de samenleving. Een samenleving waarin mensen niet twaalf uur moeten werken voor een karig loon, maar tijd overhouden voor de opvoeding van de kinderen, waarin kinderen naar school kunnen gaan, hun ouders kunnen helpen op het veld of in het huishouden, maar ook kunnen spelen. Wat we nodig hebben is een

⁶⁶ Lustig, N., et al. (2013), *Deconstructing the decline in Inequality in Latin America*, World Bank, PRWP 6552

⁶⁷ Commission Recommendation of 20.2.2013, *Investing in children: breaking the cycle of disadvantage*, Europese Commissie, 20.02.2013

sociale bescherming die ook samenlevingen beschermt zodat mensen zelf solidariteitsmechanismen kunnen opzetten en niet uitsluitend afhankelijk zijn van de overheid.

Dat is ook wat het Verdrag inzake de rechten van het kind bepaalt. Artikel 26 stelt dat elk kind recht heeft op voorzieningen voor sociale bescherming. Artikel 27 voegt eraan toe dat ieder kind recht heeft op een levensstandaard die voldoende is voor zijn of haar lichamelijke, geestelijke, intellectuele, redelijke en maatschappelijke ontwikkeling.

Het altijd weerkerend refrein is dat van een gebrek aan middelen. Volgens de ILO zou een basis sociaal pensioen in Azië en Afrika niet meer dan 1 tot 1,5 % van het BBP moeten kosten. Toelagen voor kinderen kosten 2,5 % tot 3,5 % van het BBP. Basisgezondheidszorg is mogelijk voor 1,5 % tot 3 % van het BBP⁶⁸. Maar zoals we hebben gezien is er meer dan geld genoeg wanneer de belastingontwijking en de kapitaalvlucht worden tegen gegaan. De wereld is meer dan rijk genoeg om iedereen sociale en economische zekerheid te bieden. Het is een kwestie van politieke wil, herverdeling en solidariteit.

De argumenten liggen voor de hand. Het klopt dat sociale bescherming economische voordelen heeft. Belangrijker lijkt me echter dat het gaat om een mensenrecht en om een plicht van solidariteit. In een wereld waarin de rijkdom in extreme mate wordt geconcentreerd, kan het geen kwaad om morele argumenten boven te halen.

De beschavingscrisis

Het is al vaak gezegd en geschreven: de crisis waarin we vandaag leven is niet enkel een economisch-financiële crisis, het is ook een crisis van de politiek, het is een sociale crisis en het is een milieucrisis. Velen spreken daarom van een “beschavingscrisis”, waarmee wordt bedoeld dat we aan het eind van een kapitalistische ontwikkelingscyclus zijn gekomen waar geen oplossing voor te vinden is tenzij we ook van systeem veranderen. Met dat systeem wordt bedoeld de “moderniteit” die zowel het kapitalisme als het socialisme heeft voort gebracht en door “het Westen” aan de rest van de wereld werd opgedrongen.

In Latijns-Amerika wordt vandaag gewerkt aan een concept van *buen vivir*, het goede leven. Er wordt gesproken over moeder aarde, over de rechten van de natuur en over de noodzakelijke harmonie tussen mens en natuur⁶⁹.

Dit is niet de plaats voor een gedetailleerde analyse van deze voorstellen. Interessant en belangrijk is wel dat men probeert aan de dichotomie kapitalisme versus socialisme te ontsnappen en op zoek gaat naar oplossingen die vooral de milieucrisis kunnen voorkomen. Het gaat om mensen en groepen die, samen met een deel van de inheemse volken, geen alternatieve ontwikkeling willen maar een alternatief voor ontwikkeling, die groei en dus ook groene groei afwijzen, die tegen

⁶⁸ International Labour Organisation (ILO) (2008), *Can Low Income Countries Afford basic Social Security?*, Social Security Policy Briefing Paper 3

⁶⁹ Gudynas, E. y Acosta, A. (2011), *El buen vivir más allá del desarrollo, Qué hacer*; n° 181, 70-81

elke vorm van mijnbouw en olieontginning (extractivisme) zijn, die niet geloven in eindeloze vooruitgang, die vaststellen dat andere dan westerse kennissystemen worden onderdrukt, en dat dringend moet worden gewerkt aan een andere relatie tussen mens en natuur.

Voor veel progressieven in Europa is dit zoete koek. De impasse waarin ons systeem is geraakt, is inmiddels voor iedereen duidelijk. Dat we ons vandaag vooral zorgen maken over de armoede van kinderen kan er trouwens op wijzen dat we nog nauwelijks in structurele veranderingen geloven. We staren ons blind op de zwaksten onder de zwakken en vergeten dat de zwakken vooral het resultaat zijn van te veel “sterken” die geenszins de norm kunnen uitmaken.

Toch moeten we ons afvragen of die moderniteit wel zo makkelijk kan en moet opgegeven worden? Zijn we bereid om af te zien van universaliteit, het idee dat alle mensen, mannen en vrouwen, gelijke rechten hebben? Dat mensenrechten dus universeel zijn? Dat we één gemeenschappelijke mensheid hebben, hoeveel culturele verschillen er ook mogen zijn? Dat we moeten en kunnen streven naar collectieve en individuele emancipatie? Dat onze samenlevingen maakbaar zijn? Dat we afwijzen wat “is” en op zoek kunnen gaan naar wat “kan”.

Mijn antwoord op al deze vragen is ronduit negatief, al is het zeker zo dat we inderdaad bereid moeten zijn om enkele van onze “evidenties” onder de loep te nemen. Zo moeten we inderdaad naar een andere relatie tussen mens en natuur en moeten we aanvaarden dat mensen deel uitmaken van die natuur. “Harmonie” is m.i. nooit mogelijk, maar we kunnen wel werken aan minder conflictueuze modellen van samenleven.

Het denkkader van *buen vivir* biedt mogelijkheden om op zoek te gaan naar nieuwe formules, om ons denken te dekoloniseren, om een systeembreuk met een andere logica te bedenken.

Wie zo'n nieuw denken en de mogelijkheid voor andere volken wil open houden om zelf te beslissen wat voor samenleving – en moderniteit – hij wil, wordt ook meteen geconfronteerd met de bijzondere waarden van de moderniteit. Wat fout gelopen is in het verleden is niet zozeer de moderniteit zelf, maar wel de manier waarop die moderniteit aan anderen werd opgedrongen, met waarden die vaak haaks stonden op de eigen beleving.

Ook dat is de boodschap van Malala en Mohamed. Armoede en ongelijkheid zijn onaanvaardbaar, in elke cultuur. Meisjes hebben het recht om naar school te gaan. Landen hebben het recht om zelf democratisch over hun toekomst te beslissen.

Het is een les die kinderen ons geven, en gelijk hebben ze. Cultuurrelativisme is niet op zijn plaats, hoezeer we ook voorzichtig moeten zijn met het opleggen van waarden aan anderen.

Besluit

De huidige crisis heeft wel degelijk gevolgen voor kinderen in het Zuiden, hoewel de ergste gevolgen nog steeds die van de schulden crisis van de jaren '80 zijn.

Arme kinderen zijn echter de meest kwetsbare groep in elke samenleving, en zij zijn dan ook altijd opnieuw de grootste slachtoffers.

Het Noorden kan beslist meer doen voor het Zuiden, maar de beste oplossingen liggen in een holistische en coherente aanpak. Zoals Ban Ki Moon aangeeft in zijn verslag⁷⁰ wordt er vandaag goed werk geleverd, maar met horten en stoten. Met ad hoc allianties worden wat miljarden bijeen geraapt om de kindersterfte te verminderen en om moeders die leven geven ook zelf in leven te houden.

In een gemondialiseerde wereld kan het Zuiden geen aparte wereld zijn, want het hangt nauw samen met de lotgevallen van het Noorden. Elke structurele oplossing zal daarom voor Noord én Zuid moeten gelden. Het betekent ook dat er geen aparte oplossingen specifiek voor kinderen, noch voor armen moeten komen, maar oplossingen voor de hele samenleving en voor de hele internationale gemeenschap.

Met de ontwikkelingssamenwerking kunnen mensen geholpen worden, zeer zeker, maar op termijn moeten de structuren bekeken worden. Dat betekent dat we moeten beseffen dat arme kinderen in arme gezinnen leven en dat die arme gezinnen in vaak erg ongelijke samenlevingen leven waarin ze zo goed als machteloos zijn.

Wat kunnen we doen?

Binnenkort staan de onderhandelingen over post-2015 op de agenda. De millenniumdoelstellingen lopen af en zullen vervangen worden door een nieuwe reeks doelstellingen. Mensenrechten, duurzame ontwikkeling, ongelijkheid, arbeidsrecht en sociale bescherming zullen hopelijk de belangrijkste plaatsen innemen. De extreme armoede uit de wereld helpen is niet genoeg. De verarmingprocessen moeten worden stopgezet en dat vraagt meer dan enkel armoedebestrijding. UNICEF vraagt dat wordt geïnvesteerd in sociale bescherming voor kinderen, dat mensen toegang krijgen tot gratis gezondheidszorg en onderwijs. Het leven en het welzijn van kinderen wordt zeer sterk beïnvloed door het leven en het welzijn van de zorgverstrekkers⁷¹.

Belangrijk is daarom dat ook wordt ingezet op universaliteit, dit is één enkel kader waarin de verplichtingen van Noord en Zuid worden samen gevat. In de huidige MOD's is punt 8, waarin de verplichtingen van het Noorden staan opgesomd, ook dat wat het sterkst achterop loopt.

Het betekent, voor arme kinderen, dat het Noorden werkt aan een eerlijker handelssysteem, aan de strijd tegen kapitaalvlucht en fiscale paradisijsen, aan een drastische vermindering van de CO²-uitstoot, aan een bevordering van ecologische landbouw, aan andere productie- en consumptiesystemen. Het betekent dat ook het Zuiden de teugels niet langer laat vieren maar werkt aan een degelijk belastingstelsel, aan de invoering van een goed systeem voor sociale bescherming, aan controle op multinationals, enz.

⁷⁰ Ban Ki Moon (2013), *Op.Cit.*, paragrafen 61 en 63.

⁷¹ UNICEF (2012), *Integrated Social Protection Systems. Enhancing Equity for Children*

Het betekent ook dat moet gewerkt worden aan een mondiale inkomensherverdeling, aan een betere vorm van wereldbestuur met macht en participatie voor alle landen en volken. Vandaag zijn het nog steeds de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog die alles voor het zeggen hebben in de Veiligheidsraad van de VN zowel als bij de Wereldbank als het IMF.

We zijn het aan onze kinderen verschuldigd, want het is hun wereld die wordt gemaakt. Van de beslissingen vandaag hangt de toekomst van de wereld af, de armoede of het welzijn van miljoenen, het vertrouwen of de angst van jongeren. Werken aan een betere wereld, een wereld waarin niet de economie maar het welzijn van kinderen en volwassenen prioriteit krijgen. Malala en Mohamed vragen niets anders.

De wereld is de afgelopen decennia sterk veranderd. We leven in één wereld, met één mensheid. Voor het eerst kan het ideaal van de moderniteit, één internationale gemeenschap echt vorm krijgen. Het kan, als we ook de beste lessen van die moderniteit in de praktijk brengen en bijzonder voorzichtig zijn met het opleggen van “onze waarden” aan anderen. Armoede is niet het probleem van arme mensen of arme kinderen, maar van de hele gemeenschap. Het probleem van arme kinderen is het probleem van hun vaders en moeders, van de arbeidsmarkt en van het handelssysteem. Alle mensen hebben behoefte aan bescherming, waar en hoe ze ook leven en werken.

Bronnen

- BAN KI MOON (2013), *A life of dignity for all*, document A/68/202
- COMITE POUR L'ANNULATION DE LA DETTE DU TIERS MONDE (CADTM) (2009), *Les chiffres de la dette 2009*
- COMMISSION RECOMMENDATION OF 20.2.2013, Investing in children: breaking the cycle of disadvantage, *Europese Commissie*, 20.02.2013
- CORNIA, G.A. et al. (ed.) (1987), Adjustment with a human face. Protecting the vulnerable and promoting growth. In: UNICEF (1989), *The invisible adjustment. Poor women and the economic crisis*
- GLOBAL FINANCIAL INTEGRITY (2012), *Global Financial Flows from developing countries: 2001–2010*
- GLOBAL FINANCIAL INTEGRITY AND AFRICAN DEVELOPMENT BANK (2013), *Illicit Financial Flows and the Problem of Net Resource Transfers from Africa: 1980–2009*
- GUDYNAS, E. y ACOSTA, A. (2011), *El buen vivir más allá del desarrollo, Qué hacer*, n° 181, 70–81
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2010), *World Social Security Report*
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2012), *Text of the Recommendation concerning national floors of social protection*, Provisional Record No. 14A
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (1952), *Convention 102 of 1952 on the minimum standards for social security*
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2008), *Can Low Income Countries Afford basic Social Security?*, Social Security Policy Briefing Paper 3

INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013*

LUSTIG, N., et al. (2013), *Deconstructing the decline in Inequality in Latin America*, World Bank, PRWP 6552

MESTRUM, F. (2013), *An emerging new social paradigm for Europe* Zie: http://www.globalsocialjustice.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=397:an-emerging-new-social-paradigm-for-europe&catid=10:research&Itemid=13

ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD) (2013), *DAC Members' Aid Performance in 2011. Part V of Development Co-operation Report 2012*

UNICEF (2012), *Integrated Social Protection Systems. Enhancing Equity for Children*

UNITED NATIONS (1974), *Declaration/ Action program on the establishment of a new international economic order*, GA 3201 (S-VI) and 3202 (S-VI)

Van bevroren naar verdampt budget ontwikkelingssamenwerking

Inleiding	85
Een terugblik: de evolutie van de Belgische bijdrage voor ontwikkelingssamenwerking van 2008 tot en met 2011	86
2012 – de begroting is ernstig uit evenwicht – de verschillende besparingen van 2012 op een rijtje	87
Begrotingscontrole maart – april 2012	87
De Belgische Investeringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden (BIO)	87
BTC en EDF – minder middelen opgevraagd dan voorzien	87
Begrotingscontrole oktober	88
Schoonmoederpraktijken	88
Vrijwillige bijdragen aan multilaterale organisaties	89
De eindafrekening: hoeveel gaf België uit aan officiële ontwikkelingssamenwerking?	90
DGD	90
Totale ODA 2012	90
Wat brengt de toekomst: begroting 2013 en begrotingscontroles	92
Bronnen	93

Van bevroren naar verdampt budget ontwikkelings-samenwerking⁷²

Koen Detavernier

Inleiding

Gezien de zware economische crisis en de weerslag die deze heeft op de begrotingen van alle Europese regeringen hadden we enerzijds wel gevreesd voor bezuinigingen bij ontwikkelingssamenwerking, maar anderzijds toch stilletjes gehoopt dat de Belgische ontwikkelingssamenwerking de dans wat zou ontspringen. Niet dus.

In het regeerakkoord van Di Rupo I staat nochtans dat de regering vasthoudt aan het engagement om 0,7% van het BNI vrij te maken voor ontwikkelingssamenwerking, maar dat ze zich genoodzaakt ziet (zag) om het budget tijdelijk te **bevriezen**.

In tijden van crisis en grote begrotingstekorten valt een bevrozing op het eerste gezicht nog mee, want het is ook geen daling. Maar ook een bevrozing betekent dat we steeds weer onze beloftes t.a.v. de zwakste bevolkingsgroepen breken, terwijl zij absoluut geen schuld hebben aan de huidige crisis. Op deze manier worden ze er zelfs **twee keer het slachtoffer** van. Eén keer omdat het ook voor hen economisch moeilijker wordt dan vroeger en nu opnieuw door de dalende ontwikkelingssamenwerking. In feite is die bevrozing een besparing van ongeveer 600 miljoen, want volgens de programmawet van 2002 had België sinds 2010 effectief 0,7% van zijn BNI moeten besteden aan ontwikkelingssamenwerking.

De term bevrozing gaf de indruk dat de uitgaven slechts *on hold* werden gezet. Maar toen kwam de begrotingscontrole van 26 oktober 2012 en zagen we een paar honderd miljoen van het bevroren budget in rook opgaan. Eén pennentrek, één lineaire maatregel waarmee alle samendrukbare uitgaven gewoon geschrapt werden. Men bedoelde daarmee: enkel uitgaven die essentieel zijn voor het functioneren van de Belgische staat konden nog gebeuren (niet-samendrukbaar). “En wat dan nog,” zou men denken. Iedereen moest toch bijdragen. Wat niet essentieel is, schrap je het eerst.

⁷² Dit artikel is een in september 2013 geactualiseerde versie van het betreffende hoofdstuk in: 11.11.11 (2013), *De Belgische Ontwikkelingssamenwerking in 2012*, Jaarrapport

Maar wat koop je bij ontwikkelingssamenwerking met een dergelijk criterium als het gros van de uitgaven **buiten België** gebeuren? Die zijn per definitie “samendrukbaar”. Enkel uitgaven waarvoor halfweg oktober contractuele verplichtingen bestonden, konden nog doorgaan.

Daardoor deelde ontwikkelingssamenwerking onevenredig zwaar in de klappen om de Belgische financies op orde te krijgen. In totaal werd in de loop van 2012 voor ongeveer 420 miljoen euro aan voorziene uitgaven geschrapt.

Een terugblik: de evolutie van de Belgische bijdrage voor ontwikkelingssamenwerking van 2008 tot en met 2011

Sinds 2008 kenden de uitgaven van de Belgische overheden een sterke stijging. De ODA⁷³ steeg van 1,42 miljard euro in 2007 (0,43% van het Bruto Nationaal Inkomen - BNI) tot 2,26 miljard euro in 2010 (0,64% van het BNI).

Die stijging was enerzijds het gevolg van een flinke verhoging van het budget en de uitgaven van de Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire Hulp (DGD), van 847 miljoen euro in 2007 tot 1,32 miljard in 2010.

Anderzijds werd er in 2010 ook een uitzonderlijk groot bedrag aan schuld-kwijtschelding meegeteld. In totaal 416 miljoen euro. Het ging grotendeels om heel oude schulden aan de Democratische Republiek Congo. De internationale ngo-gemeenschap vindt het niet correct deze bedragen integraal mee te tellen omdat ze in de praktijk zo goed als niets meer waard zijn. Het is m.a.w. veel meer een boekhoudkundige opkuis, dan een echte bijdrage aan de ontwikkeling van de partnerlanden. Het kost de donorlanden ook zo goed als niets, omdat de schulden al vrijwel volledig afgeschreven zijn. Daarnaast werden ook nog bedragen meegeteld van de opvang van asielzoekers in België en een bedrag aan toegewezen studentenkosten (een “gemiddelde” kost van elke student in België uit een land op de OESO DAC lijst, los van concrete beurzen of de inschakeling in een ontwikkelingsprogramma). De Belgische “Genuine aid” of “echte hulp” bedroeg dan ook slechts 1,745 miljard, of 0,492% van het BNI.

Maar toch: ook dit bedrag voor “echte hulp” was een absoluut record. De stijging van de uitgaven op de DGD - begroting, met ongeveer een half miljard euro op drie jaar tijd, mocht gezien zijn!

In 2011 stagneerden de Belgische uitgaven voor Ontwikkelingssamenwerking. Er was slechts een minimale toename op de DGD - begroting (1,34 miljard euro) en er werden veel minder schuldkwijtscheldingen meegeteld.

De totale ODA in 2011 kwam uit op 2,01 miljard euro of 0,53% van het BNI.

Maar: als we de “echte hulp” van 2010 en 2011 vergelijken zien we in nominale termen toch een kleine toename. Van 1,745 miljard naar 1,79 miljard euro. Als percentage van het BNI was er wel een kleine daling, van 0,492% in 2010 naar 0,475% in 2011.

⁷³ ODA: Official Development Assistance – de som van alle uitgaven die volgens de criteria van het Comité voor Ontwikkelingssamenwerking van de OESO (OESO-DAC) aangerekend mogen worden als bijdragen tot officiële ontwikkelingssamenwerking.

2012 – de begroting is ernstig uit evenwicht – de verschillende besparingen van 2012 op een rijtje

Begrotingscontrole maart – april 2012

De voorziene kredieten voor DGD werden tijdens de eerste begrotingscontrole in maart – april al verminderd met 50,18 miljoen euro: van 1,47 naar 1,42 miljard euro. De tussenkomst van het departement Ontwikkelingssamenwerking in de saneringslening van de Nationale Delcrederedienst (19,5 miljoen euro) werd **uitgesteld**. En daarnaast werd ook de Belgische bijdrage (30 miljoen euro) aan de wedersamenstelling van de middelen van het Afrikaans Ontwikkelingsfonds naar 2013 **verschoven**.

Op dat moment schatte de minister de ODA/BNI-ratio voor 2012 nog op 0,57% (o.a. geholpen door een lager dan verwacht BNI). Twee keer “uitstel” en in het geval van de saneringslening voor Delcredere is het een uitgave die niet eens ODA-aanrekenbaar is ⁷⁴. Het had erger gekund.

Toen was het nog lente. In de loop van het najaar werd duidelijk dat het onmogelijk zou zijn om een aantal voorziene uitgaven effectief (volledig) te realiseren.

De Belgische Investeringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden (BIO)

Er was zware kritiek op het functioneren van BIO, o.a. in een 11.11.11-dossier ⁷⁵, omdat **rendement** bij BIO belangrijker lijkt dan ontwikkelingsresultaten. De regering wil de bijdragen in BIO kunnen beschouwen als een aandeel zodat ze niet moeten worden meegeteld in het primair saldo (begrotingstekort of -overschot). Daarom moet van de Europese Commissie een marktconform rendement van 5% gehaald worden. Een eis die gezien de doelstelling van BIO hoe dan ook veel vragen oproept, maar die ook moeilijk gehaald wordt. Van het voorziene budget voor BIO, meer dan 100 miljoen, werd in 2012 dan ook vrijwel niets uitbetaald.

BTC en EDF – minder middelen opgevraagd dan voorzien

Zowel het Europees Ontwikkelingsfonds (EDF) als de Belgische Technische Coöperatie (BTC) vroegen een deel van de voor hen voorziene middelen niet op. Bij het EDF ging het om 30 miljoen, veroorzaakt door vertragingen bij de uitvoering van programma's. Bij de BTC ging het voor een deel over vertraging en voor een deel over een reserve van het voorgaande jaar, samen goed voor 60 miljoen. In het volgende hoofdstuk van dit rapport gaan we dieper in op een aantal mogelijke oorzaken.

In de loop van het jaar was er met andere woorden al voor in totaal **240 miljoen** geschrapt in de uitgaven van DGD, een besparing van 16,2% van het DGD-budget. Een “makkelijke” besparing voor een regering in financiële nood. Het was blijkbaar nog niet voldoende want toen kwam 26 oktober.

⁷⁴ De bijdrage van het departement Ontwikkelingssamenwerking in die lening is er ooit gekomen in ruil voor schuldkwijtschelding voor ontwikkelingslanden. Omdat de schuldkwijtschelding zelf al integraal als ODA aangerekend wordt, kan men de bijdrage in de lening niet als ODA rekenen.

⁷⁵ 11.11.11. (2012), *Ondernemen tegen armoede?*, 11Dossier

Begrotingscontrole oktober

De beslissing om alle samendrukbare uitgaven te schrappen betekende voor het departement Ontwikkelingssamenwerking dat men ongeveer 180 miljoen aan dossiers die nog in de pijplijn zaten schrapt. Waarom er op dat moment nog zoveel dossiers ter behandeling voorlagen, bespreken we uitgebreid in het volgende deel. Eén van de redenen had rechtstreeks te maken met de versterkte **budgettaire discipline** die tot een streng toezicht op de uitgaven leidde.

De voorbije jaren waren een aaneenschakeling van verkiezingen en politieke impasses. Ons land had in de periode 2010–2011 541 dagen lang geen regering. Een regering in lopende zaken kan weinig of geen nieuwe politieke beslissingen nemen. Bovendien wordt het budget in lopende zaken uitgegeven via een systeem van “**voorlopige twaalfden**”. Dat betekent dat de regering elke maand evenveel geld mag uitgeven als tijdens dezelfde maand een jaar eerder. Bovendien werd er een procedure van budgettaire behoedzaamheid ingesteld. Dit vertaalde zich in een scherper toezicht op alle uitgaven. Voor elke uitgave boven de 5.500 euro was een akkoord van de ministerraad nodig, terwijl normaal gezien een handtekening van de minister volstaat.

Dit systeem bleef ook in voege toen Di Rupo I eind 2011 aantrad en in de loop van 2012 is het zelfs nog verstrakt. Dossiers werden, voorafgaand aan het inschrijven op de agenda van de ministerraad, gecontroleerd op hun opportuniteit door een comité bestaande uit vertegenwoordigers van de eerste minister, de vice-eersteministers en de minister van Begroting, ook wel het “hakbijlcomité” genoemd, met als belangrijkste doelstelling zoveel mogelijk te **bezuinigen**. In geval van een negatieve beoordeling kwam het dossier niet op de agenda van de ministerraad. Dossiers werden regelmatig teruggestuurd met de vraag tot bijkomende informatie, wat voor extra vertragingen zorgde.

Schoonmoederpraktijken

In tijden van lopende zaken valt een dergelijk controlesysteem wellicht te verantwoorden, maar het is bijzonder streng voor een regering met volheid van bevoegdheden. Het ontnemt bovendien de verantwoordelijkheid van de verschillende departementen. Een schoonmoeder keek als het ware mee over de schouder voor elke 5.500 euro die uit de portefeuille werd gehaald. Enorme **vertragingen** van de goedkeuring van dossiers waren dan ook het logische gevolg. In vergelijking met 2008 is het aantal dossiers dat op een ministerraad werd besproken in 2011 verdubbeld⁷⁶.

Deze extra controles werden pas aan het begin van dit jaar (2013) **opgeheven**. Gezien het departement Ontwikkelingssamenwerking over een groot percentage werkmiddelen beschikt, bleef dit departement allesbehalve gespaard van deze administratieve rompslomp. Vraag is ook wat de toekomst zal brengen, want 2014 is alweer een verkiezingsjaar. Indien de regeringsvorming moeilijk verloopt,

⁷⁶ FOD Budget en Beheerscontrole (2012), *Jaarverslag FOD B&B 2011*. Zie: www.begroting.be/pages/begroting/jaarverslag_2011.pdf

gaan we misschien weer een lange periode van lopende zaken en dus van onzekerheden tegemoet.

Dit systeem zorgde ervoor dat zelfs dossiers die in de eerste helft van september een **positief advies** van de inspecteur van Financiën gekregen hadden, niet tijdig goedgekeurd waren op de ministerraad om de beslissing van 26 oktober te overleven.

Het excuus van enkele kabinetten van vicepremiers dat DGD zijn budget toch niet op zou krijgen, is dan ook nogal flauw. Zoals we hiervoor zagen, waren er met enkele begrotingsposten inderdaad problemen, maar het gros van de dossiers had wel degelijk de oorspronkelijke deadline van begin december gehaald. De onaangekondigde beslissing van 26 oktober om die te verleggen naar halfweg oktober trof het departement extra hard.

In de 180 miljoen euro die sneuvelden, zat o.a. 43 miljoen euro aan humanitaire projecten, waarvan ruim 18 miljoen van ngo's. Voor de **humanitaire samenwerking** betekende dit vrijwel het gehele beschikbare budget voor ngo's. Vooral hulporganisaties als Artsen zonder Grenzen, Oxfam, Het Rode Kruis of Caritas voelden deze besparingen. Noodhulp aan Syrische vluchtelingen of voedselhulp aan Senegal zijn m.a.w. ook "samendrukbaar".

Daarnaast werd ook het Wereldvoedselprogramma zwaar getroffen (ongeveer 17 miljoen euro).

Vrijwillige bijdragen aan multilaterale organisaties

Ook enkele structurele bijdragen aan VN-organisaties moesten er aan geloven. Het VN-Milieuprogramma (UNEP): - 3,5 miljoen euro, UNAIDS: - 4,4 miljoen, UN Women: - 1,65 miljoen en de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO): - 2,8 miljoen.

Door de afgelopen jaren sterk in te zetten op een aantal VN-organisaties (zowel inhoudelijk als financieel) slaagde België erin om op het beleid van verschillende multilaterale instellingen te wegen. Deze besparingen zetten dit op de helling en brengen onze internationale **geloofwaardigheid** in het gedrang. Binnen het bestuursorgaan van donoren van UNAIDS neemt België dit jaar het voorzitterschap op binnen zijn "constituency". Aangezien we vorig jaar geen bijdragen stortten, slaan we hier maar een mal figuur.

De eindafrekening: hoeveel gaf België uit aan officiële ontwikkelingssamenwerking?⁷⁷

DGD

Uiteindelijk besteedde DGD in 2012 1,032 miljard euro aan ODA-aanrekenbare uitgaven. Dit is maar liefst 308 miljoen minder dan in 2011 en **407 miljoen euro minder** dan aanvankelijk begroot (1,439 miljard euro)⁷⁸. De grootste verschillen tussen de begroting en de effectieve uitgaven zien we bij de direct bilaterale samenwerking (technische samenwerking en beurzen), bij het Europees Ontwikkelingsfonds, bij BIO en bij de humanitaire samenwerking en maatschappijopbouw.

Voor technische samenwerking en beurzen werd uiteindelijk 188,5 miljoen euro gerealiseerd, waar er oorspronkelijk 240 miljoen voorzien was. Bij het Europees Ontwikkelingsfonds (en -bank) werd 102,8 miljoen gerealiseerd op 137,9 voorzien in de begroting. Aan BIO werd zoals hierboven al aangehaald zo goed als niets uitbetaald. Voor humanitaire samenwerking werd uiteindelijk slechts 69,2 miljoen gerealiseerd, terwijl er in de begroting 123 miljoen voorzien was. Voor maatschappijopbouw ten slotte werd 14,4 miljoen gerealiseerd, waar aanvankelijk 45 miljoen voorzien was.

Totale ODA 2012

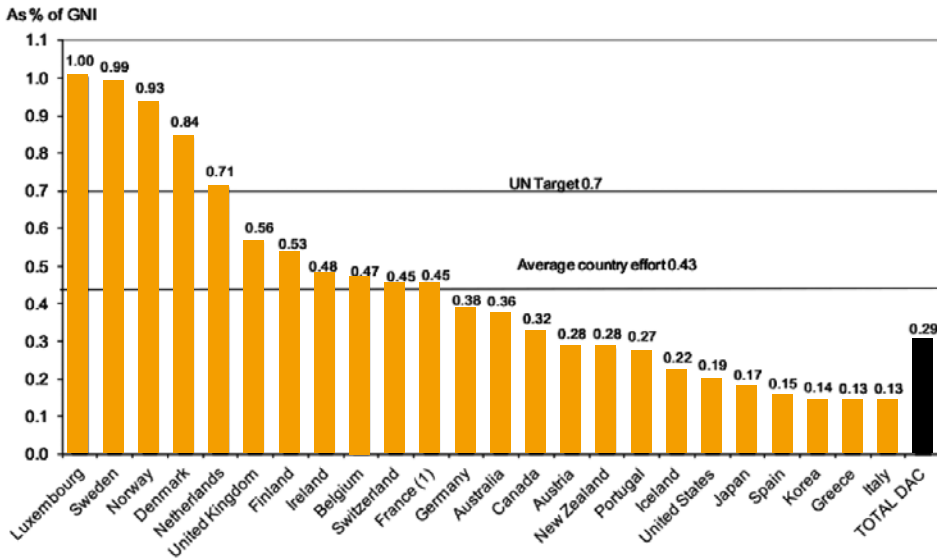
Alle ODA aanrekenbare uitgaven samen komen op ongeveer op 1,8 miljard euro⁷⁹. Dat is **0,47% van het Bruto Nationaal Inkomen**, dat in 2012 381,07 miljard euro bedroeg. België zakt daarmee naar de 9e plaats onder de DAC-donoren.

Dit is een ferme duik t.o.v. 2011, dat ook al een grote daling was t.o.v. 2010. België staat daarmee terug onder het niveau van 2008, steeds verder verwijderd van de wettelijk vastgelegde 0,7%-norm.

⁷⁷ Overzicht Belgische ODA 2010–2012 per Kanaal, de meest recente versie van deze tabel is te vinden via de site van DGD: http://diplomatie.belgium.be/nl/binaries/oda_apd_2009-2012_tcm314-196776.pdf

⁷⁸ Niet alle uitgaven van DGD zijn ODA aanrekenbaar, zoals bv. de geschrapte bijdrage in de saneringslening van Delcredere of de bijdragen in de VN-operatie in DRC, MONUC.

⁷⁹ Dit bedrag is een raming. Voor enkele uitgaven categorieën die als ODA aangerekend worden, hebben we nog geen definitief bedrag.

(1) Raming van het OESO-DAC secretariaat

En dan zijn de cijfers voor 2012 ook opnieuw meer “vervuild” dan in 2011. Dat wil zeggen dat er opnieuw een groter bedrag aan **kwijtschelding** van oude commerciële schulden via de Delcredere dienst wordt meegeteld (211,62 miljoen euro, voornamelijk aan Ivoorkust en Guinee-Bissau). Zoals elk jaar zijn ook nu weer bedragen van toegewezen studentenkosten (± 38 miljoen) en voor de opvang van vluchtelingen in België (97,4 miljoen) meegeteld. Allemaal uitgaven die volgens de internationale ngo-gemeenschap niet kunnen worden beschouwd als een echte bijdrage tot ontwikkelingssamenwerking (*genuine aid*), maar die van de OESO-DAC wel mogen worden meegeteld⁸⁰.

Als we deze bedragen niet meetellen, gaf België slechts **1,457 miljard** uit aan ontwikkelingssamenwerking, of **0,382% van het BNI**. Daarmee is de stijging die er was van 2008 tot en met 2010 grotendeels weer tenietgedaan.

⁸⁰ Voor gedetailleerde argumenten waarom internationale ngo's deze drie bedragen niet meetellen als echte hulp verwijzen we naar de jaarrapporten over de Belgische Ontwikkelingssamenwerking in 2009 en 2010.

2008	2009	2010	2011	2012
1,49	1,7	1,745	1,79	1,457
0,43%	0,5%	0,492%	0,475	0,382%

Tabel 2–“Genuine aid” van België 2008–2012 (bedragen in miljard euro en % ODA/BNI)

Wat brengt de toekomst: begroting 2013 en begrotingscontroles

Bij de opmaak van de initiële begroting van 2013 moest ontwikkelingssamenwerking opnieuw 100 miljoen inleveren. Het ODA aanrekenbare budget van DGD zakte daardoor terug tot 1,339 miljard. Tijdens de begrotingscontrole van april 2013 werd nog eens 26 miljoen geschrapt en eind juni moest ontwikkelingssamenwerking weer in de klappen delen.

Er werd opnieuw 50 miljoen weggesneden en er werd daarenboven voor 44 miljoen aan uitgaven geblokkeerd. Die laatste maken deel uit van een buffer die de regering aanlegde voor tegenvallende fiscale inkomsten. Gezien de precaire toestand van de Belgische economie moeten we ernstig vrezen dat die middelen ook definitief geschrapt zullen worden.

Dat brengt de totale bezuiniging in 2013 op 220 miljoen euro.

De totale bijdrage van ontwikkelingssamenwerking in de sanering van de overheidsfinanciën over 2012 en 2013 komt daarmee op ongeveer **627 miljoen euro**. Dat is een enorme inlevering van **22,4%** op een totaal van 2,8 miljard (indien het budget, zoals voorzien in het regeerakkoord, “bevroren” was geweest).

Daarnaast werd ook bij buitenlandse zaken gesnoeid. De posten preventieve diplomatie en conflictpreventie, ook ODA aanrekenbare uitgaven, moesten samen 7 miljoen inleveren.

Er is dan ook **geen sprake van een inhaaloperatie** om de bezuinigingen van 2012 goed te maken. BTC moet het in totaal met 59 miljoen minder doen dan initieel voorzien in 2011 (40 miljoen bij de opmaak van de begroting en 19 miljoen bij de begrotingscontrole van april). BIO krijgt 50 miljoen toegewezen, waar er in 2011 oorspronkelijk 100 miljoen voorzien was en de multilaterale organisaties moeten samen ongeveer 30 miljoen euro inleveren. Na het niet uitbetalen van een aantal bijdragen in 2012 is dat opnieuw een harde klap. UNDP en het Globaal Fonds voor de aanpak van aids, tuberculose en malaria (*Global Fund*) zien hun steun zakken van 21,5 miljoen naar 11,5 miljoen euro. Deze laatste besparing is zonder meer schrijnend, alsof je aan hiv-patiënten zou kunnen vragen om hun behandeling even stop te zetten. UNICEF moet het met 8,5 miljoen euro minder doen en zakt van 18,8 naar 10,34 miljoen. En daarmee is het einde van de lijdensweg nog niet in zicht. Ook voor **2014** wordt nu al een bezuiniging voorzien van **125 miljoen** op de begroting van DGD.

Bronnen

11.11.11 (2013), *De Belgische Ontwikkelingssamenwerking in 2012*, Jaarrapport

11.11.11 (2012), *Ondernemen tegen armoede?*, 11Dossier

FOD Budget en Beheerscontrole (2012), *Jaarverslag FOD B&B 2011*. Zie: www.begroting.be/pages/begroting/jaarverslag_2011.pdf

Overzicht Belgische ODA 2010–2012 per Kanaal: http://diplomatie.belgium.be/nl/binaries/oda_apd_2009-2012_tcm314-196776.pdf

Child responsive budgeting: budget als een instrument voor de verwezenlijking van kinderrechten

Waarom investeren in kinderen?..... 95

Child responsive budgeting..... 96

**Context analyse: nagaan hoe de crisis kwetsbare
bevolkingsgroepen en kinderen blijft aantasten** 98

Oorzaakanalyse gebaseerd op rechten 99

**Ontwikkelingshulp om kinderen te beschermen in tijden
van crisis** 101

Increase value for money 101

Meer info 104

Bronnen 104

08

Child responsive budgeting: budget als een instrument voor de verwezenlijking van kinderrechten

95

Nele Lefevere

Kinderen vormen meer dan één derde van de wereldbevolking. In 2010 waren er 2,2 miljard kinderen; als de huidige demografische trends aanhouden, zullen er tegen 2025 nog 2 miljard kinderen bijkomen en het aantal dat leeft in 's werelds armste landen zal blijven stijgen. Alleen al in cijfers staan kinderen centraal bij de ontwikkelingshulp aangezien zij als één van de belangrijkste groepen er voordeel uit halen. In deze tekst wordt stil gestaan bij waarom en hoe investeren in kinderen, zeker in tijden van crisis.

Waarom investeren in kinderen?

Eerst en vooral is investeren in kinderen **fundamenteel om de naleving van hun rechten te verzekeren**. Het Verdrag inzake de rechten van het kind (verder Kinderrechtenverdrag) stipuleert de wettelijke verplichtingen voor nationale regeringen om ervoor te zorgen dat de economische, sociale, burgerlijke, politieke en culturele rechten van het kind nageleefd worden in zoverre de beschikbare middelen het toelaten.

Artikel 4 van het kinderrechtenverdrag stelt dat:

'De Staten die partij zijn, nemen alle nodige wettelijke, bestuurlijke en andere maatregelen om de in dit Verdrag erkende rechten te verwezenlijken. Ten aanzien van economische, sociale en culturele rechten nemen de Staten die Partij zijn deze maatregelen in de ruimste mate waarin de hun ter beschikking staande middelen zulks toelaten en, indien nodig, in het kader van internationale samenwerking.'

Bijgevolg bindt het artikel de ondertekenende staten ertoe om alle nodige middelen te investeren in het openbaar beleid en programma's die de verwezenlijking van de sociale en economische rechten van het kind mogelijk maken. Belangrijk is ook dat wanneer staten het Verdrag ratificeren, zij ook de verplichting op zich nemen om bij te dragen aan de wereldwijde uitvoering ervan, via internationale samenwerking. Dit is vooral belangrijk voor rijkere landen, die een dubbele

verplichting hebben: de naleving van de rechten waarborgen binnen hun grenzen en de verwezenlijking van de rechten steunen in minder ontwikkelde landen door het aanbieden van hulp en technische bijstand (Perezniето, Powell & Avdagic, 2011).

Ten tweede **vormt de kindertijd een unieke kans**. De studie van de kinderopvoeding toont aan dat zelfs tijdelijke ontberingen bij jonge kinderen onomkeerbare gevolgen kunnen hebben op hun toekomstige capaciteiten en zo ook op de toekomstperspectieven van een land. Interventies en beleidskeuzes van vandaag bepalen of miljoenen kinderen en jongeren in staat zullen zijn hun volledig potentieel te verwezenlijken of hen een toekomst te wachten staat met verslechterende onrechtvaardigheid en marginalisering.

Ten derde betekent investeren in kinderen **een investering in de toekomstige ontwikkeling van een land**. Herhaalde studies hebben uitgewezen dat investeringen met relatief lage financiële kosten tijdens de kindertijd een leven lang voordelen kunnen opleveren, niet enkel voor individuen maar ook voor de maatschappij en economie. Zo werd bijvoorbeeld in 2012 aan de Copenhagen Consensus – een commissie van enkele toonaangevende economen ter wereld – gevraagd voor de komende vier jaar de prioriteiten van beleidsmakers en filantropen te identificeren om enkele van 's werelds meest dringende problemen aan te pakken en dit rekening houdend met rendabiliteit. De top vijf bestond uit gebundelde interventies om ondervoeding bij kleuters te verminderen, een subsidie voor malaria combinatietherapie, uitgebreidere immunisering van kinderen, ontwormen van schoolkinderen en uitgebreidere tuberculose behandelingen. Deze zijn allemaal van het grootste belang voor kinderen.

Daaraan verwant is dat investeren in kinderen kan helpen om eerlijke, inclusieve maatschappijen te bevorderen waardoor meer mensen actief deel uit kunnen maken van hun economische ontwikkeling. Alle kinderen zouden toegang moeten hebben tot elementaire gezondheids-, onderwijs- en voedingseisen. Door deze aan te bieden zal er meer gelijke toegang komen tot beter betaalde jobs in de toekomst en zal ook de productiviteit verhogen om uiteindelijk bij te dragen aan de economische vooruitzichten van het land.

Naast deze argumenten, is investeren in kinderen een morele must – een verplichting en verantwoordelijkheid die door de maatschappij erkend wordt. Kinderen zijn bij de grootste gebruikers van openbare diensten, gaande van onderwijs, gezondheid, water en sanitair, de dienst kinderbescherming tot voedsel en wegveiligheid. Dit is geen toeval. Gevoelsmatig erkennen maatschappijen dat zorg dragen en investeren in kinderen zoals belichaamd in het kinderrechtenverdrag fundamenteel is en een basisfunctie is van de overheid (UNICEF, 2013).

Child responsive budgeting

De budgettering is het voornaamste instrument waarmee een overheid een beleid kan omzetten in praktijk. Het is het belangrijkste economisch beleidsinstrument van de overheid en weerspiegelt hoe prioriteiten vastgelegd worden en de

middelen worden toegekend. Met andere woorden, de budgetten vertegenwoordigen, in financiële termen, de beleidsdoelen van de overheid.

Er zijn duidelijke financiële gevolgen verbonden aan de vervulling van de plichten onder het kinderrechtenverdrag. De budgetten zijn op die manier een bron van essentiële informatie om de toewijding van de overheid te meten in het verwezenlijken en bereiken van kinderrechten (Perezniето, Powell & Avdagic, 2011).

Het doet er niet toe hoeveel belang landen hechten aan kinderrechten via retoriek of wetgeving. Als ze geen middelen toekennen om deze rechten te verwezenlijken, dan betekent dat dat deze rechten niet als prioriteit beschouwd worden. Om de rechten van alle kinderen prioritair te stellen, vandaag en voor toekomstige generaties, moeten voldoende middelen toegekend worden aan de uitvoering van relevante wetgeving en om de functionaliteit en capaciteiten te waarborgen van instellingen die zich inzetten voor de verwezenlijking van die rechten.

Child responsive budgeting houdt geen nieuwe classificatie van uitgaven in, noch nieuwe procedures. In plaats daarvan stelt het nieuwe analytische criteria voor. Zo kan een budget bijvoorbeeld als *child responsive* gezien worden als het ten minste aan de volgende voorwaarden voldoet:

- In de budgetten zijn gepaste middelen gereserveerd om op progressieve wijze kinderrechten te verwezenlijken.
- Het stelt de uitgesloten sectoren voorop en kent speciale allocaties toe met kostenberekening om zo de meest gemarginaliseerde kinderen te bereiken.
- De besluitvormingsprocessen zijn transparant waarin de belangrijkste belanghebbenden, o.a. organisaties uit het maatschappelijk middenveld voor kinderen en kinderen zelf, actief kunnen deelnemen.
- Er liggen aansprakelijkheidsmechanismen in vast waardoor het recht van burgers op informatie over hoe de budgetten kinderen beïnvloeden, verwezenlijkt wordt.

De hoofdzaak is ervoor te zorgen dat acties en beleidsbesluiten de beschikbare middelen voor de verwezenlijking van kinderrechten niet beperken. Dit is mogelijk door te verzekeren dat de processen **transparant, participatief en accountable** zijn (Gore, 2004). Transparantie in het budget maakt het mogelijk de middelen bestemd voor kindgevoelige beleidsvormen en programma's te onderzoeken (Perezniето, Powell & Avdagic, 2011).

Om ervoor te zorgen dat het budget daadwerkelijk gebruikt wordt als een instrument om kinderrechten te verwezenlijken is het echter belangrijk dat alle relevante actoren op brede schaal kunnen **participeren** in elke fase, beginnend met een inclusieve beleidsdialoog om het budgettaire proces toe te lichten. Donoren spelen een sleutelrol in het helpen van organisaties uit het maatschappelijk middenveld en nationale instellingen zodat beter in staat zijn het budget ontvankelijk te maken voor kinderrechten.

Die budgettering moet beantwoorden aan **billijkheidsoverwegingen** waarbij non-discriminatie en sociale inclusie benadrukt worden en machtsrelaties aandacht krijgen. Dit betekent, bijvoorbeeld, ervoor zorgen dat kinderen, vrouwen en arme families niet gemarginaliseerd worden door allocaties voor de openbare

sector of de besluitvormingsprocessen die leiden tot de formulering van de budgetten (Perezniето, Powell & Avdagic, 2011).

Tenslotte gaat *child responsive budgeting* om meer dan enkel het deel van het budget voor sociale sectoren als onderwijs en gezondheid. Er wordt gesteld dat alle vormen en niveaus van overheidsuitgaven en investeringen een mogelijke impact kunnen hebben op kinderen en dat budgettoewijzingen, processen en instellingen allemaal bijdragen aan de verwezenlijking van kinderrechten.

Onder werken aan een *child responsive budget* kan bijvoorbeeld verstaan worden:

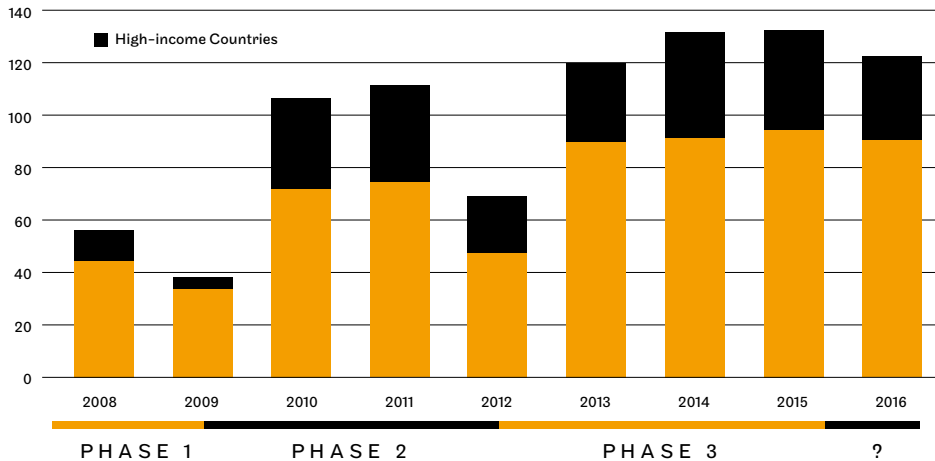
- Kwaliteitsinformatie over beleid, budgettering en kosten openbaar maken om de transparantie te bevorderen.
- Participatie van belanghebbenden verzekeren doorheen de budgettaire cyclus, mogelijkheden voor het maatschappelijk middenveld inbegrepen zodat zij het budget kunnen analyseren en de openbare uitgaven kunnen opvolgen.
- Pleiten voor verbeterde sociale beschermingssystemen om het effect van economische en sociale klappen op het gezinswelzijn te verzachten.

Ook belangrijk te vermelden, is dat hoewel er stappen en processen bestaan die de planning en uitvoering van het budget transparanter en efficiënter maken, het beheer van overheidsuitgaven eerder een politiek dan een eenvoudig technisch proces is. Om beter te budgetteren voor kinderen is het dan ook noodzakelijk dat er politieke wil is om kinderrechten te bevorderen via een beleid of programma dat ondersteund wordt door het budget. Zelfs wanneer er onvoldoende middelen zijn, is het niet enkel door een gebrek aan fondsen – ook voor kinderrechten gerelateerde uitgaven – dat onregelmatigheden in het budgettaire proces voorkomen die mogelijks een negatieve impact hebben op kindgevoelige uitgaven (Perezniето, Powell & Avdagic, 2011).

Context analyse: nagaan hoe de crisis kwetsbare bevolkingsgroepen en kinderen blijft aantasten

Na klappen uit de voedsel-, olie- en financiële sector, verspreidde zich een vierde golf van wereldwijde economische crisis in 2010: fiscale aanpassingen. Het vormde het begin van een tijd vol besparingen die verwacht wordt nog te duren tot minstens eind 2016, zowel in ontwikkelingslanden als landen met hoge inkomens.

Dit in tegenstelling tot de eerste fase van de crisis (2008–2009) toen de wereld nog een beleidsmatige aanpak koos om de crisis te beantwoorden. Sinds 2010 worden de kosten overgedragen op bevolkingen, waarvan velen het moeten stellen met minder jobs, een lager inkomen en beperktere toegang tot openbare goederen en diensten. Kortom, kwetsbare gezinnen ondervinden het grootste effect van besparingsmaatregelen en dragen de kosten van een ‘herstel’ waarin zij uitgesloten worden. In termen van bevolking beïnvloeden besparingen 5,8 miljard mensen of 80% van de wereldbevolking in 2013; er wordt verwacht dat dit nog zal stijgen tot 6,3 miljard of 90% van de wereldbevolking tegen 2015 (Ortiz & Cummins, 2013).

Tabel 1—Aantal landen die overheidsuitgaven verminderen als % van BBP, 2008–2015 Bron: Ortiz & Cummins, 2013.

Vooraf kinderen en arme gezinnen zijn hard getroffen. Terwijl hun nood aan overheidssteun groot en dringend blijft, bedreigt een bredere schaal van besparingsmaatregelen hun kans op overleven, ontwikkeling en andere rechten (Ortiz, Chai & Cummins, 2011).

Typische besparingsmaatregelen zijn o.a. hogere prijzen voor gezondheids- en onderwijsdiensten, een hogere leerling-leerkracht ratio in scholen, verminderen van medisch personeel, stopzetten van uitkeringen, waaronder ook kinderbijslag, en verminderde huisvestingssteun. Qua impact op het niveau en de kwaliteit van essentiële overheidssteun houdt fiscale consolidatie duidelijke risico's in voor kinderen en arme gezinnen. Totale besparingen tijdens 2010–2012 hebben de uitgaven voor de sociale sector beïnvloedt en zo is het moeilijker voor sociale beschermingssystemen om gepaste ondersteuning te bieden aan kwetsbare kinderen en hun familie. Er wordt verwacht dat de verschillende besparingsmaatregelen een ongelijk grotere invloed zullen hebben op arme kinderen en hun familie: loonverlagingen belemmeren het aanbod en de kwaliteit van essentiële gezondheidszorg, onderwijs en sociale beschermingsdiensten, vooral in plattelandsgebieden; ingetrokken subsidies en hogere consumentenbelastingen kunnen ervoor zorgen dat voedsel, transport, geneesmiddelen en andere basisgoederen onbetaalbaar worden, wat het al lage beschikbare inkomen van gezinnen nog verder uitholt (Ortiz, Chai & Cummins, 2012).

Oorzaakanalyse gebaseerd op rechten

Ontwikkelingsactoren hebben een grote rol te spelen bij de start die kinderen krijgen in het leven, hoe ze toegang hebben tot school, beschermd worden tegen geweld en uitbuiting, leven zonder HIV en AIDS en gezond opgroeien zodat zij zich maximaal kunnen ontplooiën. Om dit te bereiken moeten de actoren steeds een

kinderrechtenbril opzetten en op die manier een kinderrechtenanalyse uitvoeren. Zo'n analyse kan informatie bieden over de grondoorzaken van schendingen van de kinderrechten en mogelijke gevolgen voor beleidsplannen en programma's om de ontwikkeling en het welzijn van kinderen te ondersteunen – waaronder vooral sociale bescherming, wat armoede en ongelijkheid kan helpen verminderen (Perezniето, Powell & Avdagic, 2011). Daarbij wordt er verder gekeken dan gegevens omtrent inkomens, consumptie en dienstverlening om de belangrijkste structurele, sociale en politieke beperkingen – en ook economische beperkingen – te bepalen die de ontwikkeling van kinderen belemmeren in het gezin en de maatschappij (UNICEF, 2013a).

Ontwikkelingsfactoren dienen niet enkel de meest gemarginaliseerde en uitgesloten groepen te identificeren en te bereiken, maar ook de aandacht te trekken naar de bredere factoren en structurele oorzaken die leiden tot marginalisatie en uitsluiting. Daaronder vallen bijvoorbeeld discriminatie, gebrek aan politieke wil, lage capaciteit bij dienstverleners en de afwezigheid van systemen voor kindbescherming. Niet enkel de directe ontberingen waarmee zoveel kinderen te kampen hebben, moeten geanalyseerd worden. Er moet ook een analyse gemaakt worden van de sociale, politieke en institutionele factoren die een omgeving creëren waarin deze rechten verwezenlijkt kunnen worden.

Een oorzakaanalyse onderzoekt de oorzaken van tekortkomingen en ongelijkheden binnen een conceptueel kader, waarbij verder gezocht wordt dan de directe oorzaken. Zo kunnen de onderliggende en structurele oorzaken bloot gelegd worden. Deze analyse onderscheidt de knelpunten en barrières die kinderen de toegang belemmeren tot essentiële interventies en diensten. Dan kan een basis actieplan opgesteld worden om ongelijkheid te verminderen.

Bron: UNICEF, 2013a.

Ontwikkelingshulp om kinderen te beschermen in tijden van crisis

101

Hoewel de nood om zorg, ondersteuning en bescherming te bieden aan kinderen vastgelegd is in nationale wetten en internationale akkoorden, kan het moeilijk zijn om deze verbintenissen om te zetten in sterke programma's met overeenkomstige budgetten zodat kinderen hun rechten kunnen genieten als er heel beperkte middelen zijn (UNICEF, 2013a). De verbintenis om sociale uitgaven te verdelen over verschillende sectoren – onderwijs, gezondheid, sociale bescherming, kinderbescherming en andere – om zo programma's op te stellen die de situatie van kinderen voorop stellen, moet uitgaan van een bewuste beslissing om die uitgaven te beschermen en de fiscale ruimte voor deze gebieden uit te breiden, zelfs met economische beperkingen.

Het is echter mogelijk om kinderen en arme gezinnen te beschermen in tijden van besparingen en ongunstige resultaten te vermijden. Er is aangetoond dat zelfs tijdens een crisis het mogelijk is om deze investeringen te behouden. In Ghana stegen inschrijvingen in lagere scholen met 14% nadat schoolgelden werden afgeschaft als onderdeel van een breder programma om de economische gevolgen van de beziningshervorming te temperen. Na de Indonesische financiële crisis van 1998 zette de overheid beurzen op voor arme schoolkinderen, waardoor gezinnen even goed gebruik konden maken van openbare diensten (UNICEF, 2013b).

Bovendien hebben veel investeringen in kinderen aanzienlijke resultaten opgeleverd met betaalbare tussenkomsten. Volgens een WHO-UNICEF onderzoek van 2006 zou zo bijvoorbeeld een jaarlijkse extra investering van 1 tot 1.5 miljard dollar in vaccinatie elk jaar een miljoen jonge levens redden in de 72 armste landen; de extra jaarlijkse rekening om kwaliteitsvol basisonderwijs te bieden aan de kinderen in de wereld, wordt door UNICEF, de Wereldbank en UNESCO geschat tussen 9 en 15 miljard dollar. Met andere woorden, we zouden niet enkel jonge kinderen kunnen redden, maar hen ook basisonderwijs tot 13 jaar kunnen aanbieden door in totaal niet meer dan 2,200 dollar te investeren per kind (UNICEF, 2013b).

Opdat landen hun sociale uitgaven kunnen handhaven, zullen donorlanden hun inspanning echter moeten ondersteunen en hun ontwikkelingshulp blijven aanbieden. Als overheden hun verbintenissen serieus nemen zoals het kinderrechtenverdrag en de Millenniumdoelstellingen, dan moeten zij van kinderrechten een prioriteit blijven maken in ontwikkelingshulp. Investeringen in sociale bescherming kan de huidige armoedecirkel helpen doorbreken. Sociale bescherming, zoals programma's voor geldtransacties of onderwijsbeurzen, kan ondersteuning bieden aan gezinnen wanneer zij geconfronteerd zijn met onzekerheid en volatiliteit, om zo de klap van korte termijn schokken te verzachten (UNICEF, 2013b).

Increase value for money

UNICEF is actief op het terrein van *child responsive* budgeting en dit op verschillende manieren. Hoewel de specifieke initiatieven van UNICEF variëren van land

tot land, zijn er verschillende gemeenschappelijke doelen, die elk bijdragen tot een sterker financieringsbeleid voor kinderen:

- Gelijkheid verbeteren door ervoor te zorgen dat kinderen, vrouwen en arme gezinnen niet gemarginaliseerd worden in zowel de allocaties voor de openbare sector als het besluitvormingsproces dat ze bepaalt.
- Efficiëntie verhogen door te helpen de best mogelijke resultaten te bereiken voor kinderen met de toegewezen middelen.
- Bijdragen aan stabiliteit door genoeg middelen te vergaren om investeringen te onderhouden in de sociale sectoren en door sociale bescherming te bevorderen, vooral tijdens periodes van crisis.

Om de kinderrechten vastgelegd in het kinderrechtenverdrag te vervullen alsook de doelen van internationale ontwikkeling, moeten kinderrechten geoperationaliseerd worden en de voorwaarden die eraan vast hangen moeten geïntegreerd worden in nationale legale beleidskaders. Even belangrijk is dat deze voorwaarden weerspiegeld zijn in plannen voor programma's en uitgaven. Zo is een analyse van het budget – van opmaak tot uitvoering – en het opvolgen van de openbare uitgaven belangrijk om de overheid aansprakelijk te houden. Zo kan men zien of de financiële plannen overeenkomen met beleidsdoelen en uitgaven en de financiële middelen toegewezen worden aan de overeenkomstige domeinen. Zo'n analyse kan ook aantonen waar de overheidsuitgaven noden vervullen of er niet in slagen bepaalde sociale groepen, zoals kinderen, te bereiken (Pereznieto, Powell & Avdagic, 2011).

Ontwikkelingsactoren dienen een kritische rol te spelen bij het ondersteunen van de beheersystemen voor de overheidsuitgaven van een land om ervoor te zorgen dat de middelen efficiënt ingezet worden om kinderrechten te verwezenlijken (UNICEF, 2013). Via *Public Expenditure Tracking Surveys* (PETS) wordt nagegaan of het geld de bedoelde begunstigde bereikt, worden overheidsuitgaven en financiële ondersteuning opgevolgd die heel belangrijk zijn voor kinderen.

PETS is een instrument om de stroom van overheidsmiddelen van het hoogste overheidsniveau tot de dienstverleners en begunstigden op te volgen. Zo worden de verschillen tussen de officiële en werkelijke toewijzingen bepaald en kan gezien worden in welke mate de middelen tot bij de dienstverleners en gebruikers raken. PETS kunnen beleidsmakers en de civiele maatschappij de stroom van fondsen helpen begrijpen om zo geïnformeerde beslissingen te maken.

In de laatste tien jaar blijken PETS heel belangrijke instrumenten om knelpunten, inefficiënties en verspilling in dienstenlevering te bepalen. In sommige gevallen zijn ze ook op succesvolle wijze gebruikt om hervormingen te promoten die leiden tot aanzienlijke verbeteringen in middelentoewijzing (UNICEF, 2011).

Hoewel ontwikkelingshulp- en overheidsinvesteringen essentieel zijn om kinderrechten te verwezenlijken, is ontwikkelingshulp op zichzelf niet genoeg om de kinderrechtenagenda aan te voeren. Die hangt even zwaar af van toewijding op nationaal niveau en de doeltreffendheid van de hulp (Caliari, Way, Raaber, Schoenstein, Balakrishan & Lusiani, 2010). Het is daarom belangrijk economie, efficiëntie en rendabiliteit te stimuleren bij het plannen van officiële ontwikkelingshulp (ODA).

Eén manier om dat te doen is de 'value for money' verhogen door overlappende gebreken aan te pakken. Zo heeft een onvolgroeid kind bijvoorbeeld niks aan voedingssteun als haar gezondheidstoestand niet aangepakt wordt en ze een longontsteking krijgt, wat ook verminderde groei veroorzaakt. Zwaar en veelvuldig achtergestelde kinderen worden het meest rendabel ondersteund via geïntegreerde interventies in verschillende sectoren.

Met deze aanpak is het noodzakelijk volledig kindgericht te werken. Hun rechten en noden zijn afhankelijk van elkaar, versterken elkaar en zijn onvervreemdbaar. UNICEF maakt hierbij gebruik van de *Multiple, Overlapping Deprivation Analysis* (MODA).

MODA is een instrument ontworpen om de ontberingen vast te leggen waar elk kind tegelijkertijd mee geconfronteerd wordt. MODA is volledig kindgericht, daarbij wordt een diepgaand beeld geschetst van kinderen van wie de basisbehoeften niet voldaan zijn. Zo kan er ook vergeleken worden tussen verschillende landen en binnen de landsgrenzen. MODA identificeert overlappende ontberingen op gezinsniveau en voor elk kind individueel op verschillende domeinen zoals water, sanitair, huisvesting, bescherming tegen huiselijk geweld (geanalyseerd voor alle kinderen), voeding en gezondheid (geanalyseerd voor kinderen onder de vijf jaar), onderwijs en informatie (geanalyseerd voor kinderen van 5-17jaar). MODA legt vast hoeveel kinderen met overlappende ontberingen te kampen hebben (frequentie) en ook het gemiddeld aantal ontberingen (intensiteit). MODA kan opgesplitst worden in dimensies en karakteristieken van kinderen om te tonen hoe de samenstelling van de multidimensionale veranderingen in armoede veranderen in verschillende regio's, etnische groepen en andere individuele of gezinskenmerken - met nuttige gevolgen voor beleid en programma. MODA verhoogt de focus op gelijkheid door de ongelijkheden bloot te leggen uit analyses per sector omdat de profielen van kinderen die op verschillende wijzen met ontberingen te kampen hebben, makkelijk te onderscheiden zijn (De Neubourg, Chai, de Milliano, Plavgo & Wei, 2012).

Meer info

www.unicef.org/socialpolicy

www.unicef-irc.org/MODA

104 Bronnen

- CALIARI, A., WAY, S., RAABER, N., SCHOENSTEIN, A., BALAKRISHAN, R. & LUSIANI, N. (2010), *Bringing Human Rights to Bear in Times of Crisis, A human rights analysis of government responses to the economic crisis*, AWID, CESR, Center for Women's Global Leadership at Rutgers, CWGL, ESCR-Net.
- DE NEUBOURG, C., CHAI, J., DE MILLIANO, M., PLAVGO, I. & WEI, Z. (2012), *Step-by-Step Guidelines to the Multiple Overlapping Deprivation Analysis (MODA)*, Working Paper 2012-10, UNICEF Office of Research, Florence.
- GORE, R. (2004), *Influencing Budgets for Children's Rights*, Global Policy Section, UNICEF, New York.
- HARPER, C. & JONES, N. (2009), *Child rights and aid: mutually exclusive?*, Overseas Development Institute, UK.
- HARPER, C., JONES, N. & MCKAY, A. (2009), *Including children in policy responses to economic crises, Lessons from the Past and Policies for a Sustainable Future*, Social and Economic Policy Working Paper, UNICEF, New York.
- ORTIZ, I., CHAI, J. & CUMMINS, M. (2011), *Austerity measures threaten children and poor households, Recent Evidence in Public Expenditures from 128 developing Countries*, Social and Economic Policy Working Paper, UNICEF, New York.
- ORTIZ, I., CHAI, J. & CUMMINS, M. (2012), *Austerity Measures and the Risks to Children and Poor Households*, in *A Recovery for All, Rethinking Socio-Economic Policies for Children and Poor Households*, UNICEF, New York.
- ORTIZ, I. & CUMMINS, M. (2013), *The Age of Austerity: A review of Public Expenditures and Adjustment Measures in 181 Countries*, Initiative for Policy Dialogue and the South Centre.
- PEREZNIETO, P., POWELL, A.G. & AVDAGIC, M. (2011), *Investment in children*, Report commissioned by save the Children Child Rights Governance Initiative, Overseas Development Institute, UK.
- REES, N., CHAI, J. & ANTHONY, D. (2012), *Right in principle and in practice: A review of the social and economic returns to investing in children*, Social and Economic Policy Working Paper, UNICEF, New York.
- UNICEF. (2011). *Public Expenditure Tracking Survey Manual*, A social audit tool to monitor the progress of Vietnam's social and economic development plan.
- UNICEF. (2012). *Investing in Children, A brief review of the social and economic returns to investing in children*, Division of Policy and strategy.

UNICEF. (2012). *Guidance on Conducting a Situation Analysis of Children's and Women's Rights, Taking a rights-based, equity-focused approach to Situation Analysis*, Division of Policy and Strategy.

UNICEF. (2013a). *Child Rights Toolkit, Integrating Child Rights in Development Cooperation*. <http://www.unicef.org/eu/crtoolkit/toolkit.html>

UNICEF. (2013b). Including children in the policy response, http://www.unicef.org/socialpolicy/index_52501.html

Een generatie in gevaar – tijd voor actie

Jongeren drie keer meer kans om werkloos te zijn	107
Gevoel van urgentie	108
Topje van de ijsberg	109
Jeugdwerkloosheid in ontwikkelde economieën	110
Jeugdwerkloosheid in ontwikkelende regio's	110
Jongerenprotesten	111
Wat doet de IAO?	111
De IAO aanbevelingen om jongerenwerkloosheid aan te pakken .	112
Macro-economisch beleid	112
Werkgelegenheidsbeleid voor jongeren	112
Kwaliteitsvol onderwijs	112
Aansluiten van onderwijs, opleiding en werk	113
Stages	113
Actief arbeidsmarktbeleid	114
Ondernemerschap bij jongeren	114
Overheidsinvesteringen en werkgelegenheidsprogramma's	114
Europese jongerengarantie	115
Conclusie	115
Bronnen	116

09

Een generatie in gevaar – tijd voor actie

Marta Makhoul

107

Jong zijn op de arbeidsmarkt is vandaag geen evidentie. Het verzwakken van het wereldwijde herstel in 2012 en 2013 verergerde de jeugdwerkloosheids crisis en de wachtrijen voor beschikbare jobs worden alsmaar langer voor vele jong werkzoekenden. Sommige jongeren geven hun zoektocht naar een job zelfs volledig op. De aanhoudende crisis dwingt jongeren er vandaag ook toe om steeds minder kieskeurig te zijn bij het kiezen voor een baan – een tendens die ook voor de crisis al zichtbaar was. Steeds meer jongeren raken verzeild in tijdelijke contracten of deeltijdse jobs zonder daar zelf voor te kiezen. Waar “zekere” jobs de norm waren voor de vorige generaties – althans in ontwikkelde economieën – worden zij steeds ongrijpbaarder voor de jongeren van vandaag.

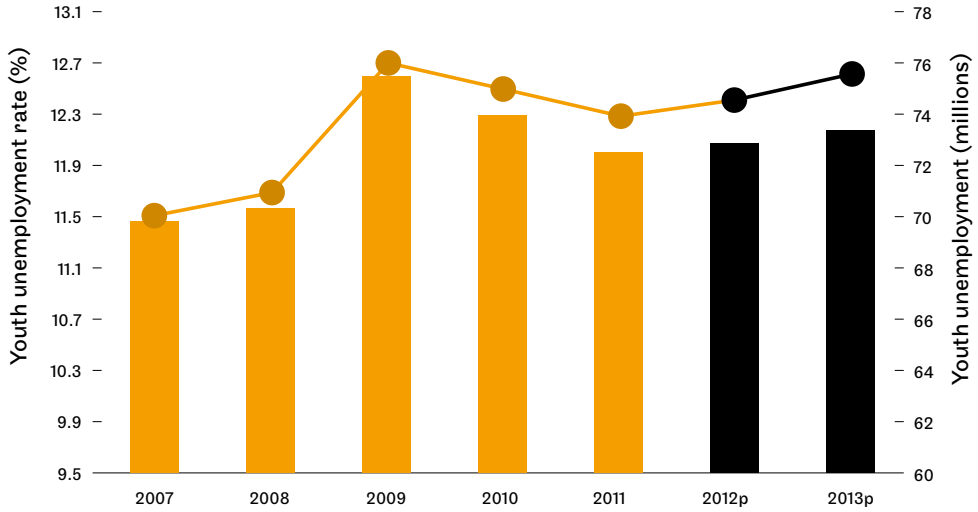
Jongeren drie keer meer kans om werkloos te zijn

De wereldwijde jeugdwerkloosheid bereikte een nieuw hoogtepunt van 12,6% in 2013. Na een tijdelijke daling in 2011 (12,3%) en 2012 (12,4%), bedraagt de jeugdwerkloosheid in 2013 bijna evenveel als in 2009 (12,7%). Dat is 1,3% punt meer dan voor de crisis (11,4% jeugdwerkloosheid in 2007)⁸¹.

De totale wereldwijde jeugdwerkloosheid wordt geschat op 73,4 miljoen in 2013. Dat cijfer benadert de cijfers die werden genoteerd tijdens de piekmomenten van de economische crisis in 2009. Volgens de huidige prognoses zal de wereldwijde jeugdwerkloosheid stijgen tot 12,8% in 2018.

Jongeren hebben drie keer meer kans dan volwassenen om werkloos te zijn en vier op de tien werklozen in de wereld zijn jong.

⁸¹ Alle cijfers in dit artikel komen uit het ILO rapport (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013*. Globale cijfers: <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/youth/2013/lang-en/index.htm>. Cijfers voor ontwikkelde economieën: http://www.ilo.org/brussels/press/press-releases/WCMS_212994/lang-nl/index.htm.

Grafiek – jeugdwerkloosheid in percentage en absolute cijfers

Gevoel van urgentie

De huidige jeugdwerkloosheidscrisis werd nog versterkt door de wereldwijde financiële crisis en leidt tot een hernieuwd gevoel van urgentie. De wereld is er steeds meer van overtuigd geraakt dat actie nodig is. Over de hele wereld worden jonge vrouwen en mannen geconfronteerd met reële, toenemende moeilijkheden bij het vinden van een goede job. Jongeren dromen van een job, vrijheid en sociale rechtvaardigheid. Door de jeugdwerkloosheidscrisis vervreemdden ze van het politieke systeem dat leidde tot economische en sociale uitsluiting van een hele generatie en flagrante ongelijkheid op het vlak van welvaart en inkomen met zich meebracht. Het gevolg daarvan zijn de vele jongerenprotesten tegen het economische onrecht in de wereld.

De toenemende jeugdwerkloosheidscrisis leidt ook tot intergenerationale problemen. Deze crisis breekt met de norm waarbij betere werkgelegenheids- en economische vooruitzichten voor iedere volgende generatie een feit waren. Daarnaast dreigt ook een steeds verregaandere ongelijkheid tussen de jongeren zelf. Als de jeugdwerkloosheidscrisis blijft aanslepen lopen we het risico fundamenteel ongelijke samenlevingen uit te bouwen.

Topje van de ijsberg

De jeugdwerkloosheid is slechts het topje van de ijsberg. Jongeren hebben ook te kampen met problemen als toenemende ongelijkheid, onzekerheid, kwetsbaarheid en jobs van slechte kwaliteit. Wereldwijd leven ongeveer 152 miljoen jongeren in extreme armoede, ze verdienen minder dan 1,25 dollar per dag. In 2011 maakten jongeren bijna een kwart van de totale werkende armen uit, tegenover minder dan een vijfde van de niet-arme werknemers.

Jonge werknemers zijn ook oververtegenwoordigd in laagbetaalde jobs. Gegevens bevestigen dat informaliteit veel vaker voorkomt onder jonge werknemers. De verslechtering van de kwaliteit van jobs voor jonge werknemers is heel zichtbaar in het toenemen van fenomenen als tijdelijke werkgelegenheid en in de kortere duur van arbeidsovereenkomsten van bepaalde duur de afgelopen jaren. Het aandeel van jonge uitzendkrachten dat geen vast werk vindt, wordt in vele landen groter. De overgang van school naar werk wordt onzeker en vraagt meer tijd. Al deze factoren dragen bij tot een algemeen gevoel van ontmoediging en onthechting bij jongeren op de arbeidsmarkt.

Zeker in ontwikkelingslanden zijn jonge werknemers bijzonder kwetsbaar voor werkloosheid en armoede. Meer daarover later in dit artikel.

Jeugdwerkloosheid in ontwikkelde economieën

De jeugdwerkloosheid in ontwikkelde economieën bedroeg 18.1% in 2012. Voorspeld wordt dat dit cijfer boven de 17% zal blijven tot 2015. Tussen 2008 en 2012 kwamen er in de ontwikkelde economieën meer dan 2 miljoen werkloze jongeren bij, dat is een toename van bijna 25%.

In 2013 was een steeds groter percentage van de jongeren “niet in het onderwijs of opleiding, noch in werkgelegenheid” (zogenaamde NEET’s – not in education, employment or training). Deze zogenaamde “NEET-generatie” is een generatie van jongeren die zich hebben teruggetrokken uit de arbeidsmarkt omdat het te moeilijk was een job te vinden als gevolg van de vaardighedenmismatch tussen de arbeidsvraag en het arbeidsaanbod. Dit soort mismatch betekent meestal een gunstigere arbeidsmarktpositie van hoger opgeleide jongeren. Daarnaast bestaat er nog een tweede soort “mismatch”, tussen vaardigheden die jongeren bezitten en de vaardigheden die zij nodig hebben op hun job. Ook dit soort mismatch zit in de lift, en heeft negatieve gevolgen op het vlak van lonen, werktevredenheid en productiviteit.

Het percentage overgeschoolde jongeren steeg tussen 2002 en 2010 met 1,5%punt, en met 1,4%punt tussen 2008 en 2010. Uit de toename van de afgelopen twee jaar blijkt dat, mede ten gevolge van de economische crisis, jongeren met een hoger opleidingsniveau steeds meer werk uitvoeren dat eigenlijk door jongeren met een lager opleidingsniveau kan gebeuren, waardoor deze laatste een nog kwetsbaarder positie krijgen in de “educatieve piramide” en niet kunnen concurreren voor jobs waarvoor ze gekwalificeerd zijn. Jongeren die kwetsbaar

zijn voor de befaamde “mismatch” zijn vooral jonge vrouwen, jonge migranten en jongeren met een handicap.

De jeugdwerkloosheids crisis in de ontwikkelde economieën wordt ook weer- spiegeld in de langere periodes waarin mensen een job zoeken en een toenemende druk op de kwaliteit van het werk. In de meeste OESO-landen is minstens een derde van de jonge werkzoekenden gedurende minstens zes maanden werkloos.

Jeugdwerkloosheid in ontwikkelende regio's

Wanneer we de ontwikkelende regio's vergelijken met ontwikkelde economieën, dan zien we enkele grote verschillen op het vlak van de omvang van de jeugdwerkloosheid en het traject van de werkloosheid.

Binnen de ontwikkelende landen was de jeugdwerkloosheid in 2012 het hoogst in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, waar het percentage respectievelijk op 28,3% en 23,7% lag. Ongeveer een op de vier economisch actieve jongeren hebben er dus geen job. De jeugdwerkloosheid in het Midden-Oosten zal volgens de verwachtingen nog stijgen tot 30% in 2018.

Jonge vrouwen worden in deze twee regio's het zwaarst getroffen. In het Midden-Oosten is 42,6% van de vrouwelijke actieve beroepsbevolking werkloos en in Noord-Afrika 37%. De laagste jeugdwerkloosheid meten we in Oost-Azië (9,5%) en Zuid-Azië (9,3%).

In sub-Sahara-Afrika, waar er aanvankelijk snellere verbeteringen werden verwacht voor jongeren op de arbeidsmarkt, zal er nu meer tijd nodig zijn om terug te keren naar de cijfers van voor de wereldwijde financiële crisis.

Tussen 2012 en 2014 zal de jeugdwerkloosheid naar verwachting stagneren of stijgen in alle ontwikkelende regio's – enkel in de ontwikkelde economieën wordt een daling verwacht tot 17,4% in 2014 (hetzelfde niveau als in 2009).

Structurele problemen op langere termijn leiden tot een tekort aan kwaliteitsvolle jobs in de ontwikkelende regio en voeren de druk op de jeugdwerkloosheid nog verder op. Vrijwel overal is de “vaardighedenmismatch” een belangrijke kwestie, zoals blijkt uit de grote verschillen in werkloosheid tussen jongeren volgens hun opleidingsniveau.

Daarnaast worden de ontwikkelende regio's ook geconfronteerd met grote uitdagingen op het vlak van de kwaliteit van het beschikbare werk voor jongeren.

Uit verschillende enquêtes⁸² over de overgang van school naar werk in ontwikkelende landen blijkt dat jongeren veel meer kans hebben dan volwassenen om in jobs van een slechte kwaliteit in de informele economie te belanden. De toegang tot onderwijs en opleiding blijft daarbij een grote struikelblok.

⁸² International Labour Organisation (ILO) (2013), *Informal, poorly paid and unemployed: The reality of work for most youth in developing countries*, artikel uit: International Labour Organisation (ILO) (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013*

Jongerenprotesten

111

Foto 1–Deelneemster aan Occupy Wall Street, Toronto, oktober 2011. Een hele generatie jongeren twijfelt aan het politieke systeem.

Door de jeugdwerkloosheids crisis ontstond er bij jongeren een toenemend verlangen naar goede jobs, vrijheid en sociale rechtvaardigheid, met jongerenprotesten over de hele wereld als gevolg. De huidige situatie ondermijnt het geloof van jonge vrouwen en mannen in het huidige politieke bestel en in de mogelijkheid van een betere toekomst. Sinds 2011 zien we dat politieke en sociale protestbewegingen door jongeren in de hele wereld toenemen. Protesten als de “Indignados”, “Occupy Wall Street”, “Occupy all Streets” of “Occupy Together” vonden plaats in meer dan 1.000 steden in 82 landen. Tot vandaag de dag blijven deze protesten levendig. Jongeren stellen er steeds opnieuw de vraag: “Wat ga ik doen?” “Wat is mijn toekomst?”

Wat doet de IAO?

De Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) benadrukt dat jeugdwerkloosheid een stijgende prioriteit is in de nationale beleidsagenda’s, maar dat dat onvoldoende vertaald wordt naar concrete acties. De Raad van Bestuur van de IAO vroeg de organisatie vorig jaar expliciet om de jeugdwerkloosheids crisis op de agenda van de Internationale Arbeidsconferentie van 2012 te zetten. Dat is de jaarlijkse wereldwijde bijeenkomst van alle IAO-lidstaten en van hun vertegenwoordigers van vakbonden en werkgeversorganisaties. Op de Conferentie van 2012 werd het rapport “De jongerenwerkloosheids crisis: tijd voor actie”⁸³ aangenomen. Dat roept de 186 IAO-lidstaten op tot onmiddellijke, doelgerichte en hernieuwde acties om wereldwijd werk te maken van jongerenwerkgelegenheid. Het rapport bevat uitgangspunten en een reeks conclusies voor het uitwerken van concrete

⁸³ International Labour Organisation (ILO) (2012), *The youth employment crisis: Time for action*, Report V

beleidsmaatregelen. Het voorziet in een wereldwijd kader om aan vijf belangrijke beleidsterreinen te werken:

- (i) werkgelegenheid en economisch beleid voor jongerenwerkgelegenheid
- (ii) onderwijs, opleiding, vaardigheden, de overgang van school naar werk
- (iii) arbeidsmarktbeleid, vooral bij kansarme groepen
- (iv) ondernemerschap
- (v) kwaliteit van jobs en de rechten op het werk

IAO-aanbevelingen om jongerenwerkloosheid aan te pakken

De IAO stelt enkele concrete instrumenten en aanbevelingen voor om in de beleidsvorming werk te maken van de jongerenwerkloosheids crisis.

Macro-economisch beleid

Ten eerste is macro-economisch beleid nodig om een gunstig klimaat voor jongerenwerkgelegenheid te scheppen, door inclusieve en banenrijke groei op lange termijn te stimuleren. Maar groei alleen is niet genoeg om het tekort aan werkgelegenheid voor jongeren aan te pakken. Ook de inhoud van de werkgelegenheid is belangrijk. Economische diversificatie en productieve transformatie, door middel van een industrieel beleid en sectorale strategieën die investeringen stimuleren, kunnen de brandstof leveren voor de motor van werkgelegenheid, zowel voor volwassenen als voor jongeren.

Werkgelegenheidsbeleid voor jongeren

Ten tweede moeten de overheidsuitgaven voor werkgelegenheidsbeleid gericht op jongeren worden aangehouden, zelfs in die landen die te kampen hebben met begrotingsconsolidatie en bezuinigingsmaatregelen. Tijdens de eerste twee jaar na het uitbreken van de wereldwijde crisis in 2008 werden een aantal beleidsmaatregelen uitgewerkt voor het stimuleren van jongerenwerkgelegenheid. Sindsdien veranderde het beleid van verschillende geïndustrialiseerde landen waar begrotingsconsolidatie de beleidsagenda beheerst drastisch van richting; overheidsuitgaven werden aan een snel tempo teruggeschoefd. Dat betekende voor de jongerenwerkloosheid een verergering van het probleem.

Kwaliteitsvol onderwijs

Hoewel er al aanzienlijke vooruitgang geboekt werd in het onderwijs, hebben wereldwijd 130 miljoen jongeren nog altijd geen basiskennis van lezen, schrijven of rekenen. Het garanderen van universele toegang tot basisonderwijs en het verbeteren van de kwaliteit van opleidingen en onderwijs op alle niveaus blijven primaire doelstellingen als we jongeren beter en efficiënter willen inzetten op de arbeidsmarkt.

Voor de vele jongeren die uit het onderwijs komen zonder basisvaardigheden is het onwaarschijnlijk moeilijk om te concurreren op de arbeidsmarkt. Tweedekansinitiatieven zijn effectief voor jongeren die achtergebleven zijn. Daarbij zijn programma's die jongeren tijdens de hele adolescentie opvolgen het effectiefst.

Praktische curricula, flexibele werktijden en informele methodes zijn het beste om jongeren aan te trekken en hen ook in het programma te houden. Om de kosteneffectiviteit van deze tweedekansinitiatieven te verhogen, richten deze programma's zich best op de arme jongeren en dan vooral meisjes.

Aansluiten van onderwijs, opleiding en werk

113

Ten vierde moeten onderwijs, opleiding en werk beter op elkaar aansluiten. Onderwijs, opleiding en levenslang leren zetten een positieve spiraal in werking van betere inzetbaarheid, hogere productiviteit, inkomensgroei en ontwikkeling. Door de steeds snellere technische vooruitgang en de mondialisering moeten landen continu werk maken van een beter opleidings- en kwalificatieniveau van hun beroepsbevolking om zo een niche in de wereldmarkten te veroveren.

Foto 2—De overgang van school naar werk moet vlotter verlopen, zodat jongeren sneller een job vinden die past bij hun vaardigheden en het bedrijfsleven vlotter toegang heeft tot goede profielen.

De ervaring leert ook dat technisch en beroepsonderwijs en technische en beroepsopleidingen moeten worden gecoördineerd en gereguleerd en hoogwaardige kwaliteitsnormen krijgen. Daarbij moet men rekening houden met geografische en economische diversiteit en met genderdiversiteit, zodat er kan worden voldaan aan de behoeften van de industrie.

Stages

Stages zijn een zeer effectieve manier om jongeren voor te bereiden op de arbeidsmarkt. In een aantal ontwikkelde landen werden formele stages en systemen van on-the-job training versterkt tijdens de wereldwijde financiële crisis. Het is aangetoond dat het combineren van een theoretische en een praktische opleiding de kans op positieve resultaten op de arbeidsmarkt met 30% vergroot.

Foto 3—Stages zijn een zeer effectieve manier om jongeren voor te bereiden op de arbeidsmarkt

Actief arbeidsmarktbeleid

Actief arbeidsmarktbeleid is van strategisch belang voor het verbeteren van de positie van jongeren op de arbeidsmarkt. Een pakket van diensten dat verschillende onderdelen op elkaar aansluit, zowel aan de vraagzijde (fiscale prikkels, werk als zelfstandige, loonsubsidies, lastenverlagingen) als aan de aanbodzijde (opleiding, loopbaanbegeleiding en andere hulp bij het zoeken van een job) is het meest efficiënte model.

Ondernemerschap bij jongeren

Ondernemerschap bij jongeren kan worden gestimuleerd als een carrièreoptie. Programma's voor het stimuleren van ondernemerschap bij jongeren zijn het meest effectief als ze worden ontwikkeld in een stimulerende omgeving, ook voor kmo's, en als ze de overgang naar formele werkgelegenheid aanmoedigen.

Dergelijke programma's proberen om de barrières die jongeren tegenkomen in het opstarten en het ontwikkelen van een bedrijf weg te nemen. Jongeren worden ondersteund door een breed gamma aan diensten. Als ondernemerschapprogramma's in samenwerking met de private sector worden uitgevoerd, kan het succes ervan nog vergroten.

Overheidsinvesteringen en werkgelegenheidsprogramma's

Overheidsinvesteringen en werkgelegenheidsprogramma's kunnen op een efficiënte manier banen voor jongeren creëren, maar ook hun vaardigheden aanscherpen en zorgen voor een opstap naar de arbeidsmarkt. Jongeren hebben een prominente rol in deze programma's, vaak hanteert men doelstellingen van een bereik van 50 tot 60% van de jongeren.

Werkgelegenheidsprogramma's bieden een tegengewicht aan de impact van de crisis en kunnen de cyclus ervan doorbreken. Dat bleek uit resultaten van landen die zulke programma's inzetten tijdens de crisis.

Aangezien de administratieve, bestuurlijke en financiële capaciteit voor het implementeren van andere arbeidsmarktmaatregelen in ontwikkelingslanden vaak zeer beperkt is, moeten zulke werkgelegenheidsprogramma's in de eerste plaats worden gebruikt voor kansarme jongeren.

Europese jongerengarantie

De jongerengarantie is een initiatief van de Europese Commissie dat de lidstaten helpt om aan elke jonge werkzoekende (tot 25 jaar) binnen de eerste vier maanden nadat hij of zij werkloos werd, een duurzame en kwaliteitsvolle job, opleiding of stage aan te bieden. De IAO ondersteunt dit systeem van jongerengaranties.

Jongerengaranties zijn effectief in het terugdringen van de werkloosheid en als middel tegen de ontmoediging van jongeren in Europa. Er is beleid nodig om de toegang tot de arbeidsmarkt te vergemakkelijken, met inbegrip van een eerste baan en de ervaring die daaruit voortvloeit.

Conclusie

Jongeren werden wereldwijd het zwaarst getroffen door de crisis. De huidige economische en sociale situatie vraagt om weldoordacht werkgelegenheidsbeleid en macro-economisch beleid om de jongerenwerkgelegenheid te stimuleren. Daarbij moet men ook werken aan het verbeteren van de inzetbaarheid van jongeren op de arbeidsmarkt, het triggeren van hun ondernemerschap en het vrijwaren van hun fundamentele arbeidsrechten.

De inzetbaarheid van jongeren op de arbeidsmarkt kan worden verbeterd door het beter afstemmen van de werelden van onderwijs, opleiding en werk, zodat de vaardighedenmismatch voor jongeren wordt teruggedrongen. Jongerengarantieregelingen zijn belangrijk om de werkgelegenheid te ondersteunen en worden in toenemende mate toegepast in de Europese Unie. Even belangrijk zijn maatregelen die het ondernemerschap stimuleren, zoals het creëren van een stimulerende omgeving en betere toegang tot financiering en kredieten. Fundamentele arbeidsrechten kunnen worden bevorderd door ervoor te zorgen dat jongeren een gelijke behandeling krijgen en ook adequate sociale bescherming genieten, wat de overgang naar stabiel en kwaliteitsvol werk alleen maar zal bevorderen.

De jongerenwerkgelegenheids crisis kan enkel en alleen worden aangepakt door middel van wereldwijde mobilisatie, coördinatie en partnerschappen. De IAO speelt een sleutelrol in internationale netwerken en werkt volop aan het bereiken van een internationale consensus over de strijd tegen werkloosheid onder jongeren en voor waardig werk voor jongeren. De IAO oefent daarbij haar invloed uit op de internationale agenda in verscheidene netwerken zoals het VN-systeem, de G20 en ook andere internationale en regionale financiële instellingen, multilaterale organisaties en regionale organisaties.

Bronnen

116

INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013*. <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/youth/2013/lang--en/index.htm>.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2013), Informal, poorly paid and unemployed: The reality of work for most youth in developing countries, uit: International Labour Organisation (ILO) (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013*

INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2012), *The youth employment crisis: Time for action*, Report V

http://www.ilo.org/brussels/press/press-releases/WCMS_212994/lang--nl/index.htm.

Bronnen

119

Literatuur en artikels

- BETER ONDERWIJS VOOR IEDEREEN!, Platformtekst, 30.05.2013
- COMITE VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND (2010), *Slotbeschouwingen: België*, CRC/C/BEL/CO/3-4
- COMITE VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND (2013), *General Comment no. 16 on State obligations regarding the impact of the business sector on children's rights*, CRC/C/GC/16
- DE BRUYNT. en POLLET I. (2010), *Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd?*, MO* Paper 49
- EUROCHILD (2008), *Break the poverty cycle now! Why children matter in the EU's active inclusion debate*
- EUROCHILD (2012), *How the economic and financial crisis is affecting children & young people in Europe*
- EUROCHILD & EAPN (2013), *Towards Children's Well-Being in Europe. Explainer on child poverty in the EU*
- EUROPEAN NETWORK OF NATIONAL OBSERVATORIES ON CHILDHOOD (2011), *The impact of the economic crisis on children: lessons from the past experiences and future policies*, ChildONEurope Series 4
- HIRT N., NICAISE I., DE ZUTTER D. (2011), *De school van de ongelijkheid*
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2013), *Global Employment Trends for Youth 2013. A generation at risk*
- KINDERRECHTENCOALITIE VLAANDEREN (2010), *Kinderrechtenforum 7 Kinderen en jongeren in armoede*
- KINDERRECHTENCOALITIE VLAANDEREN, *Standpunt Kinderrechtencoalitie omtrent kinderopvang van baby's en peuters*
- OVERSEAS DEVELOPMENT INSTITUTE (ODI) (2009), *Children in times of economic crisis: Past lessons, future policies*, Background Note
- OXFAM (2013), *A cautionary tale. The true cost of austerity and inequality in Europe*, Oxfam Briefing Paper 174
- SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD VAN VLAANDEREN (SERV) (2009), *Impact van de financiële en economische crisis op Vlaanderen en België*
- VERENIGDE NATIES (2002), *A World Fit for Children*, Speciale Zitting van de VN Algemene Vergadering voor kinderen
- UNICEF (2008), *The child care transition*, Innocenti Report Card 8, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence
- UNICEF (2012), *Measuring Child Poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries*, Innocenti Report Card 10, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence

UNICEF BELGIË (2010), *Dat denken we ervan. Jongeren geraakt door armoede spreken over hun leven*, What do you think?–rapport

UNICEF BELGIË (2013), *Iedereen gelijke kansen op school? Dat denken zij ervan*, What do you think?–rapport

UNICEF COMITE ESPAÑOL (2013), *Por una recuperación con rostro humano. La infancia y las familias vulnerables, en el epicentro de la crisis global*

VAN LANDEGHEM G., DE FRAINE B., GIELEN S. en VAN DAMME J. (2013), *Vroege schoolverlaters in Vlaanderen in 2010. Indeling volgens locatie, opleidingsniveau van de moeder en moedertaal*, Research paper SSL/2013.05/1.2.0, Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen

Beleid

Resolutie over de gevolgen van de financiële en economische crisis voor de mensenrechten, *Europees Parlement*, 2012/2136(INI), 18 april 2013

Commission Recommendation of 20.2.2013, Investing in children: breaking the cycle of disadvantage, *Europese Commissie*, 20.02.2013

Nationaal Kinderarmoedebestrijdingsplan (2013), *Kinderarmoede bestrijden en het welzijn van kinderen bevorderen*, POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid

Wet van 19 maart 2013 betreffende de Belgische ontwikkelingssamenwerking, *BS* 12/04/2013, 22563

Internet

www.ilo.org/brussels/press/press-releases/WCMS_212994/lang--nl/index.htm

Netwerk tegen Armoede (2013), *Netwerk tegen Armoede blijft wachten op automatische toekenning schooltoelage*, nieuwsitem van 08/11/2013 op site www.netwerktegen-armoede.be/nieuws/netwerk-tegen-armoede-blijft-wachten-op-automatische-toekenning-schooltoelage

www.statbel.fgov.be

UNICEF Social Inclusion, Policy and Budgeting, *Impact of the crisis on children*, laatst geconsulteerd op 20/11/2013 via www.unicef.org/socialpolicy/index_52498.html

Organisaties

Leden

ARKTOS (www.arktos.be) Arktos is een vormingsorganisatie voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren. Over heel Vlaanderen voert Arktos vormingsprojecten uit met kinderen en jongeren; ondersteunt Arktos intermediairen in hun eigen werk met jongeren en willen we ongelijkheid en uitsluiting blijvend signaleren. En dit op verschillende domeinen. Arktos is actief als jeugdwerk binnen de vrije tijd en in de woonomgeving van jongeren.

AWEL (www.awel.be) Awel is er voor alle kinderen en jongeren en biedt hen een toegankelijke en laagdrempelige hulp- en informatielijn. Kinderen en jongeren kunnen voor om het even wat – gratis en anoniem – Awel contacteren via telefoon, e-mail, chat en forum. Awel signaleert ook tendensen aan de maatschappij en maakt kenbaar van wat er bij kinderen en jongeren leeft.

CHILD FOCUS (www.childfocus.be) Child Focus, de Stichting voor Vermiste en Seksueel Uitgebuide Kinderen, is een instelling van openbaar nut, operationeel sinds 31 maart 1998. Haar opdracht is, zowel op nationaal als op internationaal vlak, enerzijds het onderzoek met betrekking tot de verdwijning, ontvoering of seksuele uitbuiting van kinderen actief te ondersteunen en anderzijds deze fenomenen te voorkomen en te bestrijden. Child Focus ontwikkelt initiatieven die als doel hebben de situatie van slachtoffers, het wettelijk kader alsook de kennis van de fenomenen van verdwijning en seksueel misbruik te verbeteren.

CREFI (www.crefi.be) Crefi is een Vlaamse jeugddienst opgericht door de Gezinsbond. Crefi wil kinderen en jongeren stimuleren om als creatieve en ondernemende persoon in de samenleving te staan en hen ondersteunen om een eigen plek te creëren.

ECPAT-BELGIË (www.ecpat.be) Ecpat staat voor: End Prostitution of Children, Child Pornography and Trafficking in Children for Sexual Purposes. Ecpat is een erkende internationale NGO die kinderprostitutie, kinderpornografie en kinderhandel bestrijdt. Ecpat België is de erkende Belgische afdeling van ECPAT Internationaal en staat voor een nationaal netwerk van organisaties, verenigingen, comités en personen ter verdediging van mensen- en kinderrechten. Ecpat België is een pluralistische samenwerkingsverband om de seksuele uitbuiting van kinderen een halt toe te roepen en pleit voor een rechtvaardiger noord-zuidbeleid dat zich inzet voor een verantwoorde en duurzame en participatieve ontwikkeling in landen van het zuiden.

GEZINSBOND (www.gezinsbond.be) De Gezinsbond is een pluralistische ledenbeweging die momenteel 273.000 leden-gezinnen telt. Deze gezinsbeweging stelt zich tot doel een gezins- en kindvriendelijke samenleving tot stand te brengen waarin elk gezin een kwaliteitsvol gezinsleven kan uitbouwen en elk gezinslid maximale ontplooiingskansen krijgt. Naast specifieke dienstverleningselementen aan de eigen leden, organiseert en stimuleert de Bond het verenigingsleven en de ontmoetingskansen via activiteiten in de 965 plaatselijke afdelingen. Hij biedt ook vormingskansen en

gezinsopvoedkundige activiteiten aan en treedt op als drukkingsgroep, belangenverdediger van gezinnen, van ouders en kinderen naar het overheidsbeleid op de diverse beleidsniveaus. Doorheen deze diverse werkingspijlers staat “het kind” centraal.

KIYO NGO VOOR KINDERRECHTEN (www.kiyo-ngo.be) Kiyo NGO voor kinderrechten komt op voor de rechten van de meest kwetsbare kinderen. Via de steun van lokale partnerorganisaties in het Zuiden zet Kiyo NGO voor kinderrechten zich in voor de implementering van het Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind. Dit gebeurt door beleidsbeïnvloeding van lokale en nationale overheden, sensibilisering en de opvang van kwetsbare kinderen. Momenteel werkt Kiyo NGO voor kinderrechten met straatkinderen, ex-kindsoldaten, kinderen in conflict met de wet en kinderen van maatschappelijk uitgesloten groepen. Dit doet zij in India, Brazilië, de Filipijnen, Burundi en de Democratische Republiek Congo.

In het Noorden spoort Kiyo NGO voor kinderrechten kinderen en volwassenen aan om zich te engageren voor de rechten van het kind. Dit gebeurt via workshops in scholen en het organiseren van allerlei activiteiten in samenwerking met andere organisaties. Daarnaast doet Kiyo NGO voor kinderrechten, samen met andere organisaties aan beleidsbeïnvloeding met als doelstelling kinderrechten hoger op de politieke agenda te zetten, waaronder die van de Belgische ontwikkelingssamenwerking.

ONDERZOEKSCENTRUM KIND EN SAMENLEVING (www.k-s.be) Het Onderzoekscentrum Kind & Samenleving heeft een voorgeschiedenis van ruim 20 jaar. Geleidelijk aan ontwikkelde het onderzoekscentrum eigen methodieken (o.m. belevingsonderzoek) en een eigen visie (gebaseerd op de kinderrechten en o.m. vertaald in het veerkrachtmodel). “Kinderparticipatie” en “maatschappelijke positie van kinderen” werden gaandeweg de centrale concepten van het onderzoekscentrum. Er wordt veel belang gehecht aan de betekenis van “spel en spelen” voor kinderen. Naast het onderzoek was ook de actiedimensie nooit ver weg. Het onderzoek werd en wordt vertaald naar het werkveld en naar het beleid. Het Onderzoekscentrum Kind & Samenleving ontpopte zich tot een “onderzoeks- en ontwikkelingscentrum” (Research and Development, R&D) waar onderzoek en ontwikkelingswerk hand in hand gaan.

PLAN BELGIË (www.planbelgie.be) Plan België is een internationale kindgerichte ontwikkelingsorganisatie zonder banden met politiek, religie of overheden. Plan is actief in 66 landen: 49 landen in het Zuiden (“programmalanden”) verspreid over Afrika, Azië en Latijns-Amerika, en 17 landen in het Noorden (“donorlanden”). Plan streeft er via langetermijnprogramma’s naar om kinderen de kans te bieden hun capaciteiten volledig te laten ontwikkelen. Armoede legt echter vaak een zware hypotheek op de toekomst van kinderen. Wie in armoede wordt geboren, wordt onmiddellijk geconfronteerd met een achterstand die moeilijk op te halen is. Om deze negatieve spiraal te doorbreken, kiest Plan voor een integrale aanpak. Daarom concentreert Plan zich op volgende programmadomeinen: betere gezondheidszorg, beter onderwijs, betere leefomgeving, inkomensverbetering en communicatie & bewustmaking.

STEUNPUNT ALGEMEEN WELZIJNSWERK (www.steunpunt.be) Het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk werkt aan de ondersteuning van de Centra Algemeen Welzijnswerk of de CAW’s. Een CAW staat open voor mensen met vragen en problemen. Daarbij houdt het CAW de drempel bewust zo laag mogelijk. Want het CAW is er voor iedereen, en zeker voor mensen die meer kwetsbaar zijn wegens

kansarmoede, thuisloosheid, scholing, leeftijd, afkomst... In de jeugdhulpverlening en de opvoedingsondersteuning worden minderjarige kinderen en jongeren erkend als zelfstandige hulpvragers. Zowel in de ambulante eerstelijns hulp als in de crisisopvang is de vraag van de jongere zelf het uitgangspunt. Er gaat ook bijzondere aandacht naar minderjarige kinderen en jongeren in diverse residentiële onthaalvoorzieningen, met als specifieke doelgroep de niet-begeleide buitenlandse minderjarigen. Sinds geruime tijd is informatie over rechten van kinderen en jongeren in de praktijk een belangrijk actiepunt voor het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

STEUNPUNT JEUGDHULP (www.steunpuntjeugdhulp.be) Het Steunpunt Jeugdhulp ondersteunt als autonoom en pluralistisch steunpunt jeugdhulpverleners en hun organisaties in hun centrale drijfveer: hulpverlening aan kinderen, jongeren en hun gezinnen. Samen realiseren ze een krachtgerichte, professionele en participatieve hulpverlening. Het Steunpunt jeugdhulp bevindt zich op het snijpunt tussen praktijk, beleid, opleiding en theorie. Steunpunt jeugdhulp neemt de positie in van een autonoom en praktijkgericht steunpunt. Ze richten zich vooral op de kern van de hulpverleningspraktijk: de relatie tussen de hulpverlener en de cliënt. Dat betekent dat het vooral de praktijk is die hun aanstuurt.

UIT DE MARGE (www.uitdemarge.be) Uit De Marge beoogt als landelijke jeugdwerkor-organisatie de emancipatie van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren. Uit De Marge ondersteunt particuliere initiatieven, gemeentelijke werkingen en andere werkingen (ingebed bij andere diensten) met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren.

UNICEF BELGIË (www.unicef.be) UNICEF België steunt en vertegenwoordigt UNICEF, het Kinderfonds van de Verenigde Naties in België sedert 1948. De belangrijkste taken van UNICEF België zijn: fondsen werven voor de financiering van de UNICEF-programma's op het terrein, de overheid en het grote publiek informeren over de toestand van de kinderen in de wereld en het werk van UNICEF en pleidooi voeren voor de rechten van het kind. Voor UNICEF vormt het kinderrechtenverdrag een belangrijke leidraad in zijn strijd voor betere levensomstandigheden voor de kinderen. UNICEF wil via het Verdrag een wereldwijde dynamiek op gang brengen voor meer aandacht voor het welzijn van kinderen en het respect voor hun rechten. Pleitbezorging voor de rechten van het Kind is een essentieel deel van het werk van UNICEF en ontwikkeling- en geïndustrialiseerde landen. UNICEF heeft in het IVRK een expliciet mandaat gekregen om toe te zien op de naleving van het Verdrag. Het pleidooiwerk van UNICEF in België heeft zowel aandacht voor kinderen in België (met een speciale focus op maatschappelijk kwetsbare kinderen) als in de rest van de wereld (in het ontwikkelingsbeleid). UNICEF België probeert bij het formuleren van aanbevelingen zoveel mogelijk de kwetsbare kinderen zelf aan het woord te laten, via het participatieproject "What Do You Think?".

VCOV (www.vcov.be) De Vlaamse confederatie van ouders en ouderverenigingen (VCOV) wil, vanuit een christelijke visie, de grootste koepelorganisatie voor ouders en ouderverenigingen in Vlaanderen blijven, en meehelpen om hun belangen te verwoorden en te verdedigen op lokaal en nationaal vlak. De VCOV richt zich in het bijzonder op opvoedend partnerschap op school, ondersteuning van de lokale oudervereniging, opvoedingsondersteuning aan alle ouders en belangenbehartiging in de onderwijsbeleidsorganen. De VCOV is dagelijks in contact met honderden ouders

in Vlaanderen om opvoedingsondersteuning te bieden en de dialoog met de school te optimaliseren. Om dit te realiseren biedt de VCOV opvoedingsondersteuning aan alle ouders, steun aan de lokale oudervereniging op school, belangenbehartiging voor alle ouders en een gerichte en efficiënte communicatie.

VIVÈS (www.vives-vzw.be) Het Pedagogisch Instituut J.L. Vivès vzw is een pluralistische, onafhankelijke, landelijke jeugddienst. Het heeft als doel: vorming en overleg organiseren of begeleiden, informatie en advies verstrekken, begeleiding bieden aan openbare of private initiatieven die lokaal, regionaal of landelijk inspelen op de behoefte van kinderen en jongeren aan spelen, speelruimte en speelprojecten en in dit verband acties en samenwerkingsverbanden ondersteunen of zelf opzetten. Fundamentele omkadering voor bovengenoemde doelstelling is het kinderrechtenverdrag. Binnen het geheel van de kinderrechten spelen kinderpacticatie, kinderspraak en kindvriendelijkheid immers een belangrijke rol. Drie pijlers die de werking van het Pedagogisch Instituut Vivès ondersteunen. Vanuit dit gedachtegoed en het geloof dat kinderen volwaardige mensen zijn, wil Vivès ook een aanzet zijn om kinderrechten in de kijker te zetten. Dit uit zich in het realiseren van kinderrechten in een aantal heel concrete projecten!

VLAAMS WELZIJNSVERBOND (www.vlaamswelzijnsverbond.be) De vzw Vlaams Welzijnsverbond is een vereniging die zich tot doel stelt om mee te werken aan de bevordering van het welzijn in Vlaanderen en Brussel en groepeerd daartoe meer dan 600 voorzieningen, centra en diensten uit tal van welzijnssectoren. In totaal organiseren deze leden ongeveer 30.000 opvang- en begeleidingsplaatsen in Vlaanderen en stellen ze zowat 24.000 werknemers tewerk. Het Vlaams Welzijnsverbond is eveneens een erkende werkgeversorganisatie. De activiteiten van de vereniging bestaan hoofdzakelijk uit het samenwerken met, ondersteunen, begeleiden en vertegenwoordigen van de aangesloten leden-voorzieningen uit de welzijnssector (gehandicaptenzorg, bijzondere jeugdzorg, gezinszorg, revalidatie, kinderopvang en vrijwilligerswerk), het promoten van ontwikkeling en vernieuwing in de betrokken sectoren en het organiseren van overleg en samenwerking en het ontwikkelen van een eigentijds zorgbeleid.

WELZIJNSZORG (www.welzijnszorg.be) Welzijnszorg is al meer dan 30 jaar actief rond de aanpak van armoede en uitsluiting in Vlaanderen en Brussel. Jaarlijks voert Welzijnszorg campagne van oktober tot december om aandacht te vragen voor de vele mensen die in armoede leven, telkens vanuit een andere invalshoek. Ze voerden al campagne over wonen, onderwijs, kinderen in armoede, gezondheid, werk, enzovoort. Heel wat kinderen, jongeren en volwassen blijven echter in de kou staan en blijven uitgesloten. Met een concreet actiemiddel trekt Welzijnszorg aan de mouw van onze politici en andere relevante actoren, zodat zij rekening houden met de wantoestanden waarmee mensen in armoede in aanraking komen. Samen met verschillende partners volgen ze de politieke maatregelen op om het beleid echt te veranderen! Welzijnszorg steunt ook meer dan 150 projecten die zich inzetten tegen armoede en sociale uitsluiting. Daarnaast biedt Welzijnszorg een vormingsaanbod aan dat het inzicht in armoede vergroot en de belevingskant van armoede onder de loep neemt.

Partners

125

— EINDREDACTIE KINDERRECHTENFORUM

Robert Crivit – Uit De Marge	www.uitdemarge.be
Gaëlle Buysschaert – UNICEF België	www.unicef.be

— OPEN FORA

11.11.11	www.11.be
ACW Limburg	www.acw.be
CMGJ: Centrum voor Maatschappelijke Gelijkheid en Jeugdwelzijn	www.cmgj.be
Christel Verhas, Gezinsbond	www.gezinsbond.be
FairFin:	www.fairfin.be
Fedactio: Federatie van Actieve Verenigingen van België	www.fedactio.be
Flankerend onderwijsbeleid Stad Genk	www.genk.be
Gigos: Jeugdwelzijnswerk Limburg	www.gigos.be
Hogeschool PXL	www.pxl.be
IAO: Bureau voor de Europese Unie en de Beneluxlanden	www.ilo.org/brussels
JOCI / IYCW: International Young Christian Workers	www.joci.org
Min Berghmans, Steunpunt Jeugdhulp	www.steunpuntjeugdhulp.be
OCMW Genk	www.ocmwgenk.be
Project “hulp bij bedrijfssluiting”: CAW -CGG – CKG	www.hulpbijbedrijfssluiting.be
Stampmedia	www.stampmedia.be
Straathoekwerk	www.straathoekwerk.be
Thebe vzw: samenwerkingsverband tussen jeugdhuis Oke en 't Lont, erkend voor het werken met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren.	www.thebe.be
UNICEF	www.unicef.org
VIA Don Bosco	www.viadonbosco.org
VDAB	www.vdab.be

Over de auteurs

127

Dr. Francine Mestrum is doctor in de sociale wetenschappen en doet onderzoek naar sociale ontwikkeling, armoede en ongelijkheid in het kader van de mondialisering. Ze werkte aan de universiteiten van Brussel (ULB), Antwerpen en Gent. Ze vertegenwoordigt CETRI (Centre Tricontinental) in de internationale Raad van het Wereld Sociaal Forum en is lid van de Vooruitgroep. Ze publiceerde diverse boeken over haar onderzoeksthema's, waaronder "Ontwikkeling en solidariteit" (uitgegeven bij EPO, Berchem). Ze coördineert het mondiale netwerk van Global Social Justice.

www.cetri.be

www.vooruitgroep.be

www.globalsocialjustice.eu

Prof. dr. Ides Nicaise is hoofd van de onderzoeksgroep Onderwijs en Levenslang Leren, bij het HIVA, een multidisciplinair onderzoeksinstituut van de K.U. Leuven. Hij specialiseerde in sociaal beleid, met nadruk op de relatie tussen onderwijs, arbeidsmarkt (beleid) en sociale inclusie. Hij is tevens hoofddocent Onderwijs en Samenleving bij het Departement Pedagogische Wetenschappen van de K.U. Leuven. Naast zijn beroepsactiviteiten is hij voorzitter van het Steunpunt Armoedebestrijding.

HIVA-KU Leuven

Parkstraat 47 bus 5300

3000 LEUVEN

T 016 32 33 37

ides.nicaise@kuleuven.be

www.hiva.kuleuven.be

Koen Detavernier werkt sinds januari 2000 voor 11.11.11., de Koepel van de Vlaamse Noord-Zuidbeweging. Sinds eind 2007 volgt hij er op de beleidsdienst o.a. alles wat met de Belgische uitgaven voor officiële ontwikkelings samenwerking te maken heeft.

11.11.11.

Vlasfabriekstraat 11

1060 Brussel

T 02 536 11 11

Koen.Detavernier@11.be

www.11.be

Dr. Kristien Nys is doctor in de Pedagogische Wetenschappen en is als onderzoekster en lector verbonden aan het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen (HUBrussel). Zij promoveerde in 2009 aan de KULeuven met een evaluatieonderzoek over het opvoedingsondersteunend groepswerk met maatschappelijk kwetsbare gezinnen van vzw De Keerkring. Ze volgt zowel het thema opvoedingsondersteuning als het thema maatschappelijk kwetsbare gezinnen verder op. Recent verrichte ze onder meer onderzoek naar de implementatie van het decreet opvoedingsondersteuning (Nys, 2010) en naar de aanpak van Thuiscompagnie, een ondersteunend initiatief van de Provincie Limburg dat zich richt tot gezinnen in armoede met minderjarige kinderen (Nys, 2012).

Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen (HUBrussel)
Huart Hamoiriaan 136
1030 Brussel
T 02/240.68.40
www.hig.be

Marta Makhoul is junior beleidsmedewerker bij het Brussels Bureau van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) bij de Benelux-landen en de instellingen van de Europese Unie. Ze is verantwoordelijk voor diverse thema's zoals: jongeren en tewerkstelling, economisch EU-beleid, vergrijzing van de samenleving, sociale dialoog. Voordien werkte ze bij het Europees Parlement en de Europese Commissie aan onderwerpen zoals: tewerkstelling, welzijn en economisch beleid.

IAO-Brussel
Aimé Smekensstraat 40
1030 Brussel
T 02 736 59 42
g1bru@ilo.org
www.ilo.org/brussels

Nele Lefevere werkte bij UNICEF Sierra Leone en werkt sinds 2009 bij UNICEF België. Daar staat ze als Child Rights Officer in voor de pleitbezorging rond kinderrechten. Hiervoor buigt ze zich over de toepassing van het kinderrechtenverdrag in België, voornamelijk in de Belgische ontwikkelingssamenwerking. In dat verband coördineert ze ook het Platform Kinderrechten in Ontwikkelingssamenwerking.

UNICEF België
Keizerinlaan 66
1000 Brussel
T 02 230 59 70
nlefevere@unicef.be
www.unicef.be

De Kinderrechtencoalitie Vlaanderen is een netwerk van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) dat wil toezien op de naleving van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK), actief wil bijdragen aan de promotie van de rechten van het kind en actief en constructief wil bijdragen tot het rapportageproces inzake de naleving van het IVRK.

Door ngo's samen te brengen en de krachten te bundelen voor overleg, informatie-uitwisseling en gezamenlijke actie creëert de Kinderrechtencoalitie een forum en vormt het een structuur om als gezamenlijke gesprekspartner naar buiten te treden, wat de slagkracht en de impact van de ngo-activiteiten verhoogt. Dit zal op zijn beurt de emancipatie van kinderen ten goede komen.

In het kader van het jaarthema organiseert de Kinderrechtencoalitie Open Fora rondom een specifiek thema, waarop mensen uit de academische wereld, ambtenaren, vertegenwoordigers van ngo's, politici en gewone geïnteresseerden welkom zijn voor discussie en overleg. De neerslag van de Open Fora wordt gebundeld in een Kinderrechtenforum.

Voor meer informatie over de Open Fora en andere activiteiten kan u terecht op de website van de Kinderrechtencoalitie, waar u zich tevens kan laten registreren voor de maandelijkse digitale nieuwsbrief, of beroep kunt doen op onze databank met een schat aan informatie over kinderrechten.

KINDERRECHTENCOALITIE
VLAANDEREN

KINDERRECHTENCOALITIE VLAANDEREN VZW

Pacificatielaan 5, 9000 Gent | T 09 225 90 25

info@kinderrechtencoalitie.be

www.kinderrechtencoalitie.be

Met de steun van de Vlaamse Overheid